सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीधर्मदत्तझाविरचितः
व्याप्तिपञ्चकविवृत्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

विभागः - १

।। अभिनवसंस्कृतव्याख्या ।।

यशोलता

।। नूतनगुर्जरविवरणम् ।।

विनम्रा

यशोलता

विभाग - १

ततः प्रारम्भोऽस्य
यत्प्राप्य प्रश्राम्यन्ति
पण्डिता अपि ।

तर्क की परिसीमा

गूढार्थतत्त्वालोक

જ્યાં પહોંચતા તો હાંફી જવાય છે,
ત્યાંથી અહીં શરૂઆત થાય છે...

विनम्रा

LONGEST NARRATION IN THE WORLD OF **SANSKRIT SCRIPTURE**

- Name of The Original Scripture : GUDHARTHA TATVALOKA
- Author of the Original Scripture : SHRI DHARMADATT ZHA
- Name Of the New Text : YASHOLATA
- Author of the New Text : Jain Ascetic SHRI **BHAKTIYASHVIJAYJI** (Disciple of His Holiness Jain Acharya Shri **YASHOVIJAYSURIJI**)
- Subject : Logic
- Language : Sanskrit
- Name Of the Gujarati Text : Vinamra
- Author of the Gujarati Text : SHRI BHAKTIYASHVIJAYJI
- Total volumes : 14
- Edition : 1st, 2018 A.D.
- Price : ₹10,000 For The Whole Set (Volume 1 To 14)
- Publisher : SHRI DIVYADARSHAN TRUST DHOLKA, Dist. Ahmedabad, Gujarat
- Type Setting : Bharat Graphics, M. 9925020106
- Printers : Parshwa Offset, Veraval, M. 9428702617

Distributers

Manojbhai Shah
CREATIVE PRAKASHAN
New & Old Book Center
"Vikram", M.G. Road,
VERAVAL-362 265
Ph.: 02876 222617
Mo. +91-94287 02617

Vikrambhai Shah
'VINAY', 2/5 Jaganath Corner,
Nr. Nandwana Brahmin Boarding,
Opp. Ramkrishna Ashram Temple,
RAJKOT - 360 001
Ph. : 0281 2461980
Mo. +91-94269 72609

Abhaybhai Shah
8, Sukita Appartment,
Nr. Ankur School,
B/h. Dipti Petrol Pump,
Fatehpura, Paldi,
Ahmedabad - 380007.
Mo. +91-94287 02794
Email: creativeprakashan@gmail.com

ISBN
978-93-8201967-1

© Divyadarshan Trust
Creative Prakashan

अभिनवसंस्कृतव्याख्यायशोलता-
नूतनगुर्जरविवरणविनम्रासुशोभितः
सर्वतंत्रस्वतंत्र
श्रीधर्मदत्तझाप्रणीतः

व्याप्तिपञ्चकविवृत्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

— अभिनव सर्जन सर्वस्व —

परम पूज्य विद्वत्कुलावतंस न्यायतीर्थ
आचार्यवर्य श्री **यशोविजयसूरीश्वरजी** महाराज

— अभिनव सर्जन सर्जक —

जैनमुनि**भक्तियशविजय**

— संशोधक —

परम पूज्य सूक्ष्मशेमुषीसंपन्न
पंन्यासप्रवर श्री **रत्नबोधिविजयजी** महाराज

— प्रकाशक —

श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

— मुख्य विक्रेता —

Creative Prakashan
www.creativeprakashan.com

ઋણ સ્મરણ

दिव्याशिष

परम पूज्य सिद्धांतमहोदधि आचार्य भगवंत
श्री प्रेमसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य सकलसंघहितचिंतक आचार्यभगवंत
श्री भुवनभानुसूरीश्वरजी महाराजा

शुभाशिष

परम पूज्य सिद्धांतदिवाकर सुविशालगच्छाधिपति
श्री जयघोषसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य पूना जिल्ला उद्धारक आचार्य भगवंत
श्री विश्वकल्याणसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य भवोदधितारक गुरुदेव आचार्य भगवंत
श्री यशोविजयसूरीश्वरजी महाराजा

આર્થિક સૌજન્ય

જેમની સખાવતોમાં દરિયાવદિલી અને દૂરંદેશિતા
સદા આંખે ઊડીને વળગે છે તે

શ્રી ઉમરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સુરત

ધન્ય શ્રુતભક્તિ !
અદ્‌ભુત શ્રુતપ્રીતિ !
અનુમોદના !

सूरिप्रेम स्वर्गारोहण अर्ध शताब्दी त्याग-ब्रह्म वर्ष

अशोक मलिक
ASHOK MALIK
राष्ट्रपति के प्रेस सचिव
Press Secretary to the President

राष्ट्रपति सचिवालय,
राष्ट्रपति भवन,
नई दिल्ली -110004.
PRESIDENT'S SECRETARIAT,
RASHTRAPATI BHAVAN,
NEW DELHI -110004.

सत्यमेव जयते

राष्ट्रपति
भारत गणतंत्र
PRESIDENT
REPUBLIC OF INDIA

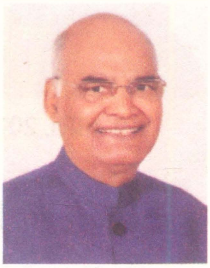

संदेश

भारत के राष्ट्रपति, श्री राम नाथ कोविन्द को यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि मुनि श्री भक्तियशविजयजी द्वारा ''यशोलता'' नामक नूतन संस्कृत व्याख्या ग्रंथ का प्रकाशन किया जा रहा है। आशा है कि ग्रंथ में संकलित सामग्री पाठकों को एक नई दिशा एवं ऊर्जा प्रदान करेगी।

राष्ट्रपति जी, ग्रंथ के सफल प्रकाशन के लिए अपनी शुभकामनाएं प्रेषित करते हैं।

राष्ट्रपति के प्रेस सचिव

Tel. : +91-11-23016535 (Direct), 23015321 Extn 4322, Fax 23794498
E-mail-press.secy@rb.nic.in, malik.ashok@rb.nic.in

सत्यमेव जयते

भारत के उपराष्ट्रपति
VICE-PRESIDENT OF INDIA

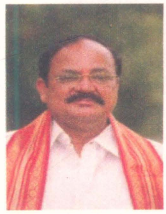

19 अप्रैल, 2018

प्रिय श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,

प्राचीन काल से समूचे विश्व में भारतीय संस्कृति विद्याक्षेत्र में अग्रेसर रही है। जो आज भी प्रबुद्ध वर्ग के लिए आश्चर्यकारी है। भारतीय प्रजा सांप्रदायिक सहिष्णुता की वजह से ही विभिन्न दर्शनों को अपने में पनपा रही है। न्यायविद्या तो तर्कशास्त्र की अप्रतिम प्रस्तुति है ... उस न्याय विद्या के सिरमौर ग्रंथ - पंडितवर्य श्री धर्मदत्तझाविरचित व्याप्तिपंचकविवृति, अपर नाम - गूढार्थतत्वालोक के ऊपर जैनाचार्य श्री यशोविजयजीसूरिजी के शिष्य मुनि श्री भक्तियशविजयजी के द्वारा 90,000 श्लोक प्रमाण महिष्ठ वृति का सृजन किया है, जो सचमुच में ही एक आश्चर्य है।

मुझे गर्व है इस भारतवर्ष पर, कि जहाँ अनवरत ऐसे विद्यापुरुष होते ही रहे हैं। मैं ऐसे संतपुरुष और विद्यापुरुष के चरणों में सादर नतमस्तक हूँ।

सद्भावनाओं सहित,

(एम. वेंकैया नायडु)

श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,
द्वारा महेन्द्रभाई झवेरी, एच. भेडा एंड कं.,
705, प्रशाम, कस्तूरबा गांधी मार्ग,
राजकोट-360001 मोबाइल: 98251 68834
ई-मेल : bbrjk_ad1@yahoo.in

सत्यमेव जयते

प्रधान मंत्री
Prime Minister

संदेश

यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि **'गूढार्थतत्त्वालोक'** के व्याख्या ग्रंथ का विमोचन किया जा रहा है। श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित इस व्याख्या ग्रंथ में गूढार्थतत्त्वालोक की सरल विवेचना सराहनीय है।

श्री भक्तियशविजय जी द्वारा रचित यह ग्रन्थावली जीवन मूल्यों और आदर्शों से अवगत होने का अवसर दे और प्रेरणास्रोत के रूप में अपनी उपयोगिता सिद्ध करे, इसी आशा के साथ ग्रन्थावली के सफल प्रकाशन हेतु हार्दिक शुभकामनाएं।

(नरेन्द्र मोदी)

नई दिल्ली
23 अप्रैल, 2018

श्री यशोविजयसूरीश्वर जी
C/o- श्री महेन्द्रभाई झवेरी
एच. भेडा ऐंड कंपनी
705, प्रशम, कस्तूरबा गांधी रोड
राजकोट
गुजरात- 360001

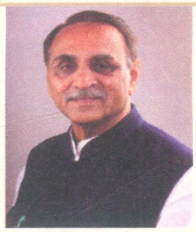

વિજય રૂપાણી

મુખ્યમંત્રી, ગુજરાત રાજ્ય

apro/ug/2018/03/28/dt

તા. ૨૮-૦૩-૨૦૧૮

પરમ આદરણીય શ્રી યશોવિજય સૂરીશ્વરજી સાહેબ,

સપ્રેમ નમસ્કાર.

આપના પત્રપુષ્પ થકી મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી રચિત **"યશોલતા"** નામના બૃહદગ્રંથના પ્રકાશન અંગે જાણી આનંદની લાગણી અનુભવું છું.

સંસ્કૃતને દેવોની ભાષા માનવામાં આવે છે. ભારતમાં સંસ્કૃત વિદ્યાપીઠો સિવાય સંસ્કૃત ગ્રંથોની જો કોઇએ જાળવણી કરી હોય તો તે જૈન સંપ્રદાય છે. સંસ્કૃતના માધ્યમથી ઉતરી આવેલા જ્ઞાનના આ મહાસાગરની જાળવણી, જતન અને તેની પુનઃપ્રસ્તુતિ અભિનંદનીય ગણાય. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયથી જ ગુજરાત વિદ્યાસંપદાનું પ્રમુખ કેન્દ્ર રહ્યું છે. ભારતવર્ષીય પ્રાચીન વિદ્યાસંપદા અને સંસ્કૃતસંપદાની સુરક્ષામાં ગુજરાત જાગૃત અને અગ્રેસર રહ્યું છે.

તર્કશાસ્ત્રના કઠિન, ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકને વ્યાખ્યાયિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવતા જૂજ વિદ્વાનો બચ્યા છે, એવા સમયે **"યશોલતા"** જેવી અત્યંત સરળ અને વિશ્વની સૌથી વિશાળ સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનું સર્જન **મુનિ શ્રીભક્તિ યશવિજયજી**ના હસ્તે થયું જે ગુજરાત માટે ગૌરવપૂર્ણ ઘટના છે. આ વિરલ પ્રસંગે મહારાજશ્રીની વિદ્યાસાધનાને નમન કરતાં અંતઃકરણપૂર્વક શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

આપનો,

(વિજય રૂપાણી)

To,
Shree Yashovijayasooreeshwarajee Maharaj, *Author.*
C/o Mahendrabhai Zaveri,
H. Bheda & Company, 705, Prasham,
Kasturba Gandhi Road, Rajkot - 360001
Email: bbrjk_ad1@yahoo.in

સમર્પણ

અનંતોપકારી પૂજ્ય બા મહારાજ
શ્રી અર્હંવર્ષાશ્રીજી
મહારાજને

લખ્યો ન જાય, કહ્યો ન જાય,
એવો ને એટલો ઉપકાર છે જેમનો.

આ અહીં મળશે...

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	Preface	11
૨	**મીઠો આવકાર**	
	પૂજ્યપાદ સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજા	13
૩	**અંતરનો રણકાર, ઉષ્માભર્યો આવકાર**	
	પૂજ્યપાદ પરમારાધ્યપાદ આચાર્યભગવંત શ્રી યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ	16
૪	**शुभाशंसनम्**	
	प्रो. वशिष्ठ त्रिपाठीजी (राष्ट्रपति सन्मानित)	21
૫	**अनुशंसा**	
	प्रो. महेशजी झा (लब्धस्वर्णपदक)	22
૬	**शुभेच्छा**	
	आचार्य नरसिंह कट्टी	23
૭	**शुभाशंसनम्**	
	प्रो. एस.आर. भट्ट	24
૮	**प्रशस्तिपत्रम्**	
	प्रो. भगीरथ मिश्राजी	25
	अरुणाचार्यजी	26
૯	**પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન**	27
૧૦	**સંશોધકીય વક્તવ્ય**	28
૧૧	**प्रास्ताविकम् (પ્રસ્તાવના)**	
	પરમ પૂજ્ય સંશોધકવર્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રી યશોરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા	41
૧૨	**સાગરનો સાર ગાગરમાં (નવમા વિભાગનો સંક્ષિપ્ત સાર)**	
	પરમ પૂજ્ય સંશોધકવર્ય પંન્યાસ પ્રવર શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા	48
૧૩	**अथातो विषयजिज्ञासा**	57
૧૪	**ગ્રંથારંભ**	૨૭૮૩

Preface

ROUND ABOUT THE UNIQUE WORK

For ages, Indian Civilization has gifted the world in the various fields of literature with remarkable and unique piece of work. Amongst the various fields, the subject of "logic" has proved to be the most difficult to comprehend for anyone.

One of the most challenging and complicated scripture named **"GUDHARTHA TATVALOKA"** in the field of logic was innovated by Shri Dharmadatta Zha around 100 years back. The text originally written in Sanskrit language consisting of only 28,800 alphabets has remained unchallenged by majority of scholars. Even at present, there are probably no more than five people in this world who can understand the text and explain it to others.

As we all know, Albert Einstein has gifted the world with his "Theory of Relativity". However, it was so complicated that most scientists found it a difficult task to explain it to others.

From time to time history repeats itself.ln the field of Scripture the same comparison could be made for the Sanskrit text mentioned above in terms of its complexity with that of Einstein's theory. Jain Monk named Shri **Bhaktiyashvijayji** has done an outstanding job in writing the longest new narration of the Sanskrit Scripture in Sanskrit. The length, depth and the altitude of the text will leave readers astonished. Mysteries revealed in the text are simply incomparable to any. The long journey of segregating this great piece of literature began at only a young age of 21. The compilation was completed only within a year and a half, consisting of 28,80,000 alphabets, one of the **LONGEST** narrations of any Scripture at present. The new text has been named **"YASHOLATA"**, dedicated and devoted to his guru, Jain Acharya Shri **Yashovijaysuriji**.

The sharp intellect of this young scholar has opened gateways in the field of logic for others to study with very lucid explanation of mysteries buried deep in the original text.

The future generation will always be in debt and grateful, to have been privileged, to cherish the largest narration published in 14 volumes in Sanskrit, along with Gujarati narration.

In Sanskrit literature, scripture is measured in form of verses. 32 alphabets make a verse. The original "GUDHARTHA TATVALOKA" has 900 verses, thus consisting **28,800** alphabets.

To explain the same very lucidly, the Jain Monk has simplified his new narration text **"YASHOLATA"** with **90,000** verses i.e. **28,80,000** alphabets. Thus the new text named **"YASHOLATA"** is the "Longest Narration in the World of Sanskrit Scripture."

"મુનિરાજ શ્રી ભક્તિદેશ વિજયજીએ જ્ઞાનક્ષેત્રે પોતાનું આ જે
ઉત્તમ યોગદાન આપ્યું એ માટે મારા એમને અંતરના આશિષ
છે કે — એમના સંયમરૂપી સુવર્ણજીવનમાં વિદ્યા-
સ્વાધ્યાયની સુગંધ સદા ઉભરાતી જ રહે અને શ્રી સંઘ
સમુદાય શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે
પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્જવલ યશસ્વી બને

આ. વિજય જયઘોષસૂરિ"

મીઠો આવકાર

પૂજ્યપાદ સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ
સિદ્ધાંતદિવાકર આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી
મહારાજા

પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રી બે-બે પેઢીથી ગુરુવર્યોના વિશ્વાસધામ બન્યા છે. અને આજે સર્વ સમુદાયોમાં એમની સૈદ્ધાંતિક વિદ્વત્તા સુપ્રસિદ્ધ અને સુમાન્ય છે. સ્વગુરુદત્ત '**સિદ્ધાંતદિવાકર**' બિરુદ એમની સાચી ઓળખ છે. ૫૫૫ થી અધિક શ્રમણોના વિશાળ પરિવારના એકાતપત્રી સામ્રાજ્યના ધણી એ મહાપુરુષમાં નાના-નાના શ્રમણોના સત્કાર્ય પ્રત્યે જે હૂંફ અને લાગણી છે તે એમના શુભાશિષમાં પડઘાય છે.

મીઠો આવકાર

અનેકાન્તવાદ જૈનદર્શનનો પાયાનો પ્રમુખ સિદ્ધાંત છે. આ સિદ્ધાંતને પચાવી જાણનાર સ્હેજે વૈચારિક સમભાવ, સિદ્ધાન્ત-સમન્વય અને ધાર્મિક સહિષ્ણુતાને ધરાવતો થઈ જાય છે. બાહ્ય વેશ અને દૈહિક આચારથી ઉપર ઊઠી એની દૃષ્ટિ મૂળભૂત તત્ત્વને – મર્મને પકડતી થઈ જાય છે. એની દૃષ્ટિને આંતરિક ઔદાર્યનો ઓપ મળતો જાય છે. કદાચ આ જ કારણે જૈન શ્રમણોએ કોઈ પણ વિષયને પોતાની સર્જકતાથી પ્રાયઃ અસ્પૃશ્ય રહેવા દીધો નથી. જૈનાચાર્યોની પ્રજ્ઞાશક્તિ, પ્રેક્ષાશક્તિ, પરિશીલનશક્તિની વિચક્ષણતા કોઈ દર્શનના વિષયમાં અછતી નથી.

'ન્યાય' એ પણ એવો જ વિષય છે, જે જૈન શ્રમણોના હાથે ચિરંજીવિતાને પામ્યો છે. અન્ય ધર્મના તાર્કિક પરાકાષ્ઠા સમા ગ્રંથને ખોલવા માટે કેવળ તીવ્ર બૌદ્ધિકતાની જ નહિ, આંતરિક ઔદાર્યની, વિચક્ષણ પ્રકૃતિની પણ જરૂર પડે છે. સ્યાદ્‌વાદી વિના આવું ઔદાર્ય જવલ્લે જ જોવા મળવાનું.

મને ગૌરવ સાથે આનંદ છે કે અમારા સમુદાયના એક યુવાન શ્રમણ, મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ (વય – ૨૫ વર્ષ, દીક્ષાપર્યાય – ૧૨ વર્ષ) ગુરુકુલવાસ, વિદ્યાવ્યાસંગ અને સૂક્ષ્મબોધનિષ્ઠાના જોરે એક અદ્‌ભુત નવ્યન્યાય વ્યાખ્યાનું સર્જન કર્યું છે. મારા એમને અંતરના આશિષ છે કે 'એમના સંયમરૂપી સુવર્ણજીવનમાં વિદ્યા-સ્વાધ્યાયની સુગંધ સદા ઉભરાતી જ રહે અને શ્રીસંઘ-સમુદાય-શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે, પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્જવળ યશસ્વી બને.'

આ. વિજય જયઘોષસૂરિ

નમ્રતા - સરળતા - પવિત્રતાદિ આત્મિક ગુણસમૃદ્ધિના
શિખરે આરૂઢ થઈ ઝડપથી પરમપદને સાધે એવી
અરિહંતને અંતરથી અભ્યર્થના

યશોવિજયસૂરિ

અંતરનો રણકાર,
ઉષ્માભર્યો આવકાર

પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિદ્યાનિધિ ષડ્દર્શનનિષ્ણાત આચાર્ય ભગવંત
ગુરુદેવ **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા**

જેમના આશિષ મારી જીવનમૂડી છે,
જેમનું સાંન્નિધ્ય આ સર્જનને સાકાર કરનાર છે,
જેમના અનલ્પ પરિશ્રમથી હું કંઈક વિદ્યાને પામી શક્યો છું,
જેઓ સ્વયં વિરાટ વૃત્તિઓના સર્જક છે,
દાર્શનિક વિદ્યાના શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન છે,
અંતર્મુખતા જેમના જીવનમાં છે,
અધ્યાત્મ જેમના હૈયામાં છે,
એકાંતને જેઓ કાયમ ઝંખે છે,
એવા વિદ્વત્તા અને સાધકતાના સુમેળ સમા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી અહીં સંતોષ વ્યક્ત કરી રહ્યા છે.

અંતરનો રણકાર
ઉષ્માભર્યો આવકાર

– પરમ પૂજ્ય વિદ્યાલંકાર સાધનાતીર્થ આચાર્ય ભગવંત

શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા

આજે અંતઃકરણમાં આનંદની અવધિ નથી, અપાર-અગાધ આનંદની છોળો અંદર ઉછળી રહેલ છે. કારણ કે મારા વિદ્વાન અને વિનયી શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા '**યશોલતા**' અને વિશદ ગુજરાતી વ્યાખ્યા '**વિનમ્રા**' - બન્નેનું સર્જન કરી તેનાથી '**વ્યાપ્તિપંચકગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક**'ને સુશોભિત કરીને વિદ્વત્સમાજ સમક્ષ રજૂ કરેલ છે, જે આપના કરકમલને અત્યારે શણગારી રહેલ છે.

આજથી આશરે ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલ મૈથિલ પંડિત શિરોમણિ ધર્મદત્ત ઝાના (ઉપનામ : બચ્ચા ઝા) મસ્તક/મગજના રિસર્ચ માટે અંગ્રેજ સરકારે તેની ખોપરીની માંગણી તેમના સ્વજનો સમક્ષ કરી હતી. સર્વ દર્શનોમાં તેમની સર્વત્ર અવ્યાહત પ્રજ્ઞા - બહુમુખી પ્રતિભાના લીધે '**સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર**' નું બિરુદ તેમને આપવામાં આવેલ છે. તેમણે રચેલા અનેક વિવરણ ગ્રંથોમાં એક અતિ જટિલ ગ્રંથ એટલે 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક'. આ ગ્રંથની પ્રત્યેક પંક્તિ એવી ગૂઢ છે કે ભલભલા વિદ્વાનોને પણ તે મૂઢ બનાવી દે છે. તેથી જ આ ગ્રંથને ઉકેલવા માટે પ્રતિવર્ષ બનારસ વગેરે સ્થળે સેમિનારો યોજાય છે. દિગ્ગજ પંડિતો પોતાની પંડિતાઇનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરે તો પણ પૂરેપૂરો ન ખૂલે એવો રહસ્યમય આ ગ્રંથ છે.

વ્યુત્પત્તિવાદ, પ્રામાણ્યવાદ વગેરે નવ્યન્યાયગ્રંથોના તલસ્પર્શી

અધ્યયન બાદ, પોતાની પ્રેક્ષા-પ્રજ્ઞા-પ્રતિભાનો પ્રકર્ષ થતાં 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક' ગ્રંથની જટિલ પંક્તિઓને સંસ્કૃત-ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમે ખોલવાનો, સ્પષ્ટ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ કર્યો.

વર્ષો સુધી બુદ્ધિના અત્યંત અટપટા આટાપાટા ખેલવાથી પણ જે ગ્રંથ ખોલી ન શકાય તેવા અતિકર્કશ-સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ગ્રંથને મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ માત્ર બે વર્ષના અતિ ટૂંકા સમયગાળામાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બબ્બે ભાષામાં વિશાળ અને વિશદ વિવેચન દ્વારા અતિસ્પષ્ટ કર્યો છે. મૂળ ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં તર્ક-વ્યાપ્તિ-નિયમ સંબંધી છે. જે ગ્રંથની એક-એક પંક્તિનું વિવેચન કરવા જતાં એકાદ શબ્દ આઘો - પાછો થાય, ઓછો - વત્તો થાય તો અર્થ-પદાર્થ-ઐદમ્પર્યાર્થ-ભાવાર્થ બદલાઇ જતાં વાર ન લાગે, અર્થનો અનર્થ સર્જાતા વિલંબ ન થાય, એવી સૂક્ષ્મમતિગમ્ય ગૂઢ-અતિગૂઢ પંક્તિઓ, ભલ-ભલા દિગ્ગજ પંડિતોને પણ મૂઢ-અતિમૂઢ બનાવતા વાર ન લગાડે તેવી પંક્તિઓ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં કલમ ચલાવવી અને તે પણ માત્ર ૨૦વર્ષની ઉંમરે, દીક્ષા જીવનના સાતમા વર્ષે ! 'કમાલ ! કમાલ ! કમાલ !' શબ્દો મોઢામાંથી નીકળ્યા વિના ન જ રહે. તેમાં પણ માત્ર બે જ વર્ષની અતિ અલ્પ સમયાવધિમાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યાનું નિર્માણ થયેલ છે. આ પણ નાનો સૂનો ચમત્કાર નથી. પરમગુરુ અને સદ્ગુરુની મહતી કૃપા વિના આ શક્ય જ નથી. ૪૨ પાનાના મૂળગ્રંથને ૪૫૦૦ પૃષ્ઠના વિશાળ ફલક ઉપર સંસ્કૃત-ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવો, એ પણ રસાળ અને સરળ પદ્ધતિથી, અહો આશ્ચર્યમ્ ! ૧૪ વોલ્યુમમાં પ્રકાશિત થતા આ ગ્રંથરત્ન દ્વારા વ્યાખ્યા સાહિત્યની દુનિયામાં સીમાચિહ્ન સમાન શકવર્તી મહાભારત કાર્યની ભેટ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ આપી છે તેને વિદ્વાનો કદાપિ ભૂલી નહિ શકે.

મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ પોતાના ભગીરથ પુરુષાર્થ દ્વારા

જ્ઞાનભાગીરથીને આ અવનીતલ ઉપર લાવવાનું કાર્ય કરેલ છે, જેમાં નિમજ્જન કરીને વિદ્વજ્જનો અવશ્ય પાવન-પવિત્ર-પુનિત થશે. આમાં કોઇ શંકાને સ્થાન નથી. વિદ્વાનો આ મહાત્માના પરિશ્રમની કદર કરી, અધ્યયન-અધ્યાપનના ક્ષેત્રમાંથી ચિરકાળથી બહાર રહેલા આ ગ્રંથમાં નિહિત અમૃતનું રસપાન કરશે જ એવો વિશ્વાસ હવે અસ્થાને નહિ ગણાય.

'विद्वानेव विजानाति, विद्वज्जनपरिश्रमम्' આ પંક્તિ અનાયાસે અહીં યાદ આવી જાય છે.

જૈન આગમવિદ્યા અને આન્વીક્ષિકીવિદ્યાના ક્ષીરસમુદ્રમાં સતત નિમજ્જન કરનારા ગુણીયલ પ્રકૃતિના સ્વામી મુનિરાજ **શ્રીભક્તિયશવિજયજી** મહારાજના માધ્યમે હજુ એક-એકથી ચડિયાતા નૂતન ગ્રંથરત્નોની તથા અભિનવઉન્મેષશાલી વ્યાખ્યાગ્રંથોની ભેટ વિદ્યાવિશ્વને મળતી જ રહે અને તેમના ઉપર પરમગુરુની, સદ્ગુરુની, શારદામાતાની અમીનજર સતત ઠરતી જ રહે તેમ જ નમ્રતા-સરળતા-પવિત્રતાદિ આત્મિકગુણસમૃદ્ધિના શિખરે આરૂઢ થઇ ઝડપથી પરમપદને સાધે એવી અરિહંતને અંતરથી અભ્યર્થના..

લિ.
પૂનાજિલ્લાઉદ્ધારક
શ્રીવિશ્વકલ્યાણસૂરીશ્વરનો શિષ્યાણુ
યશોવિજયસૂરિ

शुभाशंसनम्

न्यायशास्त्रे व्याप्तिस्वरूपप्रतिपादकेष्वनेकेषु ग्रन्थेषु अन्यतमः प्रथमसोपानरूपोपपन्नः व्याप्तिपञ्चकाख्यः ग्रन्थोऽस्ति। यद्यपि तमनुसृत्य अनेकटीकाग्रन्थाः सम्प्रति समुपलब्धाः। तथापि तेष्वन्यतमा न्यायाध्वपान्थानां पाथेयभूता स्वनामधन्या गूढार्थतत्त्वालोकव्याख्या प्रथितचरैः विद्वत्तल्लजैः धर्मदत्तझामहोदयैः (बच्चा झा) प्रणीता।

तत्त्वालोकविचारे दरीदृश्यमाने शेमुषीश्रमे अवगत-शास्त्ररीतीनां निरस्तन्यायाध्वध्वान्तानां शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमाणां विदुषां साक्ष्येव प्रमाणं। ईदृशस्य तत्त्वालोकस्य अध्ययनमेव दुष्करम्, अध्यापनं तु सुतराम्, किमुत व्याख्यानम्।

तदाधारीकृत्य मन्दामन्दोपकारिणी अनास्वादित-न्यायपरिष्काररसानामप्यास्वाद्या भावावेदने चन्द्रिकायिता **यशोलता**नाम्नी सुविस्तृता व्याख्या, सदाचारनिष्ठैः शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमैः श्रीमद्भिः **मुनिभक्तियशविजयमहाशयैः** रचितेति अवलोक्य चित्तम् मोमुदीति।

अनया शास्त्रसेवया सन्तोषितमस्मदुपास्यं श्रीकाशी-विश्वनाथम्, 'इतोप्यधिकं नैकग्रन्थव्याख्यानसामर्थ्यप्रदानेन एतान् समनुगृह्णन्तु' इति आशास्महे।

महामहोपाध्याय राष्ट्रपतिसम्मानित

वशिष्ठत्रिपाठी

प्रो. वशिष्ठत्रिपाठी

अनुशंसा

आसीन्मिथिलामान्यो
गङ्गेशो नाम विश्रुतो विद्वान् ।
नव्यन्यायसुशास्त्रं
चिन्तामणिनामाऽकरोद्दिव्यम् ।।१।।
रघुनाथो विख्यात-
स्तदुपरि दीधितिमातनोदनुपमाम् ।
जगदीशेन च तस्या-
ष्टीका जागदीशी रचिता ।।२।।
धर्मदत्तरचितो यो
गम्भीरार्थप्रकाशको ग्रन्थः ।
तदुपरि विश्रुतकीर्तिः
गूढार्थतत्त्वालोकाख्यः ।।३।।
जैनश्रमणस्तरुणः
स्वल्पे वयसि तदीयदिव्यटीकाम् ।
यशोलतां विख्यातां
भक्तियशविजयोऽयं तनुते ।।४।।
पञ्चलक्षणीमूला
भूयाद् भव्या यशोलता ख्याता ।
धर्मदत्तविवृतेर्या
गूढार्थं सम्प्रकाशयताम् ।।५।।
अद्भुतविशालकाया
श्रीयशोविजयसूरिशिष्यकृता ।
गुरु-शिष्ययशोऽनल्पं
स्वल्पे काले भृशं कुर्यात् ।।६।।
नव्यन्यायनयाब्धौ
गम्भीरेऽवगाहने कृतयत्नः ।
सफलो मुनिश्रीभक्ति -
यशविजयो वर्धतां यशसा ।।७।।

शुभेच्छा

॥ श्रीः ॥

विद्वद्वर्यसमादृता क्षितितले यद्व्याप्तिसत्पञ्चक- ।
व्याख्याऽऽस्ते जगदीशभट्टरचिताऽवश्या च विद्यार्थिनाम् ॥ १ ॥

तस्या भावविबोधनाय जगतां यद्धर्मदत्ताभिधैः ।
बच्चाझेत्युपनामभिर्विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा ॥ २ ॥
(गूढार्थतत्त्वप्रभा इत्यस्य गूढार्थतत्त्वालोक इत्यर्थः ।)

छात्राणामुपयोगिनी विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा- ।
बोधार्थं मुनिभक्तिकीर्त्तिविजयैरानन्दसंवर्धिनी ॥ ३ ॥

वाक्यं वाक्यमतिस्फुटं प्रतिपदं प्रत्यक्षरं विश्रुता ।
विद्यावत्सु विवृण्वती विजयतामाचन्द्रतारं भुवि ॥ ४ ॥
(मुनिभक्तिकीर्तिविजयैः इत्यस्य मुनिभक्तियशोविजयैः इत्यर्थः ।)

व्याख्या **यशोलता**नाम्नी विबुधानन्दवर्धिनी ।
मन्दान्नन्दयतान्नित्यं अत्यपूर्वा धरातले ॥ ५ ॥

यशोलतायशोलताऽभिवर्धतां विवर्धताम् ।
जगत्सु दिक्षु दिक्षु च प्रवर्धतां प्रवर्धताम् ॥ ६ ॥
('यशोलतायशोलता' - इत्यस्य यशोलता इति या व्याख्या तस्याः कीर्तिरूपा लता इत्यर्थः ।)

विद्यासिंहाचार्यशिष्यो नृसिंहाचार्यनामभाक् ।
आशास्ते शुभमाशास्ते ग्रन्थकर्तुर्मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥

इति
नरसिंहाचार्य कट्टि (हुब्बळ्ळि-धारवाड)

भारतीय दार्शनिक अनुसंधान परिषद्

(भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय)

INDIAN COUNCIL OF PHILOSOPHICAL RESEARCH

(Government of India, Ministry of Human Resource Development)

प्रोफेसर एस० आर० भट्ट
अध्यक्ष
Professor S. R. Bhatt
Chairman

20 अप्रैल, 2018

माननीय निदेशक,

श्री जागनाथ श्वेतांबर मूर्तिपूजक जैन संघ

राजकोट

श्रीमान,

आपके द्वारा पंडितवर्य श्री धर्मदत्त झा विरचित जागदीशी पंचलक्षणी गूढ़ार्थतत्त्वालोक की पूज्य सिद्धान्त निष्ठ आचार्य भगवंत श्री यशोविजय सूरिश्वरजी महाराज साहेब के शिष्य रत्न मुनि श्री भक्तियश विजयजी महाराज साहेब द्वारा विरचित यशोलता नाम विशद 14 भागों में निर्मित विपुल व्याख्या के विमोचन के अवसर पर मुझे आमंत्रित किया गया इसके लिये हृदय से आभार व्यक्त करता हूँ। कार्याधिक्य के कारण उपस्थित नहीं हो पाउँगा पर महाराजा श्री के श्री चरणों में अपनी प्रशंसा व्यक्त करना चाहूँगा। वर्तमान में ऐसी उत्कृष्ट रचना दुर्लभ है। नव्य न्याय के दुरूह ग्रन्थों पर व्याख्या करना गहन पांडित्य का द्योतक है। स्वयं बच्चा झा अद्वितीय कोटि के विद्वान थे जिन्होंने गंगेश, रघुनाथ, मथुरानाथ, आदि नव्य नैयायिको के क्रम में न्याय परंपरा में नूतन योगदान दिया है।

आशा है कि विद्वान मुनिश्री ऐसे अनेकों ग्रन्थों की रचना कर दर्शन साहित्य को समृद्ध करेगें।

SRBhatt
भवदीय
प्रोफेसर सिद्धेश्वर रामेश्वर भट्ट

E-mail : srbhatt39@gmail.com Website : http://www.icpr.in

मुख्य कार्यालय : दर्शन भवन, 36 तुगलकाबाद इन्स्टिट्यूशनल एरिया, महरौली बदरपुर रोड, नई दिल्ली – 110062 दूरभाष : +91-11-29901516, 29901527 टेलिफैक्स : 2996475
Head Office : Darshan Bhawan, 36, Tughlakabad Institutional Area, M.B. Road, New Delhi-110062 Tel.: +91-11-29901516, 29901527 Telefax: 29964750
लखनऊ कार्यालय : 3/9, विपुल खण्ड, गोमती नगर, लखनऊ – 226010 टेलिफैक्स : +91-522-2392636 E-mail : centre@icpr.in, icprlkw@gmail.com

प्रशस्तिपत्रम्

अन्या व्याख्या तु बालानामेषा तु विदुषां मुदे ।
कृता च धर्मदत्तेन ग्रन्थग्रन्थिविभेदने ।।
व्याप्तिपञ्चकगूढार्थमवलोक्य विपश्चितः ।
प्रणमन्ति हृदा नित्यं धर्मदत्तस्य शेमुषीम् ।।

सर्वतन्त्रस्वतन्त्रबच्चाझामहोदयस्य व्याप्तिपञ्चक गूढार्थ–तत्त्वालोकटीकामाधारीकृत्य जैनमुनिना भक्तियशविजयमहाशयेन यशोलताख्या तत्त्वान्वेषणपरा एका टीका विरचितेति श्रुत्वा अतीव प्रसन्नोऽभूवम् । ज्ञानमिच्छेन्महेश्वरादिति स्मारं स्मारं भगवन्तं भूतभावनं भवानीपतिं प्रार्थये यदस्याष्टीकाया जनमानसे तथा प्रचारः स्याद् येन सर्वेषां कृते नव्यन्यायस्य तत्त्वज्ञानं सुलभं भवेत् ।

शुभाकाङ्क्षी
शशिनाथ मिश्रः
14.4.2018
पूर्व विभागाध्यक्षः,
स्नातकोत्तर दर्शन विभागः
का०सिं०द०संस्कृत विश्व-
विद्यालयः, दरभंगा।

॥ श्रीः ॥

गङ्गेशार्यमणेस्सुदीधितिरलङ्कारार्यसंवर्धिता
बच्चाझाविदुषा व्यधायि बहुधा व्याख्यातकस्तच्छ्रिता ।
भक्त्याचार्यविवर्धिता विविधविद्वृन्दाभिनन्द्या मुहुः
तत्वालोकयशोलता विलसतात् विद्वद्विनोदप्रदा ॥

यदध्ययने धीमद्धुरीणैस्सम्मानं यदनध्ययनेऽधीमद्धुरीणैरप्यवमानं तदनुमानम् (व्याप्तिः)
इत्यभिमानो नैयायिकस्य ।
नात्र वक्तव्यमिति मन्ये तदध्ययनाध्यापनप्रयजनं
तदध्ययनादिसंवर्धितसंतोषितसन्निशितसूक्ष्ममानसानां समेषां विदुषां समाजे ॥

"मोहं रुणद्धि विमलीकुरुते च बुद्धिं सूते च संस्कृतपदव्यवहारशक्तिम् ।
शास्त्रान्तराभ्यसनयोग्यतया युनक्ति तर्कश्रमो न कुरुते कमिहोपकारम् ॥"

इति च प्रथा न केवलमाभिमानिकी परं धन्यानां मान्यानां विद्वन्मूर्धन्यानामानुभाविकी । शास्त्रमेवेदं सर्वतः सर्वशास्त्रोपकारित्वात् परोपकारार्थमिदं शरीरं इति स्वात्मन्यादर्शयत्यधुना । सर्वात्मना सर्वोपकारिण्यस्मिन् तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः तत्र श्लोकचतुष्टयमितीव अनुमानप्रकरणम्, तत्रापि व्याप्तिः, तत्रापि पूर्वपक्षव्याप्तिरित्यस्ति विशेषः । तत्र च प्रकृतेयं पञ्चलक्षणी । तस्याश्च अनेकेषु व्याख्यातृष्वन्यतमोऽसदृशः जगदीशतर्कालङ्कारः। मन्येऽहं विपश्चिदभिधानदोषज्ञशब्दः स्वाभिधेयेन समलङ्करोति तर्कालङ्कारमिति । पञ्चलक्षणीकन्याया अप्यलङ्कारो लोकेन दुरवलोको विनाऽऽलोकेनेत्यालोचनेन गूढोऽप्यलङ्कारार्थ आलोकेनालोचनविषयतां प्रापितो धर्मदत्तझामहोदयेन विदुषा। इत्ययमतीतानन्दः ।

अधुनाऽनुभूयमानोऽयं महानानन्दः , यदयमालोकतरुर्नैकाकी फलप्रदः किन्तु लतामप्यालिङ्ग्य लतया सह इति । तथा हि जैनाचार्यः श्रमणः भक्तियशोविजयमहोदयः अल्पीयस्येव वयसि तर्कविहायसा विहरन्नल्पमपि तर्कालङ्कारालोकतरुमलञ्चकार अनेकशास्त्रपत्रान्तरितया असमार्थकुसुमालङ्कृतया अध्येत्रानन्दफलगर्भितया यशोलतयेत्ययममन्दानन्दः सुहृदां विपश्चिताम् । अस्य च श्रमणस्यायं महान् श्रम आश्रमवासिभिरप्याशंसनीय आदर्शनीयश्च पुत्रछात्रमित्रसभासु ।

इयं च यशोलता आलोकतरुमिव विद्वत्तरुं छात्रतरुमप्यालिङ्ग्य संवर्धताम्, तेनास्या यशोलताया यशोऽपि अभिवर्धतामित्यनल्पाशा शास्त्रसंरक्षणदीक्षाणां संस्कृतप्रियाणां विदुषाम् । तादृशाशावतामहमप्यन्यतमः ।
विचित्रमिदं संगमनम् ।

दिक्षु यानाद्यशो व्याप्तं कीर्तिः प्रत्यक्षतः स्तुतिः इत्यावेदितं श्रीमन्मध्वाचार्यैः । तथा च दिक्षु व्याप्तं यशः, व्याप्तेश्च दिग्यशोलता। उपदेशकः श्रीयशोविजयसूरीश्वरः । उपदेश्यो भक्तियशोविजयमहोदयः इति सर्वत्र यशस्संगमनादवश्यं संगच्छते अस्य यश इति आशास्य व्याख्यातारं तद्गुरुं च समभिनंद्य विरन्तुमकामोऽपि विरमामि ।

पंकजावेङ्कटेशार्यौ पितरौ कृष्णशास्त्रिणः
हरिदासोपनामोऽयम् अरुणाख्येदं समर्पणम् ॥

इति
सत्यात्मतीर्थशिष्योऽयं रङ्गाचार्यसुशिक्षितः ।
आवेदयत्यादरेण
हरिदासोऽरुणो द्विजः ॥

इति
सुधीजनचरणरेणुकणिकाभिलाषी
अरुणो हरिदासः

પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન

પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્ય ભગવંત **શ્રીપ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ,**

પૂજ્ય સકલસંઘહિતચિંતક આચાર્ય ભગવંત **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણરજતવર્ષ**

પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર સુવિશાલગચ્છાધિપતિ **શ્રીજયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સામ્રાજ્યરજતવર્ષ**....

આ ત્રિવેણી સંગમના અવસરે સંઘ-શાસન-સમુદાય-રાષ્ટ્ર માટે ગૌરવરૂપ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતા આજે અમે અત્યંત આનંદિત છીએ...

શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટના માધ્યમે દર વર્ષે વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નોનું પ્રકાશન થતું જ રહે છે. એ શ્રેણિમાં આજે એક એવા જ વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નનો પ્રવેશ થઈ રહ્યો છે. એ પૂજ્ય ગુરુદેવ **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજની દેન છે કે **શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુસૂરિ સમુદાય**માં નવ્યન્યાયનું અધ્યયન વિપુલ પ્રમાણમાં થાય છે. અને એ જ કારણ છે કે આજે નવ્યન્યાયના શિરમોર ગ્રંથ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક**નું અભિનવ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા - **યશોલતા** અને નૂતન ગુજરાતી વિવેચન - **વિનમ્રા** સાથે ચૌદ ભાગમાં પ્રકાશન થવા જઈ રહ્યું છે. બંને નૂતન વ્યાખ્યાના સર્જક છે મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી કે જેઓ અપ્રતિમ વિદ્વાન પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના શિષ્ય છે. પૂજ્ય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિશાળકાય ગ્રંથોની શ્રેણિ સફળતાપૂર્વક સર્જી ચૂક્યા છે, જ્યારે તેમના જ એક જીવંત સર્જને એમના જ પંથે પગલા પાડ્યા છે, ત્યારે હૃદયમાં આશા અને વિશ્વાસ છે કે હજુ વધુ ને વધુ તેમના અણમોલ ગ્રંથોના પ્રકાશનનો લાભ અમને મળતો જ રહેશે...

શ્રી ઉમરા શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ, સુરત ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે, જેણે આવી અદ્‌ભુત શ્રુતભક્તિ દાખવી છે. અન્ય પણ નામી-અનામી સહુ સહાયકોને અંતરથી અભિનંદન...

એ જ લિ. શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ વતી,
શ્રી કુમારપાળભાઇ વી. શાહ

"
ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠનનું
એક ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા
ઊતરવું અને સમતામાં
લીન બનવું એ છે.

પં. રત્નબોધિ વિજય
"

સંશોધકીય વક્તવ્ય :
ગાગરમાંથી સાગર

– પરમ પૂજ્ય ધીધનસંપન્ન તપસ્વી પંન્યાસપ્રવર

શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

આ ગ્રંથ ઉપર જેમનો અનંતો ઉપકાર છે,
જેમના હસ્તાક્ષર વિના આ
ગ્રંથ પ્રકાશિત થવો શક્ય ન હતો તેવા સંશોધકશ્રીના
ઉદ્ગાર અહીં પ્રસ્તુત છે.
આ ગ્રંથને સાદ્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સંશોધિત
કરનાર પૂજ્યશ્રીએ લખેલા વચનો
આ ગ્રંથ માટે ખરેખર પ્રમાણપત્ર છે.
વિરાટ સંશોધનકાર્ય જેમણે કુશળતાથી પાર પાડ્યું છે,
જેમની સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞાનો મને વારંવાર અનુભવ થયો છે
તે ગુણગણસમૃદ્ધ સંશોધકવર્યશ્રીની
પાવન કલમનો સ્પર્શ કરવા પધારો.

ગાગરમાંથી સાગર

- પરમ પૂજ્ય વિદ્વત્કુલાવતંસ પંન્યાસપ્રવર
શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

સં શો ધ કી ય વક્તવ્ય

એક શિષ્યએ એક કલાક મહેનત કરીને પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો. તે ખુશ થયો. તેણે ગુરુજી પાસે જઈને પોતે કરેલા અભ્યાસની વાત કરી. ગુરુજીએ તેની પ્રશંસા કરીને હિતશિક્ષા આપતા કહ્યું,

'તેં એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેનો મને ખૂબ આનંદ છે. પણ તું જ્યારે પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરીશ ત્યારે મને તેનાથી પણ વધુ આનંદ થશે.'

શિષ્ય ગુરુજીના કહેવાનો ભાવ સમજી ગયો અને અભ્યાસમાં મચી પડ્યો.

એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો હજી સહેલો છે, પણ પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો ઘણો અઘરો છે. કેમકે તેની માટે તે શ્લોક ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરવું પડે, તેને બધી રીતે વિચારવો પડે, તેના શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ-રહસ્યાર્થ જાણવા પડે. આ બધા માટે બુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા જરૂરી છે. સરાણ ઉપર ચપ્પુને ઘસવાથી ચપ્પુ ધારદાર બને છે તેમ ચિંતન-મનનાદિની સરાણ દ્વારા બુદ્ધિને પરિકર્મિત કરવાથી બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ બને છે.

નેટપ્રેક્ટીસ કરીને ક્રિકેટ રમનાર સેન્ચ્યુરી મારી શકે છે.

ત્રણમાસિક, છમાસિક, નવમાસિક પરીક્ષાઓમાં પાસ થનાર ફાઈનલ પરીક્ષામાં સારા ટકાએ પાસ થાય છે.

હોજરીને પરિકર્મિત કરનાર ભારે ખાદ્યપદાર્થોને પચાવી શકે છે.

તેમ પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિથી શાસ્ત્રોના રહસ્યાર્થો સમજાય છે અને આરાધનાના સાચા માર્ગે આગળ વધાય છે.

ન્યાયના અભ્યાસ દ્વારા બુદ્ધિ પરિકર્મિત થાય છે.

એક વાતનો ખ્યાલ રાખવો કે **તર્કસંગ્રહ, મુક્તાવલી, વ્યાપ્તિપંચક** વગેરે ન્યાયગ્રંથો એ સાધનગ્રંથો છે, સાધ્યગ્રંથો નથી. એટલે એ સાધનગ્રંથોના અભ્યાસમાત્રથી કૃતકૃત્ય થઈ જવાતું નથી. તે સાધનગ્રંથો દ્વારા બુદ્ધિને ઘડવાની છે, તે ઘડાયેલી બુદ્ધિ દ્વારા શાસ્ત્રોના મર્મને સમજવાના છે અને તેમને જીવનમાં ઉતારવાના છે.

બુદ્ધિને ઘડવાના ઘણા પ્રકારો છે. તેમાંથી એક પ્રકાર એ છે કે વસ્તુનું દોષરહિત લક્ષણ બનાવવું.

કોઇ પણ વસ્તુતની વ્યાખ્યાને લક્ષણ કહેવાય. જેનું લક્ષણ કરાય તેને લક્ષ્ય કહેવાય. લક્ષણ એવું હોવું જોઇએ કે બધા લક્ષ્યોમાં હોય. જો અમુક લક્ષ્યોમાં લક્ષણ રહે અને અમુક લક્ષ્યોમાં ન રહે તો એ લક્ષણ અવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ લક્ષ્ય સિવાય અલક્ષ્યમાં પણ રહે તો એ લક્ષણ અતિવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ એકે'ય લક્ષ્યમાં ન રહે તો તે લક્ષણ અસંભવ દોષવાળું કહેવાય. આ ત્રણે દોષથી રહિત લક્ષણ સાચું કહેવાય.

ન્યાયગ્રંથોમાં અનેક લક્ષ્યોના આવા દોષરહિત લક્ષણો બનાવવાની ચર્ચાઓ કરીને બુદ્ધિને ઘડવાના પ્રયત્નો કરાયા છે.

જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય.

જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો ન હોય.

આને વ્યાપ્તિ કહેવાય. આ વ્યાપ્તિનું એક ઉદાહરણ છે. આવી ઘણી વ્યાપ્તિઓ બનાવી શકાય.

વ્યાપ્તિપંચક, વ્યધિકરણ, સિદ્ધાંતલક્ષણ વગેરે ગ્રંથોમાં વ્યાપ્તિના સાચા લક્ષણને બનાવવાના પ્રયાસો થયા છે. તે લક્ષણોમાં પ્રશ્ન કરનાર દોષો ઊભા કરે છે. ગ્રન્થકાર તેમના સમાધાનો આપવા લક્ષણમાં ઉમેરા કરે છે, જેને પરિષ્કાર કહેવાય છે. અથવા તો ગ્રન્થકાર લક્ષણ બદલી નાંખે છે.

ગ્રન્થકારે બનાવેલ લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો બતાવવા માટે બુદ્ધિને ઘણી કસરત આપવી પડે છે. પ્રશ્ન કરનારે બતાવેલા દોષોને દૂર કરવા પરિષ્કારો કરવા અને નવા લક્ષણો બનાવવા માટે પણ પ્રજ્ઞાને પુષ્કળ વ્યાયામ આપવો પડે છે. આ કસરત દ્વારા બુદ્ધિ ઘડાય છે.

શ્રી ગંગેશ ઉપાધ્યાયજીએ **તત્ત્વચિંતામણિ** નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેની ઉપર **શ્રી રઘુનાથ શિરોમણિજી**એ **દીધિતિ** નામની ટીકા લખી છે. **તત્ત્વચિંતામણિ**માં આવતા વ્યાપ્તિના પાંચ લક્ષણો ઉપરની દીધિતિ ટીકા ઉપર **શ્રી જગદીશ તર્કાલંકારજી**એ જાગદીશી લખી છે. તેની ઉપર શ્રી **બચ્ચા ઝા (ધર્મદત્ત ઝા)જી**એ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક (વ્યાપ્તિપંચકવિવૃતિ)** નામની ટીકા લખી છે.

આ ટીકાઓમાં લક્ષણો બનાવવાના માધ્યમે બુદ્ધિને કસરત અપાઈ છે.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ખૂબ જ ગૂઢ ટીકા છે. ટીકાકારે તેમાં ખૂબ જ સૂક્ષ્મ અનુપ્રેક્ષા કરી છે. ઘણા ઊહાપોહ અને ચિંતન-મનન દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત થયેલું નવનીત તેમણે તે ગ્રન્થમાં ખૂબ જ ટૂંકાણમાં પીરસ્યું છે. જેમ સારભૂત ખાદ્યપદાર્થો પચવા મુશ્કેલ હોય છે તેમ સારભૂત આ ગ્રન્થ સમજવો ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. ગ્રન્થકારે આ ગ્રન્થમાં પદાર્થો ખૂબ ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યા છે. તેમણે પદાર્થો ઉપર લાંબું વિવેચન કર્યું નથી, ટૂંકમાં પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. જેમ થેલીમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી વસ્તુઓ કાઢવી મુશ્કેલ હોય છે તેમ આ ગ્રન્થમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા પદાર્થો સમજવા બહુ અઘરા છે. તેથી સામાન્યથી અભ્યાસીઓ દીધિતિ, જાગદીશી, માથુરી વગેરે ટીકાઓનો અભ્યાસ કરે છે. બહુ ઓછા અભ્યાસીઓ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકમાં ડૂબકી લગાવે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર ખૂબ જ સરળ અને સુંદર ટીકા તથા તેના અનુવાદ લખ્યા છે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકની ઉપાદેયતા વધશે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકના મર્મને સમજવો ખૂબ સરળ બનશે. મા જેમ સાકર સાથે બાળકના ગળે કડવી દવા ઉતારી દે છે તેમ મુનિરાજશ્રીએ એકદમ અઘરા પદાર્થો સાવ સાદી-સરળ-સુગમ ભાષામાં રજૂ કરી ટીકાને સમજવી સહેલી બનાવી છે. મુનિરાજશ્રીનો આ પ્રયાસ ખૂબ જ અનુમોદનીય છે.

યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યામાં તેમણે પદાર્થોનો ભાવાર્થ સમજાવીને પછી શબ્દાર્થ સમજાવ્યો છે. તેથી પંક્તિઓનો અર્થ એકદમ સરળતાપૂર્વક અને બરાબર બેસી જાય છે. પદાર્થોને તેમણે ખૂબ ખોલ્યા છે, એકદમ સ્પષ્ટ કર્યા છે, વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. એકદમ સહેલાઈથી પદાર્થો મગજમાં બરાબર ફીટ થઈ જાય તેવી તેમની શૈલી છે. એક-એક શબ્દ ઉપર ઊંડું ચિંતન-મનન કરીને તેમના રહસ્યાર્થો તેમણે બહાર કાઢ્યા છે. ક્યાંક-ક્યાંક તો તેમણે ચાર લીટી ઉપર ૫૦૦-૮૦૦ પાનાનું વિવેચન કર્યું છે. આનાથી તેમની ઊંડી અનુપ્રેક્ષાશક્તિ વ્યક્ત થાય છે.

વ્યાપ્તિપંચક ઉપરની ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૪૧ પાનાની છે. તેમાંથી ૧૮ પાનાની ટીકાનું મુનિરાજશ્રીએ ૪૫૦૦ થી વધુ પાનામાં વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે. ૧૮ પાનાની ટીકા દ્વારા પરિકર્મિત બુદ્ધિવાળા જીવો માટે બાકીની ટીકા સમજવી સહેલી હોવાથી તેમણે બાકીની ટીકાનું વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું નથી.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૯૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે. તેમાંથી શરૂઆતના લગભગ ૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા ઉપર મુનિરાજશ્રીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે, તે તેમના બુદ્ધિકૌશલ્યને આભારી છે.

અનેક સ્થળોએ નવા-નવા પ્રશ્નો ઉઠાવી તેના સમાધાન કરી તેમણે પદાર્થોને સ્પષ્ટ કર્યા છે. એકલી ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા વાંચો તો ખબર જ ન પડે કે 'કયો પ્રશ્ન છે અને કયો જવાબ છે ? કયો પ્રશ્ન ક્યાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો

થયો ? વચ્ચે કયા કયા પ્રશ્ન-જવાબ આવ્યાં ? એમાં પણ કયો જવાબ કયાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો થયો ? વચ્ચે કેટલા અને કયા કયા શંકા-સમાધાન આવ્યા?' મુનિરાજશ્રીએ બધું છૂટું છૂટું કરીને એકદમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પ્રશ્ન-જવાબના પ્રારંભ-અંત, વચ્ચે આવતા પ્રશ્ન-જવાબ વગેરે એકદમ વિશદ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાર્તા વાંચતા હોઈએ તેમ આ ગ્રંથ વાંચવામાં રસ પડે છે અને સુગમ બોધ થાય છે.

આ સંપૂર્ણ ગ્રંથ ૧૪ વિભાગોમાં પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યાના તેમણે નવ વિભાગો કર્યા છે. એક-એક વિભાગને દીધિતિ એવું નામ આપ્યું છે. આ ગ્રન્થ નવ દીધિતિઓમાં ગૂંથાયેલ છે.

સંસ્કૃત ટીકાનું નામ **યશોલતા** રાખ્યું છે અને ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ **વિનમ્રા** રાખ્યું છે. આ નામો મુનિરાજશ્રીની કૃતજ્ઞતાને સૂચવે છે. પોતાના ગુરુદેવ પૂજ્ય **વિદ્વત્‌શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ટીકાનું નામ યશોલતા રાખ્યું છે. પોતાના દીક્ષિત પિતાશ્રી **મુનિરાજ શ્રી નમ્રયશવિજયજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ વિનમ્રા રાખ્યું છે.

નાની ઉંમરમાં અને માત્ર નવ વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમણે ખૂબ જ સુંદર શ્રુતઅર્જન અને અદ્વિતીય શ્રુતસર્જન કર્યું છે. આ વારસો તેમને તેમના ગુરુદેવશ્રી પાસેથી મળ્યો છે. તેમના ગુરુદેવશ્રી ખૂબ સારા વિદ્વાન, ટીકાકાર, ચિંતક અને લેખક છે. તેઓ પણ તેમના ગુરુદેવશ્રીના માર્ગે જ આગળ વધી રહ્યા છે. તેમના સર્જનો દ્વારા તેમણે તેમના ગુરુદેવશ્રીનું નામ ઉજ્જ્વળ કર્યું છે, તેમની પાટ દીપાવી છે. તેમના ગુરુદેવશ્રીએ માત્ર સાત વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમની પ્રથમ ટીકા ભાષારહસ્ય ગ્રન્થ ઉપર રચી હતી.

ટીકામાં ઘણા સ્થળોએ તેમણે લક્ષણમાં આવતા પદોને રાખવા - ન રાખવાથી થનારા ભાંગા બતાવ્યા છે. તે ભાંગાઓમાંથી એક ભાંગો શુદ્ધ હોય અને બાકીના ભાંગા અશુદ્ધ-દોષગ્રસ્ત હોય. અશુદ્ધ ભાંગાઓમાં કયા સ્થળમાં કયો

દોષ કેવી રીતે આવે છે ? તે તેમણે ખૂબ વિસ્તારથી અને ખૂબ જ સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે. શુદ્ધ લક્ષણનો સત્સ્થળમાં સમન્વય શી રીતે થાય ? તે પણ તેમણે ઠેકઠેકાણે ચોકસાઈથી સમજાવ્યું છે. ઘણા ઠેકાણે સરખી વાતનું થોડા ફેરફારપૂર્વક પુનરાવર્તન થતું હોવા છતાં તેમણે લગભગ અતિદેશ કર્યો નથી, પણ એ જ પદાર્થો વારંવાર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાચકને પદાર્થો બરાબર સમજાઈ જાય અને તેને જાતે બહુ મહેનત કરવી ન પડે. તેથી આગળ વાંચનમાં તેને રસ પડે અને અસ્ખલિત પ્રવાહે તેનો અભ્યાસ આગળ વધે. ઘણા સ્થળોએ તેમણે મૂળગ્રન્થની એક પંક્તિ ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરીને આનુષંગિક અનેક પદાર્થો પણ સમજાવ્યા છે. લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો કેવી રીતે આપવા ? તેની માટેનું સ્થળ શોધવું, તે દોષો ટાળવા લક્ષણમાં કયો પરિષ્કાર કરવો ? તેનાથી લક્ષણનો સમન્વય કઈ રીતે થાય ? વગેરે બાબતોનું સૂક્ષ્મતમ નિરૂપણ તેમણે કર્યું છે. લક્ષણના, મૂળ ગ્રંથમાં નહીં બતાવેલા, પદકૃત્યો પણ તેમણે ખૂબ જ ઝીણવટથી સમજાવ્યા છે. તેથી લક્ષણનો સાંગોપાંગ બોધ થાય છે અને લક્ષણના તે તે પદો બાબત કોઈ શંકા રહેતી નથી. દરેક બાબત તેમણે માત્ર ઉપર ઉપરથી સમજાવી નથી, પણ ખૂબ જ ઊંડાણથી સમજાવી છે. ઘણા સ્થળોએ પદાર્થને પુષ્ટ કરવા અને સિદ્ધ કરવા તેમણે અન્ય ગ્રંથોના સાક્ષીપાઠો મૂકીને ગ્રંથને સુશોભિત કર્યો છે. આનાથી તેમની બહુશ્રુતતા વ્યક્ત થાય છે.

ન્યાયગ્રન્થો સમજવા પણ અઘરા હોય છે અને બીજાને સમજાવવા તો તેથી વધુ અઘરા હોય છે. પોતાને ગ્રન્થ બરાબર સમજાઈ ગયો હોય, બધા પદાર્થો સ્પષ્ટ થઈ ગયા હોય તો જ બીજાને તે સમજાવી શકાય. વળી, બીજાને બરાબર સમજાવવા માટે તેની કક્ષાએ ઊતરીને સમજાવવું પડે, તેના મનમાં ઊઠતી શંકાઓના સચોટ સમાધાન કરવા પડે, તેના મનમાં ઊઠનારી શંકાઓને સ્વયં વિચારીને તેના નિરાકરણ આપવા પડે. આ બધું કાર્ય ખૂબ ભારે હોય છે અને ખૂબ ખંત માગી લે તેવું હોય છે. છતાં મુનિરાજશ્રીએ નિષ્ઠાપૂર્વક, આ બધું કાર્ય પાર પાડ્યું છે.

એમ કહેવું હોય તો કહી શકાય કે બચ્ચા ઝાજીએ પોતાની અદ્વિતીય

બુદ્ધિપ્રતિભા વડે સાગરને ગાગરમાં સમાવી દીધો છે. બહુ જ ઓછા શબ્દોમાં તેમણે અતિગહન પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. ટીકાકાર મુનિરાજશ્રીએ પોતાના અજોડ પ્રજ્ઞાપાટવ વડે ગાગરમાંથી સાગર કાઢ્યો છે. તેમણે શબ્દોનો છૂટથી પ્રયોગ કરીને અતિસંક્ષિપ્ત પદાર્થોને ખૂબ વિસ્તૃત રીતે સમજાવ્યા છે. તે તે પદાર્થો પાછળનું અગમ્ય રહસ્ય તેમણે સ્વબુદ્ધિથી ઉકેલીને પ્રગટ કર્યું છે.

વર્ષો પૂર્વે સંસારી અવસ્થામાં કે. લાલ જાદુગરના જાદુના ખેલ જોયેલા. તેમાં તે એક ગાગરમાંથી 'Water Of India' ના નામે અઢળક પાણી બહાર કાઢતા, છતાં ગાગર ખાલી થતી નહીં. અહીં પણ એવી સરખામણી કરી શકાય કે મુનિરાજશ્રીએ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકરૂપી ગાગરમાંથી વિવેચનરૂપી અઢળક પાણી આ ગ્રન્થમાં ઉલેચ્યું છે, છતાં હજી એ મૂળગ્રન્થ - ગાગરમાં ઘણા ગૂઢ પદાર્થો અણઉકેલ્યા (અણઉલેચ્યા) પડ્યા છે. આશા છે મુનિરાજશ્રી એ અણઉકેલ્યા ગૂઢપદાર્થોને પણ ધીમે ધીમે ઉકેલી નવા નવા ગ્રન્થોનું સર્જન કરશે.

પૂજ્યોની કૃપાથી મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ મળ્યો છે. વિ.સં. ૨૦૬૯ માં મારું ચોમાસુ પિંડવાડા હતું. ચોમાસાના અંતે મારી ઉપર પૂજ્ય વિદ્વત્શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજનો પત્ર આવ્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે, 'બચ્ચા ઝા રચિત ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર લગભગ ૩૪૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલી સંસ્કૃત ટીકા અને ૧૬૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલું ગુજરાતી વિવેચન તૈયાર થયું છે. તે તમે સંશોધન કરી આપશો ?' હું સમજ્યો કે આ ટીકા-વિવેચન પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના સર્જન છે. મેં જવાબ લખ્યો, 'આપશ્રીની વિદ્વત્તા સામે મારો ક્ષયોપશમ અતિઅલ્પ છે. એટલે આ ટીકા-વિવેચનના સંશોધનની મારી કોઈ યોગ્યતા નથી. છતાં આપની ઈચ્છા હોય તો હું પ્રયત્ન કરી જોઈશ. વળી સંશોધનકાર્ય પૂરું કરવામાં સમયમર્યાદા ન રાખશો.' પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ મારી પાસે જ સંશોધનનો આગ્રહ રાખ્યો અને મારી વિનંતિ સ્વીકારી. તેઓ મને બીજું પ્રૂફ મોકલવાના હતા, જેથી વાંચવામાં સરળતા રહે. લગભગ દોઢ વર્ષ પછી વિ.સં. ૨૦૭૧ ના વૈશાખ મહિનામાં ગિરનાર તળેટીમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને રૂબરૂ મળવાનું થયું. બધી વાત થઈ. ત્યારે ખબર પડી કે આ

નૂતન સર્જનના કર્તા વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજ છે. તેમની કલમ પણ તેમના ગુરુદેવ જેવી જ છે. જો મેટરમાં ટીકાકાર તરીકે તેમનું નામ ન લખ્યું હોત અને રૂબરૂ વાતમાં આ બાબતનો ખુલાસો ન થયો હોત તો હું તો એમ જ સમજત કે આ ટીકા એ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીનું સર્જન છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ ટીકાની ગરિમા ઘણી ઊંચી છે.

ગિરનાર તીર્થમાં તેમના તરફથી મેટર મળ્યું. મારા ગુરુદેવશ્રીની અનુમતિ લઈને અન્ય કાર્યોની વ્યસ્તતા વચ્ચે સમય કાઢીને આ ગ્રંથનું સંશોધન કરતો ગયો. જો કે નવ્યન્યાયનો એવો તલસ્પર્શી અભ્યાસ મેં કર્યો નથી, છતાં મારા ક્ષયોપશમ અનુસાર સંશોધનકાર્ય શરૂ થયું અને આગળ વધ્યું. મુનિરાજશ્રી પાસેથી મેટર કટકે કટકે આવતું હોવાથી સંશોધનમાં સરળતા રહી, બહુ બોજારૂપ ન લાગ્યું. હકીકતમાં આ સંશોધન દ્વારા મેં મુનિરાજશ્રી ઉપર કોઈ ઉપકાર કર્યો નથી. ઊલટું, મુનિરાજશ્રીએ મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ આપી મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

જો આ સંશોધનકાર્ય ન આવ્યું હોત તો હું મારા જીવનમાં ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક વાંચવાનો ન હતો અને કદાચ વાંચત તો મને કેટલું સમજાત ? એ પ્રશ્ન હતો. પણ સંશોધનના બહાને મને આ એક નવા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાનો લાભ થયો. આ સંશોધન દ્વારા મને ઘણું ઘણું નવું જાણવાનું મળ્યું છે. ન્યાયગ્રંથનું સંશોધનકાર્ય એક જટિલ અને કંટાળાજનક કાર્ય હોય છે. પણ મુનિરાજશ્રીની નિરૂપણશૈલી એટલી બધી સુગમ અને સરળ છે કે સંપૂર્ણ સંશોધનકાર્ય દરમિયાન મને ક્યારેય કંટાળો કે અણગમો થયો નથી. સંશોધનકાર્યમાં મને આનંદ આવતો. જેમ જેમ સંશોધન કરતો ગયો તેમ તેમ મારો રસ વધતો ગયો. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ અને મુનિરાજશ્રીએ આ કાર્ય માટે મારી પસંદગી કરી મને આ કાર્ય સોંપીને મારી ઉપર ઘણો ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. હું સદા તેમનો ઋણી રહીશ.

મુનિરાજશ્રીનો મને બહુ પરિચય નથી, કેમ કે અત્યાર સુધી અમે બે જ

વાર અલપઝલપ મળ્યા છીએ. પણ ગ્રન્થસંશોધન અને તેની માટેના પરસ્પર પત્રવ્યવહાર દ્વારા તેમનો પરોક્ષ રીતે વિશેષ પરિચય થયો છે, તેમની ગુણસૌરભને માણવાનું થયું છે અને તેમની સાથેની આત્મીયતા વધી છે.

વાચકોને વિનંતિ કરીશ કે જે ભાવનાથી મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રંથ રચ્યો છે તે ભાવનાને આ ગ્રન્થના સાંગોપાંગ અભ્યાસ દ્વારા તેઓ પૂર્ણ કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થના સર્જન માટે ઘણી મહેનત કરી છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થના પઠન માટે ખૂબ મહેનત કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થ સમજાવવા માટે ખૂબ ખંત અને ધીરજ ધારણ કર્યા છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થને સમજવા માટે અત્યંત ખંત અને ધીરજને ધારણ કરે. આ ગ્રન્થના સમ્યગ્ અભ્યાસથી પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિ દ્વારા વાચકો અન્ય સાધનગ્રન્થો અને સાધ્યગ્રન્થોનો સ્વયં અભ્યાસ કરતા થાય, તે ગ્રન્થોના પદાર્થોને આત્મસાત્ કરે અને શીઘ્ર મુક્તિગામી બને એ જ શુભેચ્છા.

મુનિરાજશ્રીની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું અને તેમને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપું છું. તેમણે એક ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ કર્યું છે. સામાન્ય વ્યક્તિ માટે લગભગ અશક્ય કહી શકાય એવી અજોડ શ્રુતસેવા તેમણે કરી છે. તેમણે કોઈ ચીલાચાલુ કાર્ય કર્યું નથી. પણ ઘણું ઉમદા અને ઊંચું કાર્ય કર્યું છે. સામાન્ય માણસ કદાચ એમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્ય સમજી નહીં શકે, પણ વિદ્વાનો અવશ્ય તેમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું કે તેમણે પોતાના જેવા એક વિદ્વાન શિષ્યરત્નને તૈયાર કર્યો છે. તેમણે મુનિરાજશ્રીને ખૂબ સુંદર રીતે ઘડ્યા છે. તેમણે એક કુશળ માળી અને કુશળ શિલ્પીનું કાર્ય કર્યું છે. તેમના પીઠબળ, પ્રેરણા, હુંફ અને માર્ગદર્શનના બળે જ મુનિરાજશ્રી આ અતિકષ્ટસાધ્ય કાર્ય સહેલાઈથી પાર પાડી શક્યા છે.

મુનિરાજશ્રીના સહવર્તી મુનિવરોની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કે જેમણે સહાય કરીને મુનિરાજશ્રીને આ ગ્રન્થસર્જન માટે બધી રીતની અનુકૂળતા કરી

આપી. તેઓ ઈર્ષ્યાથી ગ્રસ્ત ન થયા, પણ પ્રમોદભાવનાથી ભાવિત થઈને તેમણે મુનિરાજશ્રીને પ્રોત્સાહન આપ્યું, એ તેમની ઉત્તમતા છે.

મુનિરાજશ્રી સમક્ષ મારી અંતરની ભાવના વ્યક્ત કરું છું. આ ગ્રન્થની જેમ ન્યાયના અન્ય જટિલ ગ્રન્થો ઉપર પણ તેઓ પોતાની કલમ ચલાવી આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો મધ્યમ બુદ્ધિવાળા જીવોને ન્યાયગ્રન્થો ભણવાનો રસ જાગે અને તેઓ તે ગ્રન્થો ભણી શકે. બીજી વાત, ન્યાયગ્રન્થો તો સાધનગ્રન્થો છે. સાધ્યગ્રન્થો તો આપણા આગમશાસ્ત્રો અને આગમેતર શાસ્ત્રો છે. તે ગ્રન્થો ઉપર આવું સૂક્ષ્મચિંતન કરીને તેઓ આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો શાસ્ત્રો ભણવાની જીવોને રુચિ જાગે અને તેમને તેમનો સુગમ બોધ થાય. ઘણીવાર એવું બનતું હોય છે કે મધ્યમ કે મંદ ક્ષયોપશમવાળા જીવો ગ્રન્થ વાંચવાની શરૂઆત કરે છે. પણ અમુક પંક્તિઓ તેમને સમજાતી નથી, તે પંક્તિ સમજાવનાર કોઈ હોતું નથી, ત્યારે તેમનો અભ્યાસ અટકી જાય છે. વારંવાર આવતી આવી પંક્તિઓને લીધે વારંવાર અટકવાનું થવાથી તેમનો અભ્યાસ કરવાનો ઉત્સાહ ઘટી જાય છે. ધીમે ધીમે તેઓ સ્વાધ્યાય છોડી દે છે અથવા સહેલા ગ્રન્થો કે ગુજરાતી પુસ્તકો વાંચતા થઈ જાય છે. જો મુનિરાજશ્રી અઘરા શાસ્ત્રો પર આવી સરળ ટીકાઓ રચે તો અનેક જીવો માટે તે આધારભૂત બને. જેમ પાંગળો માણસ લાકડીના ટેકાથી પર્વત ઉપર ચડી જાય છે તેમ મુનિરાજશ્રી દ્વારા રચિત સરળ ટીકાઓ રૂપી લાકડીના સહારે અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા જીવો અઘરા ગ્રન્થો રૂપી પર્વતોને સર કરી શકશે. શાસ્ત્રગ્રન્થો ઉપર રચાયેલી આવી સરળ ટીકાઓ દ્વારા જીવો ઉપર તાત્ત્વિક અને અનેકગણો ઉપકાર થશે. આશા છે મુનિરાજશ્રી મારી ભાવના સફળ કરવા અવશ્ય પ્રયત્નશીલ બનશે.

હું એવું કંઈ ભણ્યો નથી કે મારો એવો ક્ષયોપશમ પણ નથી. છતાં પુણ્યોદયે લોકોમાં મારી વિદ્વાન તરીકેની છાપ પડી ગઈ છે. તેથી જ આવા સંશોધનાદિના કાર્યો મને સોંપાય છે. સહજ છે કે મારા મંદ ક્ષયોપશમ અને પ્રમાદના કારણે આ સંશોધનકાર્યમાં ક્ષતિઓ રહી ગઈ હોય. તે બદલ હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે ક્ષમા યાચું છું. આ સંશોધનકાર્યમાં અને આ વક્તવ્યમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ

કંઈ પણ નિરૂપણ થયું હોય તો તેની ક્ષમા યાચું છું અને બહુશ્રુત વિદ્વાનોને તે સુધારવાની ભલામણ કરું છું.

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **પ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પંન્યાસપ્રવર શ્રી **પદ્મવિજયજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંત દિવાકર વર્તમાનગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **જયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ ગુરુદેવશ્રી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા – આ ગુરુદેવોની અને પરમાત્માની કૃપાથી જ હું આ સંશોધનકાર્ય કરી શક્યો છું. આ કાર્યનો સંપૂર્ણ શ્રેય તેમને જાય છે. આ કાર્યની ક્ષતિઓનો ભાગી હું છું. તે પૂજ્યોના ચરણોમાં આ અવસરે કૃતજ્ઞભાવે વંદન કરુ છું.

આ ગ્રન્થના લેખકને અને પાઠકોને ખાસ ભલામણ કે ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠનનું ખરું ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા ઊતરવું અને સમતામાં લીન બનવું એ છે. ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન દ્વારા આ લક્ષ્ય સિદ્ધ ન થતું હોય તો એ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન વ્યર્થ છે. માટે એ લક્ષ્યપૂર્વક જ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરવું તથા ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન બાદ એ લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું. માત્ર ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરીને પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય ન માનવી.

પ્રાંતે, આ ગ્રન્થરત્ન ખૂબ પ્રસિદ્ધિને પામે, ખૂબ ઉપાદેય બને અને યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ વંચાતો રહે એ જ શુભેચ્છા. પાઠક, લેખક, વાચક વગેરે સહુ શીઘ્ર પરમપદને પામે એ જ પવિત્ર ભાવના.

વિ.સં. ૨૦૭૪, ચૈત્ર સુદ ૧૫
(પુંડરીકસ્વામી આદિ ૫ કરોડ
મુનિવરોનો નિર્વાણ દિન)
શનિવાર, ગાંધીનગર

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાનો
શિષ્યાણુ
પંન્યાસ રત્નબોધિ વિજય

“પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયજીએ પોતાના ગ્રન્થોમાં આગમના મર્મને સરસ રીતે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત કર્યું છે, તેમાં એમનું નવ્યન્યાયનું પાંડિત્ય મોટું યોગદાન ધરાવે છે.

યશોરત્નસૂરિ”

प्रास्ताविकम्

પરમ પૂજ્ય સંશોધકવર્ય આચાર્ય ભગવંત

શ્રી યશોરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા

મારા ભવોદધિતારક પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના મહત્તમ ગ્રંથોનું સંશોધન જે મહાપુરુષે કર્યું છે તે પૂજ્યપાદ સુવિશુદ્ધસંયમી આચાર્ય ભગવંત **શ્રી પુણ્યરત્નસૂરીશ્વરજી** મહારાજાના લઘુબંધુ તથા સંશોધનાદિમાં સદાના સહાયક પૂજ્યશ્રી એટલે જ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત **શ્રી યશોરત્નસૂરીશ્વરજી** મહારાજા... એમની પાસે તો મેં હકથી પ્રસ્તાવના માંગી - મારો વારસાહક્ક જતાવ્યો અને તેમણે પ્રેમથી સ્વીકાર્યો પણ... નાદુરસ્ત તબિયતમાં પણ તેમણે શીઘ્ર પ્રસ્તાવના પાઠવી મારા ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. એક ઉત્તમ ગુરુના શિષ્ય હોવા માત્રથી વારસામાં આવા મહાપુરુષોના આવા ધોધમાર આશીર્વાદ મને મળી જશે - તેવી તો બિલકુલ કલ્પના ન હતી.

પ્રાસ્તાવિકમ્

પરમ પૂજ્ય પ્રાજ્ઞશિરોમણિ
આચાર્ય ભગવંત શ્રી
યશોરત્નસૂરીશ્વરજી
મહારાજા

પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા મહાવીરનું શાસન ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી ચાલવાનું છે, તેનું મુખ્ય કાર્યવાહક પરિબળ કોઈ હોય તો તે શ્રુતજ્ઞાન છે. શાસન ને શ્રુત તે અવિનાભાવી છે અથવા તો શ્રુત તે શાસનનો આધાર છે. બીજી અપેક્ષાએ શાસન એટલે શ્રુતજ્ઞાન પોતે જ છે. તે શ્રુતજ્ઞાન ૧૨ અંગના વિશાલ સાગરથી ઘટતું-ઘટતું બિંદુ સરીખું જ પ્રાપ્ય છે. પણ તે પ્રાપ્ય શ્રુતને પણ પાર ન ઉતરી શકીએ એટલી હદે બુદ્ધિની ક્ષમતા પણ ઘટતી ગઈ છે. અલ્પકાલીન મનુષ્યભવમાં અપાર એવું, પ્રાપ્ય શ્રુતસાગરને ઓળંગવાનું, મહાકાર્ય બાકી છે, તો સૌ પ્રથમ પ્રશ્ન ઊઠે છે કે,

– આપણા જૈન દર્શનના પણ અપ્રકાશિત અને સારગર્ભિત ગ્રન્થોનું સંશોધન-પ્રકટીકરણ કરવાને બદલે નવ્યન્યાયના આ ગ્રન્થની ટીકા રચવાનું દુઃસાહસ કેમ કર્યું ? કે જે નવ્યન્યાયના ગ્રન્થમાં માત્ર શબ્દોની આંટી-ઘૂંટી રચીને પોતાની હોંશિયારી બતાવવાનું જ કાર્ય થતું આવ્યું છે.

– આત્માને હિતકારી પદાર્થ આમાં ઉપલબ્ધ ન થતા માત્ર શુષ્ક ચર્ચાઓમાં પોતાનો અમૂલ્ય સમય વ્યર્થ કરીને શા માટે શ્રમિત થવું ?

– શું આગમોના રહસ્યોનું અમૃતપાન કરવાને બદલે માત્ર પોતાની બુદ્ધિમત્તાને નવ-નવા તાજ પહેરાવવા માટે આવા ગ્રન્થોનું અધ્યયન અને નવીન ટીકા રચવાનું કાર્ય આવશ્યક છે?

વૈદ્યને તબલા વગાડવાની કળા, મોબાઈલમાં ટોર્ચલાઈટની સુવિધા અને સૈનિકની ગાવાની કુશળતા મુખ્ય કાર્યસાધક નથી, તેમ જીવનમાં વૈરાગ્ય, ત્યાગ, અધ્યાત્મને સાધવા માટે તર્કશક્તિ વિકસાવતું નવ્યન્યાયશાસ્ત્ર કાર્યસાધક નથી, તો એને એટલું મહત્ત્વ કેમ ?

આવા ઢગલાબંધ પ્રશ્નો મનને પીડી રહ્યા હોય તો એક વાત કરવી છે - ખાદ્યપદાર્થને ચાવીને રસાસ્વાદ કરાય છે પણ દરેક ખાદ્ય માત્ર રસાસ્વાદ માટે ચવાતું નથી. ઘણી બેસ્વાદ વસ્તુઓ શરીરને ગુણકારક હોવાથી પણ ચવાય છે. શ્રુતસમુદ્રમાં ડુબકી લગાડી આત્માને પાવન ભાવનાઓથી ભાવિત કરાય છે, પણ નવ્યન્યાય કાંઈ ભાવિત થવા માટે નથી. માટે જ શુષ્ક લાગે છે. પણ પ્રાપ્ય શ્રુતપરંપરામાંથી પણ શબ્દ-શબ્દ વચ્ચે ધરબાઈ પડેલા અપ્રાપ્ય શ્રુત સુધી પહોંચવાની તીવ્ર મેધા નવ્યન્યાયથી વિકસિત થાય છે. શ્રુતજ્ઞાન મેળવ્યા બાદ ચિંતાજ્ઞાનથી પસાર થઈને ભાવના જ્ઞાન સુધી પહોંચવાની તીવ્રશક્તિ પણ આ ગ્રન્થોના માધ્યમથી પ્રાપ્ત થાય છે, જે નિર્મલબોધનું કારણ છે.

'निर्मलबोधोऽप्येवं शुश्रूषाभावसंभवो ज्ञेयः ।

शमगर्भशास्त्रयोगाच्छ्रुत-चिन्ता-भावनासारः ॥' (षोडशक - ४-६)

સૂરિપુરંદર **હરિભદ્રસૂરિજીએ અષ્ટકપ્રકરણ**માં પણ કહ્યું છે કે,

'सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो, धर्मो धर्मार्थिभिर्नरैः ।

अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव, तद्विघातः प्रसज्यते ॥' (अष्टकप्रकरण २१-१)

બુદ્ધિમત્તાનો અહંકાર તો વિદ્યાર્થીની અયોગ્યતા છે, એમાં જ્ઞાનને દોષ ન અપાય. દ્રવ્યાનુયોગ, નય-પ્રમાણ અને સ્યાદ્વાદના સૂક્ષ્મ પદાર્થોને સમજવાની અને ગ્રંથોમાં ઊંડા ઉતરવાની ક્ષમતા પણ આના અભ્યાસે ખીલી ઉઠે છે. માટે આ અભ્યાસ આપણા ચારિત્રની શુદ્ધિનું પણ કારણ છે, **'ઉપદેશરહસ્ય'** ગ્રન્થમાં મહોપાધ્યાયજીએ કહ્યું છે કે સ્યાદ્વાદના બોધ વગર ચારિત્ર પણ નિષ્ફળ છે, કેમ કે સ્યાદ્વાદ વગર સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ નથી.

'एसो (स्याद्वाद) पवयणसारो सव्वं इच्चत्थमेव गणिपिडगं ।

एअंमि अविण्णाए विहलं चरणं जओ भणिअं ॥' (उपदेशरहस्य-१०२)

...स्याद्वादरुचिरूपसम्यग्दर्शनशुद्धिशून्यत्वात् । (उपदेशरहस्य)

ચંચલ ચિત્તના વિદ્યાર્થીઓને પણ આવા ગ્રન્થોનું અધ્યયન એકાગ્રતાનો પાઠ ભણવા ઉપકારી છે.

પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયજીએ પોતાના ગ્રન્થોમાં આગમના મર્મને સરસ રીતે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ જે પ્રસ્તુત કર્યા છે, તેમાં એમનું નવ્યન્યાયનું પાંડિત્ય મોટું યોગદાન ધરાવે છે. તે પદાર્થો નવ્યન્યાયની શૈલીમાં હોવાને કારણે સુવ્યવસ્થિત રીતે પ્રસ્તુત થયા છે. સામાન્ય સંસ્કૃત કરતા નવ્યન્યાયની ભાષામાં પદાર્થને ચોક્કસ રીતે સ્પષ્ટ કરવાની ક્ષમતા વધુ છે. વિકસેલી સૂક્ષ્મેક્ષિકા, જાતનું આંતર-નિરીક્ષણ પણ વ્યવસ્થિત કરતી હોવાથી અધ્યાત્મમાં પણ ઉપકારી છે.

ઈતિહાસમાં ડોકિયું કરીએ તો જૈન સાહિત્ય સમયાંતરે ભિન્ન શૈલીથી અલંકૃત થતું આવ્યું છે. (૧) આગમ યુગ, (૨) તાર્કિક યુગ, (૩) નવ્યન્યાય યુગ. સૌ પ્રથમ આગમયુગ રહ્યો હતો, જેમાં વસ્તુનું નિરૂપણ કોઈ તર્કના આધારે નહિ, પણ વસ્તુની માત્ર પ્રરૂપણા હતી. શ્રદ્ધાપ્રધાન શૈલી ૫મી શતાબ્દી સુધી ચાલી. વિક્રમની પહેલી શતાબ્દી પૂર્વે આગમેતર ગ્રન્થોમાં સહુ પ્રથમ 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' થી પહેલ થઈ. ૫મી શતાબ્દી પછી તાર્કિક યુગનો વિકાસ થયો, જેમાં શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર સમ્પ્રદાયના ઘણાં ગ્રન્થો રચાયા, જેમાં તર્કપ્રધાન દાર્શનિક ચર્ચાઓથી ૫મી થી ૮મી શતાબ્દી સુધી અનેકાંત વ્યવસ્થાની પ્રરૂપણા થઈ અને ૮ થી ૧૨મી શતાબ્દી સુધી પ્રમાણ વ્યવસ્થાનું પ્રાધાન્ય રહ્યું. આ રીતે બે ભાગોમાં તર્કયુગ વિભાજિત થયો. તે પછી વિ.સં. ૧૨૫૭ માં ઉપાધ્યાય ગંગેશે તર્કનું નવું સ્વરૂપ આવિષ્કૃત કર્યું.

પ્રતિયોગિતા, અવચ્છેદકતા ઈત્યાદિ પદાર્થોની આ શૈલીમાં ક્લિષ્ટતા હતી, પણ પદાર્થોની સૂક્ષ્મતાને સ્પર્શી જવાની યોગ્યતા પણ હતી. આ શૈલી નવ્યન્યાય તરીકે ઓળખાઈ. જેથી 'નવ્યન્યાય યુગ' નું નિર્માણ થયું. આ શૈલીના વિકાસ બાદ દરેક દર્શનોમાં પોતપોતાના મતના સંરક્ષણ ખાતર નવ્યન્યાયની શૈલીમાં ગ્રન્થોની રચના થઈ. પરંતુ ૪૦૦ વર્ષ વીતવા છતાં જૈન સાહિત્યમાં આ શૈલીમાં એક પણ ગ્રન્થનિર્માણ ન થયો એ નોંધ લેવા જેવી વાત છે. સૌપ્રથમ ૧૭મી શતાબ્દીમાં **પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયજી**એ જૈન સાહિત્યમાં આ શૈલીનું પાંડિત્ય મેળવી જૈન સાહિત્યમાં નવ્યન્યાયના શ્રીગણેશ કર્યા. એમણે અનેકાન્તવાદ ઉપર આરોપોને દૂર કરવા નવ્યન્યાયની શૈલીમાં

'અનેકાંતવ્યવસ્થા' ગ્રંથ લખીને અનેકાંતવાદને પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કર્યો. **જૈન તર્કભાષા, જ્ઞાનબિંદુ**થી પ્રમાણશાસ્ત્રને પણ પરિષ્કૃત કર્યું.

મહોપાધ્યાયજીના ગ્રન્થોમાં આગમોનું રહસ્યોદ્‌ઘાટન અદ્વિતીય છે અને તેને સમજવા માટે પણ નવ્યન્યાયને જાણવો આવશ્યક છે. નજીકના ભૂતકાળમાં પૂજ્યપાદ ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ **શ્રી ભુવનભાનુસૂરિજી** મહારાજે ન્યાયનું અધ્યયન સુગમ બને તે માટે જિનશાસનને **'ન્યાયભૂમિકા'** નામક ગ્રન્થની અણમોલ ભેટ આપી છે. તેને પામીને શ્રમણ સમુદાયમાં ન્યાયાધ્યયનનો પ્રવાહ ખૂબ વિસ્તૃત થયો.

તેમજ વિદ્વદ્વરેણ્ય આચાર્ય **શ્રી યશોવિજયસૂરિજીએ ષોડશક, સ્યાદ્વાદ રહસ્ય, ભાષા રહસ્ય** ઈત્યાદિ અનેક ગ્રન્થો પર નવ્યન્યાયની શૈલીમાં સરસ છણાવટ કરી છે, જે મહોપાધ્યાયજીની સ્મૃતિ કરવા મજબૂર કરી દે છે અને એ જ શૃંખલામાં એમના જ શિષ્યરત્ન 'સરલસંસ્કૃતમ્' નામક પુસ્તકથી અલ્પવયે કીર્તિને વરનારા વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે પ્રસ્તુત ગ્રન્થરત્નનું નિર્માણ કરી 'ઝાડ જેવા પાટીયા' અથવા 'બાપ કરતા બેટા સવાયા' ની કહેવતોને સ્મૃતિગોચર કરી છે.

વ્યાપ્તિ તે ન્યાયજગતનું મુખ્ય તત્ત્વ છે, વ્યાપ્તિ તત્ત્વથી જ મુખ્ય રીતે ન્યાયજગતમાં પ્રવેશ થાય છે. તેની સમજૂતી આપતા 'વ્યાપ્તિપંચક' નામક ગ્રન્થ પર પંડિત શ્રી ધર્મદત્ત ઝા (બચ્ચા ઝા) ની રચેલી 'ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક' નામની ક્લિષ્ટતમ ટીકા પર ખેડાણ કરી મુનિશ્રીએ પોતાની વિદ્વત્તાનો નમૂનો દાખવ્યો છે.

'ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક' એવી ટીકા છે કે કાશીના પંડિતોમાં પણ જેનું અધ્યયન ૨૦ વર્ષ પહેલા જ લુપ્ત થઈ જવાને કારણે એનું અધ્યયન વિચ્છેદ પ્રાયઃ થઈ ગયું છે. આવી જટિલ ટીકા ઉપર સંસ્કૃતમાં 'યશોલતા' નામક નૂતન ટીકા રચીને ગૂઢાર્થના ગૂઢ અર્થોને પ્રકટ કરી વિદ્યાર્થીઓ ઉપર અદ્વિતીય ઉપકાર કર્યો છે, જેથી આનું અધ્યયન પુનઃજીવિત થઈ શકે છે. આ ઉપકાર કરી મુનિરાજશ્રીએ પોતાની વિદ્વત્તા સાર્થક કરી છે. મુનિરાજશ્રીનો પરિશ્રમ, જ્ઞાનયજ્ઞ ખરેખર વંદનીય છે.

આશ્ચર્ય એ છે કે નવ્યન્યાયના વિષયમાં આ એમનો પ્રથમ પ્રયાસ છે. ઉત્સાહી મુનિરાજશ્રીને આશીર્વાદ સહ શુભેચ્છા પાઠવીએ કે આ જ રીતે શ્રુતોપાસના કરતા સ્વની નિર્જરા સાથે પરને પણ ઉપકૃત કર્યા કરે અને સમયની લહેરોમાં તણાઈ ગયેલા મહોપાધ્યાયજીની ખોટ વહેલી તકે પૂર્ણ કરે. સંશોધક શ્રી વિદ્વાન મુનિરાજ **શ્રી રત્નબોધિવિજયજી** મહારાજને ને પણ ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ છે, જેમણે આવા વિશાલકાય ગ્રન્થનું સંમાર્જન કાર્ય સ્વીકારી અજોડ શાસનસેવા કરી છે. બસ આ જ રીતે શ્રુતોપાસના કરી સ્વ-પરની નિર્જરામાં સર્વે સહાયક બને એ જ શુભેચ્છા.

ઉમરા, સુરત
આ.સુ. ૧૨/૨૦૭૩

- યશોરત્નસૂરિ

મુનિરાજશ્રીએ ઘણો પરિશ્રમ કરીને આ અતિકઠિન ગ્રંથ વાચકોમાં અતિસરળ બનાવી દીધો છે. માટે, આ ગ્રંથનું નામ, વિષય, પ્રમાણ જોઈને ગભરાઈ ન જવું. જેમ જેમ આ ગ્રંથ વાંચતા જશો તેમ તેમ પદાર્થો સહેલાઈથી બેસતા જશે, પદાર્થો બેસાડવા માટે તમારે કોઈ મહેનત કરવી નહીં પડે.

પં. રત્નબોધિ વિજય

સાગરનો સાર ગાગરમાં

વિભાગ – ૯
સંક્ષિપ્તસાર

– પરમ પૂજ્ય સૂક્ષ્મપ્રજ્ઞ પંન્યાસપ્રવર **શ્રી રત્નબોધિવિજયજી** મહારાજા

વિરાટ વ્યાખ્યાદ્વયનું સંશોધનકાર્ય એકલા હાથે પાર પાડવું, પછી સંશોધકીય વક્તવ્ય લખી આપવું, તે પછી'ય ચૌદે ભાગનો સંક્ષિપ્તસાર લખી આપવો - આટલું કર્યા પછી પણ આટલું કાર્ય સોંપનારને ધન્યવાદ આપવા, તેનો ઉપકાર માનવો.... ઘડીભર ભ્રમણા થઈ આવે : સત્‌યુગમાં તો નથી આવી ચડ્યો ને !

કમાલ છે એમની ધીરજ, ધારણા શક્તિ અને ધીમત્તા ! સલામ છે એમની સદ્‌ભાવનાને ! સહૃદયતાને ! અને સહાયકતાને !

પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નાનકડી પ્રાર્થના : આપની ઉપકારવર્ષાનું આ તો મંગલાચરણ હો !

સાગરનો સાર ગાગરમાં

(સંક્ષિપ્ત સાર)

માણસ કાર્યક્રમની **રૂપરેખા** જાણીને તેમાં involve થાય છે.

ફરવા જતા પહેલા માણસ **guidebook** નો અભ્યાસ કરી લે છે.

પુસ્તકની **summary** વાંચીને માણસ પુસ્તકવાંચનમાં પ્રવેશ કરે છે.

મુસાફર **નકશો** જાણીને પછી મંઝિલ તરફ પ્રયાણ કરે છે.

મેચ રમાયા પછી તેના મુખ્ય દૃશ્યો **highlights** માં બતાડાય છે.

ગ્રંથ વાંચ્યા પછી વિદ્યાર્થી તેના **મુદ્દાઓ** નોંધી લે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે આ મહાકાય ગ્રંથનું સર્જન કર્યું છે.

'સાગરનો સાર ગાગરમાં' માં આ વિશાળકાય ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત સાર લખવાનો મેં પ્રયત્ન કરેલ છે. મુનિરાજશ્રીએ સાગર જેવો ગ્રંથ રચ્યો છે. મેં ગાગર જેવા આ લેખમાં તેનો સાર ભરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ સાર એ આ ગ્રંથની **રૂપરેખા** છે,
આ ગ્રંથની **guidebook** છે,
આ ગ્રંથની **summary** છે,
આ ગ્રંથનો **નકશો** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછીની **highlights** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછી નોંધેલા **મુદ્દા** છે.

આ સારમાં મેં કશું નવું લખ્યું નથી. મુનિરાજશ્રીએ બનાવેલ ગ્રંથ-બગીચામાંથી શબ્દ-પુષ્પોને ચૂંટીને મેં આ સાર-માળામાં ગોઠવ્યા છે.

આ ગ્રંથ નવ દીધિતિઓ (વિભાગો)માં રચાયેલો છે. આ સારમાં દરેક દીધિતિના પદાર્થોની ટૂંકનોંધ કરી છે.

ચાલો, આ લેખના માધ્યમે આ ગ્રંથની એક ઊડતી મુલાકાત લઇ લઇએ.

પૂર્વોક્ત ત્રણ મુખ્ય લક્ષણો અને યાવત્વાળું લક્ષણ - આ ચાર લક્ષણોમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગીતાસંબંધ લેવાથી કોઇ દોષ આવતા નથી, કોઇ પ્રશ્નકાર તેમાં પણ અનવસ્થા દોષ બતાવે છે, ફરી તે રીતનો પરિષ્કાર કરી તેનું નિરાકરણ, સાધ્યતાવચ્છેદકતાકોટિ અને પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતાકોટિમાં ભેદકોટિ-અભાવકોટિમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધના પ્રવેશ-અપ્રવેશથી થતાં લક્ષણના સોળ ભાંગા, તેમાંથી પહેલો ભાંગો નિર્દોષ, બાકીના પંદર ભાંગા દોષયુક્ત વગેરે બાબતોની વિસ્તૃત ચર્ચા યશોલતામાં કરી છે.

પૂર્વપક્ષ - તો પછી સાધ્યાભાવ પદનો અર્થ વિલક્ષણસ્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ આવો જ કરવો. એટલે કે વિલક્ષણ-સ્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ આવો જ કરવો. એટલે કે વિલક્ષણસ્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે જ લક્ષણ બનાવો. ઉક્ત ક્રમ મુજબ પર્યાપ્તિઘટિત લક્ષણ બનાવવાથી સર્યું.

(૧૩) **ઉત્તરપક્ષ** - તમારી વાત સાચી છે. પરંતુ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં કહેવું પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકવહ્નિત્વાદિ તે તે ધર્મોથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા. તત્તદ્ધર્મઅવ-ચ્છિન્નત્વ એટલે શું ? તો કહેવું પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિતા. આ પ્રમાણે, તે તે ધર્મથી અવ-ચ્છિન્નત્વ ઉક્તરૂપવૃત્તિત્વસ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવાથી જ બાળજીવને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ સમજાવવો શક્ય છે. એટલે કે પૂર્વોક્ત 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત...' ઇત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવું જ પડશે. ફક્ત તમે બનાવેલું લક્ષણ નહીં ચાલે. બાળજીવો તેનાથી સમજી ન શકે.

'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત...' ઇત્યાદિ મુખ્ય લક્ષણના ઘટક એવા

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर कोबा (गांधीनगर) पि. ३८२००७ श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના ભેદ વગેરેમાં શંકા પડે કે, 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ એટલે શું ?' ત્યારે કહેવાય કે 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકભેદ' અને આ વખતે એને 'તદ્' વગેરે શબ્દોનો ટેકો લઈ સામાન્યથી સમજાવવું પડે કે 'તે ધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાક અભાવ એટલે કે તે સિવાયના તમામ ધર્મોથી અનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાકઅભાવ' આ રીતે સામાન્યથી દુનિયાની તમામ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો અર્થ સમજાવી શકાય. એમને એમ તમે જણાવ્યું તે પ્રમાણે સામાન્યથી અર્થ ન સમજાવી શકાય. સૌ પ્રથમ તો વિસ્તારથી તે બાળને સમજાવવું પડે. પછી તેના એક દેશમાં શંકા ઊઠે ત્યારે સર્વનામનો આશ્રય કરી સામાન્યથી વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાનું લક્ષણ તે બાલને બતાવી શકાય. માટે લક્ષણઘટક તરીકે પછીથી અમે જે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ કર્યું છે અને તે રૂપે લક્ષણ બનાવ્યું છે - તે અયુક્ત નથી.

(૧૪) **પૂર્વપક્ષ** - વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણ ફક્ત આટલું જ બનાવો કે - વહ્નિત્વગતએક-ત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ (વૃત્તિત્વ સ્વઅવચ્છે-દકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી) આ રીતે બીજા સાધ્યવાળા સ્થળોમાં = મહાનસીયવહ્નિ-સાધ્યક સ્થલો વગેરેમાં પણ લક્ષણ બનાવી દો. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત ઇત્યાદિ લખવાની જરૂર શી છે ?

ઉત્તરપક્ષ - છતાં પણ અસકૃદુક્તિથી જ - એક જ વાર બોલીને બાલજીવને સમજાવવા માટે પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા (= પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા)અવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-અધિકરણઅવૃત્તિત્વ (વૃત્તિત્વ સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી) - ઇત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવું અયોગ્ય નથી.

પ્રકૃત શબ્દ 'તદ્' વગેરે પદોની જેમ બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વઅર્થક

છે. એટલે કે બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વ એ પ્રકૃત પદનો અર્થ છે. માટે, પ્રકૃત પદની સ્વતંત્ર શક્તિ છે – તે સિદ્ધ થાય છે અને તેથી જ આ પ્રકૃત પદના પ્રયોગ દ્વારા સકૃદુક્તિથી બાલને સમજાવી શકાય છે – એમ સિદ્ધ થાય છે.

અહીં દર્શાવેલ અવચ્છેદકત્વ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વ વગેરે રૂપનું પરિચાયક જ છે, વિશેષણ નહીં. જો તાદૃશઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું વિશેષણ માનો તો 'તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદ-કત્વથી વિશેષિતરૂપ (= અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ) વૃત્તિપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવવદ્માં ધૂમ અવૃત્તિ છે.' આ પ્રકારનો ધૂમમાં અવૃત્તિત્વનો નિશ્ચય જે 'વહ્નિત્વગતએકત્વ વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' – આવા પ્રકારના વૃત્તિત્વના જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક બને છે તે સંગત નહીં થઇ શકે.

(તે કેમ સંગત નહીં થઇ શકે ? વિશેષણ-પરિચાયકનો ભેદ વગેરે બાબતો યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં સરળ રીતે સમજાવી છે.)

આ પ્રમાણે તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ રૂપનું પરિચાયક હોવાથી હવે લક્ષણ આવું થશે -

તાદૃશ (= સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા)અવચ્છેદકત્વસમાનાધિકરણરૂપનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત(સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન)વૃત્તિતા-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતઅભાવ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતઅધિરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપકપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ.

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું પરિચાયક બતાવવા માટે લક્ષણ આવું

કહ્યું. વાસ્તવમાં આવુ લક્ષણ દરેક વખતે બોલવું જરૂરી નથી. તેથી લક્ષણ પૂર્વે કહ્યા મુજબનું જ છે.

આમ, પાંચમી દીધિતિમાં નીચેની બાબતો ચર્ચાઇ-

(૧) પર્યાપ્તિઘટિતપરિષ્કારયુક્ત લક્ષણ.

(૨) તેનો વિસ્તાર.

(૩) તેનું સમર્થન.

(૪) અનેક પ્રાસંગિક બાબતો.

*

છટ્ઠી દીધિતિ

(૧) છટ્ઠી દીધિતિમાં સામનૈયત્યઘટિતપરિષ્કારની પૂર્વભૂમિકા આવશે.

(૨) **મુખ્ય પૂર્વપક્ષ** - જે લોકો એકત્વ વગેરેની પર્યાપ્તિ નથી માનતા તે લોકોના મતે પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્ - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ જ અપ્રસિદ્ધ થતા એટલે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ લઇ ન શકાતા અવ્યાપ્તિ આવશે. તથા કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તત્સાધ્યક ધૂમહેતુક સ્થલમાં, એટલે કે પર્વતઃ કાલિકેન મહાનસીયત્વવિશિષ્ટત્વે સતિ સમવાયેન યઃ વહ્નિત્વવિશિષ્ટઃ તદ્વાન્, ધૂમાત્ - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઇને અવ્યાપ્તિ આવશે.

(દરેક ઠેકાણે અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આવે છે ? અને પરિષ્કાર કરવાથી તેનું નિવારણ કઇ રીતે થાય છે તેની સુંદર અને સરળ સમજણ યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં અપાઇ છે. અનેક ઠેકાણે અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આપવી ? અને આપેલ અવ્યાપ્તિને દૂર કરવા પરિષ્કાર શી રીતે શોધવો ? વગેરે બાબતો વિસ્તારથી સમજાવાઇ છે.)

(૩) **અવાંતર પૂર્વપક્ષ** - આ અવ્યાપ્તિના વારણ માટે પ્રતિયોગિતાના વિશેષણ તરીકે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વને પણ કહેવું.

અને વૈશિષ્ટ્ય સ્વસામાનાધિકરણ્ય, સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભય-સંબંધથી સમજવું.

એટલે લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતારૂપમાં વૃત્તિ

(૨) **સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત**

પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવવાથી તમે જે અભાવ લીધો તે અભાવીય મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકસંબંધથી અનવચ્છિન્ન હોવાથી અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

(વૈશિષ્ટ્યઘટક બન્ને સંબંધો ન મૂકવાથી ક્યાં કેવી રીતે અવ્યાપ્તિ આવે ? અને તે તે સંબંધ મૂકવાથી તેનું કેવી રીતે નિવારણ થાય તે યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં બરાબર સમજાવ્યું છે.)

(૪) **મુખ્ય પૂર્વપક્ષ** - पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति

समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति

कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति

यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्

આ સ્થલમાં

કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે,

સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે,

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે

સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય
તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે.

(અહીં ચાર સાધ્યતાવચ્છેદકતા છે અને ચાર પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતા છે. તેથી સાધ્યતાવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતાના ૧૬ ભાંગા થાય. તેમાં પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતા સાધ્યતાવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ બને છે કે નહીં તેની વિસ્તારથી સમજણ યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં આપેલી છે.

સાધ્યમાં સમવાયેન પ્રમેયવિશિષ્ટ અને કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ તથા પ્રતિયોગિમાં સમવાયેન મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ - આ ચારના પ્રવેશ-અપ્રવેશથી થતા ૧૬ પ્રકારના સ્થલોમાંથી પ્રથમ સ્થલ સિવાય બાકીના ૧૫ સ્થલોમાં અવ્યાપ્તિ સંભવતી ન હોવાથી ઉપરોક્ત સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ બતાવી. આ બાબત યશોલતામાં વિસ્તારથી સમજાવાઇ છે.)

*

વિ.સં. ૨૦૭૪ — પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
ચૈ.વ. દ્વિ.૧૦ — આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
(નમિનાથ મોક્ષકલ્યાણક દિન, — **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનો**
વીસ વિહરમાન જિન જન્મકલ્યાણક દિન) — શિષ્યાણુ
ગાંધીનગર — **પં. રત્નબોધિવિજય**

॥ अथातो विषयजिज्ञासा ॥

(विभाग - ९ विषयानुक्रमः)

विषय	पृष्ठ
અવચ્છિન્નત્વઅભાવને લઈને પુનઃ અસંભવ	૨૭૮૩
अनवच्छिन्नत्वपरिष्कारे आपत्तिप्रदर्शनम्	२७८४
द्वितीयलक्षणेऽपि असम्भवादिदोषग्रहः	२७८५
મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લેવા પ્રયત્ન	
अनिरूपितत्वपरिष्कारे दुर्वाराऽनवस्था	२७८६
અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવનું ગ્રહણ	
वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टावच्छेदकता गृह्यते	२७८७
अनवस्थातोऽमोक्षः	२७८८
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિઆપાદન	
तृतीयलक्षणेऽपि पुनरापत्तिप्रदर्शनम्	२७८९
अनवच्छिन्नत्वपरिष्कारेऽनवस्थाप्रसङ्गः	२७९०
વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ	
चतुर्थलक्षणे आपत्त्यापादनम्	२७९१
અવચ્છિન્નત્વઅભાવ એટલે શું ?	
अनिरूपकत्वपरिष्कारे अनवस्था	२७९२
वह्निसाध्यकेऽपि असमन्वयोऽनवस्था च	२७९३
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં લક્ષણઅસમન્વય	
लक्षणचतुष्टयस्य दुष्टत्वसिद्धिः	२७९४
વહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં ઘટાભાવને લઈને પણ અવ્યાપ્તિ	
असम्भवनिवारणायाऽऽयासः	२७९६
આ અસંભવ દોષનું નિવારણ કરવા રૂઢ પદ્ધતિથી પ્રયત્ન	
उभयाभाववारणेन घटाभावस्याऽपि वारणम्	२७९७
महानसीयवह्न्यभावं गृहीत्वाऽपि न दोषशङ्का	२७९८
મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ લઈ નહીં શકાય	
परिष्कारकरणेन आपत्तिवारणम्	२७९९
અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નઅનવચ્છિન્નત્વના પ્રવેશથી વારણ	
वह्नित्ववृत्त्यवच्छेदकताया अपि अग्रहणम्	२८००
વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનું અગ્રહણ	
लक्षणसमन्वयाद् अव्याप्तिवारणम्	२८०१
વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય, અવ્યાપ્તિ દૂર !	
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિ દૂર !	
महानसीयवह्निसाध्यकस्थलीयविमर्शः	२८०२
જો વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો...	
वह्न्यभावग्रहणाय प्रयासः	२८०३
उभयाभावनिवारणम्	२८०४
અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવનું વારણ	
विलक्षणप्रतियोगितामादायैव आपत्तिः निर्वार्या	२८०५
અવ્યાપ્તિ દૂર કરવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ, અનવસ્થા	
વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતા દ્વારા જ અસંભવનિવારણ	
प्रथमलक्षणे परिष्कारप्रवेशः	२८०६
परिष्कृतप्रथमलक्षणस्य वह्निसाध्यके समन्वयः	२८०७
ઉભયત્ર વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો અન્વય	
ઘટાભાવ દૂર, વહ્ન્યભાવની પ્રાપ્તિ	૨૮૦૮
तादृशावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावोऽग्राह्यः	२८०९
જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો...	
अवच्छेदकरूपविधया एकत्वस्यैव प्राप्तिः	२८१०
अवच्छिन्नत्वाभावः शुद्ध एव ग्राह्यः	२८११
प्रतियोगिताद्वये वैलक्षण्यमवश्यम्भावि	२८१२
વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનું અગ્રહણ	

विषय	पृष्ठ
विलक्षणप्रतियोगिताग्रहणादभीष्टाभावस्यैव प्राप्तिः	२८१३
उभयाभाववारणसम्भवः	२८१४
વહ્નિઅભાવની પ્રાપ્તિ થતા અવ્યાપ્તિ દૂર	
वह्नित्ववृत्त्यवच्छेदकतावारणम्	२८१५
अव्याप्तिवारणम्	२८१६
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિ દૂર !	
एतज्ज्ञानपक्षकानुमितौ समन्वयप्रदर्शनम्	२८१७
वह्न्यभावग्रहणप्रयासः	२८१८
વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાના ગ્રહણથી સર્વ દોષો દૂર	
वह्न्यभाववारणाद् लक्षणसमन्वयः	२८१९
द्वितीयलक्षणानुसारेणाऽपि समन्वयप्रदर्शनम्	२८२०
विलक्षणप्रतियोगितामाहात्म्यात् सर्वं सुस्थम्	२८२१
उभयाभावः त्याज्यः, शुद्धोऽभाव एव ग्राह्यः	२८२२
सम्भवति वह्न्यभाववारणम्	२८२३
सम्भवति महानसीयवह्न्यभावग्रहणम्	२८२४
तृतीयलक्षणे परिष्कारयोजनम्	२८२५
परिष्कृततृतीयलक्षणस्य समन्वयोपदर्शनम्	२८२६
वह्न्यभाववारणम्	२८२७
महानसीयवह्निसाध्यके लक्षणं समन्वेति	२८२८
वह्निसाध्यकेऽपि सम्भवति समन्वयः	२८२९
भवति महानसीयवह्न्यभाववारणम्	२८३०
परिष्कृतं चतुर्थलक्षणम्	२८३१
विलक्षणप्रतियोगितानिवेशादभीष्टसिद्धिः	२८३२
तज्ज्ञानत्वहेतुकस्थले समन्वयसिद्धिः	२८३३
धूमहेतुकस्थलेऽपि समन्वयोपपादनम्	२८३४
विलक्षणप्रतियोगिताप्रभावेण उभयाभाववारणम्	२८३५
तद्वारणाद् महानसीयवह्न्यभाववारणम्	२८३६
विलक्षणप्रतियोगिताप्रवेशे एव लक्षणसुघटितत्वसम्भवः	२८३७
उभयत्र विलक्षणप्रतियोगितासार्थक्यसिद्धिः	२८३८
षोडशभङ्गरचनाप्रदर्शनम्	२८३९
पञ्चम-षष्ठ-सप्तमभङ्गेषु असम्भवादिदोषापातः	२८४०
नवमादिषु अपि दोषतादवस्थ्यम्	२८४१
सर्वेऽपि भङ्गा दुष्टाः विहाय प्रथमम्	२८४२
विलक्षणप्रतियोगितायाः उभयत्राऽन्वयः	२८४३
વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો ઉભયત્ર અન્વય કથં જ્ઞાયતે ?	
કમાલ, વિશિષ્ટ શબ્દનો	
विलक्षणप्रतियोगितामन्तर्भाव्य लक्षणम्	२८४४
શબ્દશઃ અર્થ, શબ્દાર્થમાં	
विलक्षणप्रतियोगिताप्रवेशाऽवमाननम्	२८४५
વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો પ્રવેશ અનર્થકારી	
वैलक्षण्यं निवेश्य लघुभूतलक्षणरचनम्	२८४६
वैलक्षण्यमादाय सर्वत्राऽनिष्टापत्तिवारणम्	२८४७
वह्निसाध्यके नूतनलक्षणसमन्वयोपदर्शनम्	२८४८
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વિચારણા	
महानसीयवह्निसाध्यके समन्वयसम्भवः	२८४९
वह्न्यभाववारणम्, समन्वयश्च	२८५०
विलक्षणप्रतियोगितानिवेशे पूर्वमेव तन्निवेशाऽऽपत्तिः	२८५१
પંક્તિને સ્પર્શતો અર્થ - ભાવાર્થ પછી	
पर्याप्तिघटितपरिष्कारादेर्वैयर्थ्यापादनम्	२८५२
યથોક્ત રીતે લક્ષણ કરવાનું પ્રયોજન	
बालव्युत्पादनं हि तत्तत्परिष्कारप्रदर्शनप्रयोजनम्	२८५३
आदित एव वैलक्षण्यकथने बालानां मोहसम्भवः	२८५४
पश्चाद् वैलक्षण्यसमावेशः कथमुचितः ? - जिज्ञासा	२८५५
તમારું તે સાચું, અમારું તે ખોટું - કેમ ?	
तुल्ययोग-क्षेमत्वप्रतिपादनम्	२८५६

विषय	पृष्ठ
सकृदेव वैलक्षण्यव्याख्यानमुचितम्	२८५७
સાધ્યભાવની મૂળતઃ વ્યાખ્યા	
चित्रकारदृष्टान्तोपन्यासः	२८५८
ચિત્રકારનું ચિત્ર, ઉત્તમ દૃષ્ટાંત	
सकृद् वैलक्षण्यव्याख्यानमेवोचितम्	२८५९
आदौ विस्तारः पश्चात् सङ्क्षेपः उचितः	२८६०
વૈલક્ષણ્યની મહત્તા અને મર્યાદા	
तदादिशब्दान् उपजीव्य सामान्येन व्याख्यानम्	२८६१
विलक्षणप्रतियोगितायां बालव्युत्पादनसम्भवः	२८६२
પંક્તિસ્પર્શી પૂર્ણ અર્થ, 'શબ્દાર્થ'માં	
तद्घटकभेदादिषु तच्छङ्कायां सामान्येनैव समाधातव्यम्	२८६३
પહેલાં વિસ્તાર, પછી સંક્ષેપ	
कृष्णधूर्जटिदीक्षितोक्तिसंवादोपदर्शनम्	२८६४
लक्षणस्य मूलतो निर्मूलनाय प्रयासः	२८६५
બાલવ્યુત્પાદન અર્થે અન્ય વાતનો પણ સ્વીકાર	
तत्तत्स्थलीयं प्रातिस्विकमेव लक्षणम्	२८६६
सदृशशब्दवाच्यलक्षणप्रदर्शनम् आवश्यकम्	२८६७
સ્થલભેદે લક્ષણભેદ	
बालबोधाय सकृदुक्त्या कथनीयम्	२८६८
प्रतिस्थलं भिद्यमानं प्रातिस्विकमेव लक्षणम्	२८६९
प्रातिस्विकं लक्षणं बालव्युत्पादनायाऽप्रत्यलम्	२८७०
प्रकृतशब्दशक्तिविचारः	२८७१
'તત્'ની જેમ 'પ્રકૃત' પદની પણ શક્તિ	
वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने प्रकृतपदशक्तिः	२८७२
तदादिशब्दवत् प्रकृतपदशक्त्यभ्युपगमः	२८७३
સ્થલભેદે વ્યાપ્તિભેદ હોવા છતાં અનુગમ	
पुनः लक्षणे दोषप्रदर्शनाय उपक्रमः	२८७४
प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावाऽसङ्गतिः	२८७५
અવચ્છેદકત્વ વિશેષણ કે ઉપલક્ષણ ?	
उपलक्षणत्वमभ्युपगम्याऽऽपत्तिपरिहारः	२८७६
प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावस्थलीयनियमोपदर्शनम्	२८७७
પ્રતિબધ્ય - પ્રતિબંધક ભાવમાં પડતો તફાવત	
परिचायकोपलक्षणादेः समानार्थाभिधायकत्वमतम्	२८७८
અવચ્છેદકત્વને વિશેષણ માનતા આપત્તિ	
व्युत्पत्तिवादसंवादप्रदर्शनम्	२८७९
विशेषणोपलक्षणयोर्भेदः	२८८०
જટા એ ઉપલક્ષણ	
प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावसङ्गतिः	२८८१
અવચ્છેદકત્વને ઉપલક્ષણ માનતા પ્રતિબધ્ય-પ્રતિબંધકભાવની સંગતિ	
उपलक्षण-परिचायकयोर्भेदप्रतिपादकं मतम्	२८८२
न्यायकोशकृद्वचनसंवादप्रदर्शनम्	२८८३
प्रतिबन्धकत्वाऽसङ्गतेः अवच्छेदकत्वस्य परिचायकत्वम्	२८८४
શબ્દગૌનો વત્સસમ અર્થ	
परिचायकत्वद्योतकप्रवेशप्रदर्शनम्	२८८५
परस्परं सङ्कलनया पदार्थव्यवस्थितिः	२८८६
અવચ્છેદકતાની ભરમારને ભેદતો ભાવાર્થ	
परस्परं निरूप्य-निरूपकभावापन्नत्वम्	२८८७
નિરૂપિત - નિરૂપકશબ્દપ્રયોગભેદથી ફાયદો	
सङ्कलितपदार्थघटितलक्षणप्रदर्शनम्	२८८८
જે વાત ભાવાર્થમાં, તે જ શબ્દાર્થમાં	
तत्तन्निष्ठावच्छेदकतानिवेशघटितं लक्षणम्	२८८९
सुदीर्घपञ्चमदीधितिपूर्णता	२८९०
સુદીર્ઘ પૂર્વપક્ષના મંડાણ	२८९१
अभिनवदीधितिप्रारम्भः	२८९२

विषय	पृष्ठ
एकत्वादेः पर्याप्त्यनभ्युपगमः .... एकत्वनी पर्याप्ति अयोग्य	२८९३
वह्न्यादिसाध्यके लक्षणाऽसमन्वयः	२८९४
पर्याप्तिघटितलक्षणदूषणप्रयासप्रारम्भः .... नवुं स्थल, अव्याप्ति वज्रलेपायित	२८९५
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टवह्नेः साध्यत्वम् ... स्थलनी समजण - सीधी माहिती	२८९६
महानसीयत्व-वह्नित्वयोः शब्दतः उल्लेखः.......... साध्यता ₹ प्रतियोगिता अव.ना अधिकरणो समान	२८९७
कालिकेन वह्नित्वविशिष्टमहानसीय-पदार्थस्याऽभावः	२८९८
तादृशाऽभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा	२८९९
द्वितीयलक्षणानुसारेणाऽपि तथाविधस्थलेऽव्याप्तिः ..	२९००
अव्याप्तिः तदवस्थैव भवति	२९०१
तृतीयलक्षणेऽपि तादृशाऽभावावारणाद् असमन्वयः	२९०२
चतुर्थलक्षणमपि अत्राऽव्याप्तिग्रस्तम्	२९०३
महानसीयत्वस्य जातित्वविरहे तार्णत्वमादायाऽऽपत्तिः	२९०४
यथा च तार्णत्वमादायाऽऽपत्तिः तथा प्रदर्शनम् ...	२९०५
अव्याप्तिदानार्थमेतादृशस्थलग्रहणप्रयोजनं किम् ? ..	२९०६
महानसीयवह्न्यभावमादायैवाऽव्याप्तिसम्भवशङ्का ..	२९०७
महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवः	२९०८
महानसीयत्व-वह्नित्वयोः शब्दतः उल्लेखवदभावग्रहणम्	२९०९
समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वविशिष्टाभावस्यैव ग्राह्यत्वशङ्का	२९१०
तथाविधाऽभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवप्रदर्शनम्	२९११
तादृशाऽभावग्राह्याग्राह्यत्वविमर्शः	२९१२
परम्परयाऽवच्छेदकताधिकरणान्यादायाऽऽपत्तिः	२९१३
नास्ति तथाविधाऽभावमादायाऽव्याप्तिसम्भावना .... अव्याप्तिनुं मूळभूत रहस्य	२९१४
पूर्वोक्तरीत्या सम्बन्धद्वयमन्तर्भाव्य एवाऽभावः ग्राह्यः	२९१५
एकत्वादेः पर्याप्त्यनभ्युपगमे वह्निसाध्यकेऽव्याप्तिः पंक्तिनो रहस्यार्थ, शब्दार्थमां	२९१६
एकत्वादेः पर्याप्त्यभ्युपगमेऽपि अन्यत्राऽव्याप्तिः ... अव्याप्ति दूर करवा मथामण	२९१७
आपत्तिवारणाय परिष्कारकरणप्रयासप्रारम्भः .... नूतन परिष्कार, स्थळ पुराणुं	२९१८
वह्निसाध्यके आदौ समन्वयप्रदर्शनम्	२९१९
उभयसम्बन्धेन वैशिष्ट्यनिवेशः .... वह्निसाध्यक स्थले लक्षणसमन्वय	२९२०
साध्यतावच्छेदकतया प्रतियोगितावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः..	२९२१
स्वसामानाधिकरण्यलक्षणः प्रथमसम्बन्धः	२९२२
स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वलक्षणः द्वितीयसम्बन्धः .... महानसीयवह्निअभाव अग्राह्य	२९२३
वह्न्यभावमादाय सम्भवति समन्वयः प्रकृते	२९२४
महानसीयवह्न्यभावस्य ग्राह्याऽग्राह्यत्वचिन्ता .... महानसीयत्वनिष्ठ प्रतियोगिताअवच्छेदकतानी विचारणा	२९२५
सम्बन्धद्वयेन वैशिष्ट्यविमर्शः	२९२६
महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः ..	२९२७
महानसीयवह्न्यभावः नूतनपरिष्कारानुसारेणाऽधर्तव्यः	२९२८
नूतनस्थलेऽव्याप्तिनिवारणप्रयासः .... अव्याप्तिग्रस्त स्थले अव्याप्तिनिवारण प्रयास	२९२९

विषय	पृष्ठ
नूतनपरिष्कारानुसारेण वैशिष्ट्यविचारः	२९३०
महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायाः विशिष्टत्वविमर्शः	२९३१
સંબંધદ્વયથી વૈશિષ્ટ્ય વિચાર	
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽविशिष्टत्वम्	२९३२
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यविमर्शः	२९३३
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽप्यविशिष्टा	२९३४
वह्नित्वनिष्ठावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यमीमांसा	२९३५
દ્વિતીય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનો વિમર્શ	
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽविशिष्टा	२९३६
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यविचारणा	२९३७
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽप्यविशिष्टा	२९३८
नूतनपरिष्कारानुसारेणाऽभावस्य लक्षणाऽघटकत्वम्	२९३९
અવ્યાપ્તિઆપાદક અભાવ જ અગ્રાહ્ય	
तथाविधाऽभावमादायाऽव्याप्त्याशङ्का समूलं ध्वस्ता	२९४०
साध्याभावामादाय नूतनपरिष्कारसमन्वयप्रदर्शनम्	२९४१
નિર્દોષ અભાવનું ગ્રહણ શક્ય	
महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायाः किं विशिष्टत्वं सम्भवति ?	२९४२
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया अविशिष्टा	२९४३
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया विशिष्टत्वसम्भवः	२९४४
બે સંબંધથી વૈશિષ્ટ્યની વિચારણા	
भवति सम्बन्धद्वयेनाऽपि विशिष्टा	२९४५
वह्नित्वनिष्ठावच्छेदकतामाश्रित्य वैशिष्ट्यविचारः	२९४६
વહ્નિત્વનિષ્ઠ પ્ર.અ. વિશિષ્ટ કે નહીં ?	
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता अविशिष्टा एव वर्तते	२९४७
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यसम्भवः	२९४८
सम्भवति सम्बन्धद्वयेनाऽपि वैशिष्ट्यम्	२९४९
तादृशसाध्याभावे नूतनपरिष्कारघटनम्	२९५०
તાદશ સાધ્યાભાવનું ગ્રહણ સુશક્ય	
पुराणपरिष्कारानुसारेणाऽपि स ग्राह्यः	२९५१
तादृशाभावमादाय लक्षणसमन्वयादव्याप्तिवारणम्	२९५२
અવ્યાપ્તિનિવારણ	
पदकृत्यप्रदर्शनप्रारम्भः	२९५३
ભિન્નઅનિરૂપિતત્વનો પ્રવેશ શા માટે ?	
नञ्द्वयघटितपरिष्कारः किमर्थम् ? शङ्का	२९५४
नञ्द्वयविरहितलक्षणानुसारेण सर्वत्र समन्वयः	२९५५
प्रकृतस्थलेऽव्याप्त्यापादकाभाववारणम्	२९५६
साध्याभावमादाय लक्षणसमन्वयः	२९५७
મહાનસીયવહ્નિઅભાવના વારણ માટે પ્રવેશ	
वह्निसाध्यकेऽव्याप्तिशङ्का कस्यचित्	२९५८
महानसीयवह्न्यभावग्रहणसम्भवः नञ्द्वयाऽप्रवेशे	२९५९
अव्याप्तिवारणाय नञ्द्वयप्रवेशः	२९६०
नञ्द्वयप्रवेशे महानसीयवह्न्यभाववारणम्	२९६१
મહાનસીયવહ્નિઅભાવ સ્વતોનિવૃત્ત	
महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिरेव नञ्द्वयाऽप्रवेशेऽपि	२९६२
महानसीयवह्न्यभाववारणसम्भवः	२९६३
ભિન્નઅનિરૂપિતત્વના પ્રવેશની સાર્થકતા	
नञ्द्वयप्रवेशसार्थक्यप्रदर्शनम्	२९६४
समवाय-कालिकोभयेन वह्नित्वविशिष्टाभावग्रहणम्	२९६५
तादृशाऽभावस्य ग्राह्याग्राह्यत्वविमर्शः	२९६६
महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतामाश्रित्य वैशिष्ट्यविमर्शः	२९६७
અવ્યાપ્તિપ્રદાયક અભાવનું વિશ્લેષણ	
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽप्यविशिष्टा	२९६८

विषय	पृष्ठ
कालिकसम्बन्धावच्छिन्नावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः	२९६९
વૈશિષ્ટ્ય-અવૈશિષ્ટ્યની વિચારણા	
सम्बन्धद्वयेन वैशिष्ट्यसम्भवविमर्शः	२९७०
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यचिन्ता	२९७१
सम्भवति सम्बन्धद्वयेनाऽपि वैशिष्ट्यम्	२९७२
तादृशाऽभावो धर्तुं शक्यते	२९७३
અવ્યાપ્તિઆપાદન વજ્રલેપ	
तथाविधाभावमादायाऽव्याप्तिर्दुर्वारा	२९७४
અનિરૂપિતત્વના પ્રવેશથી અવ્યાપ્તિ દૂર	
नञ्द्वयप्रवेशे सम्भवति अव्याप्तिवारणम्	२९७५
नञ्द्वयप्रवेशे यथा तदभाववारणं तथा प्रदर्शनम्	२९७६
साध्याभावमादाय भवति समन्वयः	२९७७
ઉભયત્ર નઞ્ના પ્રવેશથી લક્ષણની નિર્દોષતા	
स्वसामानाधिकरण्यप्रवेशप्रयोजनमीमांसा	२९७८
स्वसामानाधिकरण्याऽघटितं लक्षणम्	२९७९
સંબંધદ્વયપ્રવેશનું પ્રયોજન	
पूर्वोक्तस्थलेऽव्याप्तिः तथाविधलक्षणे	२९८०
अवच्छेदकताद्वयमपि विशिष्टम्	२९८१
तादृशाऽभावग्रहणसम्भवः	२९८२
સામાનાધિકરણ્યના અપ્રવેશથી અવ્યાપ્તિ	
तदभावाधिकरणे धूमवृत्तेरव्याप्तिः	२९८३
સ્વસામાનાધિકરણ્યના પ્રવેશથી અવ્યાપ્તિવારણ	
स्वसामानाधिकरण्यप्रवेशेऽव्याप्तिवारणसम्भवः	२९८४
દ્વિતીય સંબંધનો પ્રવેશ ન કરતા અવ્યાપ્તિ	
द्वितीयसम्बन्धप्रवेशप्रयोजनप्रदर्शनम्	२९८५
पूर्वोक्तस्थले एवाऽव्याप्तिः	२९८६
अनिष्टाभाववारणाऽसम्भवः	२९८७
द्वितीयसम्बन्धप्रवेशेऽव्याप्त्यभावः	२९८८
દ્વિતીય સંબંધના પ્રવેશથી દોષ દૂર !	
सम्भवति अनिष्टाभाववारणम्	२९८९
भवति इष्टाभावग्रहणम्	२९९०
महानसीयत्वस्य जातित्वानभ्युपगमे विचारः	२९९१
મહાનસીયત્વને જાતિ ન સ્વીકારનારના મતે નિરૂપણ	
तार्णत्वमादाय पूर्वोक्तपदार्थस्यैव पुनरावर्त्तनम्	२९९२
सम्बन्धद्वयाऽघटितलक्षणेऽव्याप्तिः	२९९३
તાર્ણત્વઘટિત સ્થલે અવ્યાપ્તિ	
सम्बन्धद्वयघटितपरिष्कारप्रवेशः	२९९४
સંબંધદ્વયના પરિષ્કારથી અવ્યાપ્તિ નિવારણ	
तथाविधपरिष्कारेणाऽव्याप्तिवारणप्रदर्शनम्	२९९५
सम्बन्धद्वयेन वैशिष्ट्यविचारः तार्णत्वघटितस्थले	२९९६
વૈશિષ્ટ્યની વિચારણા	
वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः	२९९७
तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्याऽसम्भवः	२९९८
सम्बन्धद्वयेन नास्ति विशिष्टाऽवच्छेदकता	२९९९
साध्याभावग्रहणम्	३०००
तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता भवति विशिष्टा	३००१
वह्नित्वनिष्ठाऽवच्छेदकताऽपि विशिष्टा	३००२
अवच्छेदकताद्वितयस्याऽपि विशिष्टत्वम्	३००३
प्रतियोगिताविशेषणविधया परिष्कारप्रवेशः	३००४
उभयसम्बन्धेन वैशिष्ट्यम्	३००५
अव्याप्तिवारणहेतुप्रदर्शनम्	३००६
ग्रन्थकृदुक्तितात्पर्यपर्यालोचनम्	३००७

विषय	पृष्ठ
सङ्क्षिप्तशब्दावल्याऽव्याप्तिविरहरहस्योपदर्शनम्	३००८
तथाऽनुक्तौ अभिप्रेताऽसिद्धिः	३००९
फलितं लक्षणम्	३०१०
नूतनस्थलेऽव्याप्तिप्रदर्शनाय प्रयासः	३०११
प्रमेयघटितं साध्यम्	३०१२
अव्याप्त्यापादकाऽभावग्रहणम्	३०१३
तदभावग्रहणं तदैव शक्यं यदा...	३०१४
साध्यतावच्छेदकताचतुष्टयम्	३०१५
प्रतियोगितावच्छेदकता अपि चतस्रः	३०१६
प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमवच्छेदकम्	३०१७
प्रतियोगितावच्छेदकताचतुष्टयस्य वैशिष्ट्यविचारः	३०१८
एकयाऽपि साध्यतावच्छेदकतया विशिष्टावच्छेदकता धर्तव्या	३०१९
कालिकावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यचिन्ता	३०२०
समवायावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया भवति विशिष्टा	३०२१
कालिकावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया नास्ति विशिष्टा	३०२२
कालिकावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतया वैशिष्ट्यविचारः	३०२३
कालिकावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतया वैशिष्ट्यविचारः	३०२४
न सम्भवति वैशिष्ट्यं सम्बन्धभेदात्	३०२५
प्रथमावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टतया ग्राह्या	३०२६
समवायावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः	३०२७
प्रथमसाध्यतावच्छेदकतया नास्ति विशिष्टा	३०२८
द्वितीयसाध्यतावच्छेदकतया भवति विशिष्टा	३०२९
कालिकावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठा-वच्छेदकतया वैशिष्ट्यविमर्शः	३०३०
तृतीयसाध्यतावच्छेदकतया नास्ति विशिष्टा	३०३१
तुर्यसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यविमर्शः	३०३२
तादृशसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यसम्भवः	३०३३
द्वितीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा	३०३४
समवायावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यचिन्ता	३०३५
सम्बन्धभेदात् प्रथमावच्छेदकतावैशिष्ट्यं नास्ति	३०३६
समवायावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठावच्छेदकतावैशिष्ट्यं स्यादेव	३०३७
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतयाऽपि अविशिष्टा	३०३८
समवायावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठावच्छेदकतया वैशिष्ट्यमीमांसा	३०३९
अधिकरणभेदान्नास्ति सामानाधिकरण्यम्	३०४०
चतुर्थसाध्यतावच्छेदकतया नास्ति विशिष्टा	३०४१
तृतीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि विशिष्टा	३०४२
चतुर्थप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यमीमांसा	३०४३
प्रथमसाध्यतावच्छेदकतया विशिष्टत्वाऽसम्भवः	३०४४
प्रमेयनिष्ठद्वितीयसाध्यतावच्छेदकतया विशिष्टा भवति	३०४५
तृतीयसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं नास्ति	३०४६
अधिकरण-सम्बन्धयोः द्वयोरपि भेदः	३०४७
तुर्यसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमस्ति तुर्यायाम्	३०४८
तुर्यावच्छेदकताऽपि साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव	३०४९

विषय	पृष्ठ
अवच्छेदकताचतुष्टयमपि साध्यतावच्छेदकताविशिष्टम्	३०५०
सारणीप्रदर्शनेन पदार्थस्पष्टीकरणम्	३०५१
पूर्वोक्तस्थलापेक्षयाऽऽदृतविशेषप्रयोजनपृच्छा	३०५५
पूर्वं समवायावच्छिन्नावच्छेदकताग्रहणेऽव्याप्त्यसम्भवः	३०५६
शब्दलाघवमपि उक्ताभावग्रहणे एव	३०५७
समवायेन वह्नित्वविशिष्टस्याऽभावग्रहणेऽव्याप्त्यसम्भवः	३०५८
वह्निसाध्यकस्थले पदार्थस्पष्टीकरणम्	३०५९
साक्षात्परम्परया चावच्छेदककोटिः	३०६०
भिन्न-भिन्नवृत्तिबहुत्वयोर्मिथोभेदः	३०६२
कालिकं प्रवेश्याऽभावग्रहणेऽव्याप्तिसम्भवः	३०६३
कालिकेन वह्नित्वविशिष्टमादायाऽभावग्रहणम्	३०६४
साध्यतावच्छेदकताचतुष्कम्	३०६६
चतस्रः प्रतियोगितावच्छेदकताः	३०६७
नूतनप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वैशिष्ट्यविचारः	३०६८
प्रथमसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नास्ति	३०६९
महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यविमर्शः	३०७०
तृतीयसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि न सम्भवति	३०७१
वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यसम्भवचिन्ता	३०७२
चतुर्थसाध्यतावच्छेदकतया विशिष्टा नास्ति	३०७३
सर्वेषामवच्छेदकतानां वैशिष्ट्यसिद्धिः	३०७४
तमभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयादव्याप्तिः	३०७६
लघुतरस्थलेऽव्याप्त्यापादनप्रयासः	३०७७
पूर्वस्थलेन सह तुलना	३०७९
साध्यतावच्छेदकताः तिस्रः	३०८१
प्रतियोगितावच्छेदकता अपि तिस्रः	३०८२
साक्षात्परम्परासाधारणाधिकरणग्रहणेऽपि रूपैक्यम्	३०८३
सम्बन्धद्वयेन वैशिष्ट्यसम्भवविचारः	३०८४
कालिकावच्छिन्नप्रमेयवृत्त्यवच्छेदकतामाश्रित्य वैशिष्ट्यचिन्ता	३०८५
सम्बन्धभेदात् तृतीयया वैशिष्ट्याऽभावः	३०८७
प्रथमा प्रतियोगितावच्छेदकता विशिष्टा एव कथ्यते	३०८८
महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वैशिष्ट्यविचारः	३०८९
तृतीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वैशिष्ट्यचिन्ता	३०९२
तृतीयाऽपि अवच्छेदकता विशिष्टा एव जाता	३०९५
साध्यतावच्छेदकताद्वयविशिष्टा हि सा	३०९६
प्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयमपि वैशिष्ट्यभाक्	३०९७
लघु-लघुतरस्थलेऽव्याप्तिसम्भवोपपादनम्	३०९८
सम्बन्धद्वयेन प्रमेयविशिष्टसाध्यकस्थलेऽव्याप्तिः	३०९९
समवायेन प्रमेयविशिष्टसाध्यकेऽव्याप्तिदानप्रयासः	३१००
पर्याप्तघटितपरिष्कारेणाऽव्याप्तिवारणम्	३१०१

● ● ●

अथ किमर्थं पुनः पुनः उक्तमपि अस्माभिः, पुनः पुनः विस्मरति भवान् ? अनुपदमेव उक्तमस्माभिः अनवस्थादोषापादनम्, तन्निराकरणञ्चैतत्परिष्कारेण नैव सम्भवति, तद्यथा - (१) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येतल्लक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवत्त्वेऽपि तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वेऽपि च तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्या-

●

※ અવચ્છિન્નત્વઅભાવને લઈને પુનઃ અસંભવ ※

જિજ્ઞાસા :- (મૂળ પૂર્વપક્ષની સામે પ્રશ્ન ઉઠાવનારની સામે આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે. તેનો જવાબ પૂર્વપક્ષની સામે પ્રશ્ન ઉઠાવનાર આપશે. પછી પ્રશ્ન ઉઠાવનારના પ્રશ્નનો જવાબ પૂર્વપક્ષ આપશે અને છેલ્લે પૂર્વપક્ષની માન્યતાનું નિરાકરણ ઉત્તરપક્ષ દ્વારા કરવામાં આવશે. આ જિજ્ઞાસા ઉઠાવનાર પૂર્વપક્ષની સામે પ્રશ્ન ઉઠાવનારની સામે છે. માટે તે પૂર્વપક્ષતરફી હોય તે સ્વાભાવિક છે. એટલે આ જિજ્ઞાસા પૂર્વપક્ષ સામે પ્રશ્ન ઉઠાવનારે પ્રસ્થાપિત કરેલ લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ આપવા સંબંધી હોય તે વાત સહેજે સમજી શકાય. ચલો ! તો જોઈએ પૂર્વપક્ષની સામે પ્રશ્ન ઉઠાવનારે ઉપસ્થાપિત કરેલ લક્ષણમાં શું દોષ આવે છે ?)

વાહ ભાઈ વાહ ! આવા વિકરાળ અસંભવદોષને પણ તમે દૂર ફગાવી દીધો. પણ, નસીબ તમારું કે અસંભવ દોષ તમારો કેડો મૂકે તેમ નથી. તે આ રીતે → તમે જે લક્ષણ બનાવ્યું તેમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ જ લઈ શકાતો હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ તો નહીં લઈ શકાય તે વાત બરાબર ! માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ તેના અધિકરણ તરીકે માત્ર ઘટત્વ વગેરે ધર્મો જ આવશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વગેરે

वच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्न(= अवच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट)प्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते इति पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावस्य ग्राह्यत्वसिद्ध्या लक्षणाऽसमन्वयः। यदि च अनवच्छिन्नत्वं = अवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः...... इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या परिष्क्रियते तदा स्पष्टाऽनवस्था ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदशालित्वेऽपि तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। ततश्च पूर्वोक्तरीत्या लक्षणाऽसमन्वयः न दवीयान् ।

●

ધર્મો નહીં આવે. તમે જે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા લીધી છે. તે માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ જે શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ, તેનાથી વિશિષ્ટ ઘટત્વાદિથી અવચ્છિન્નત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતામાં રહેતું નથી. મતલબ કે અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ જ રહે છે. આમ, તમારા લક્ષણ મુજબ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જાય છે. આ બધી વાત તમારી બરાબર !

પરંતુ, હવે અમારો પ્રશ્ન સંબંધકોટિમાં અવચ્છિન્નત્વઅભાવને લઈને છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ નથી રહેતું તે વાત તમારી સાચી છે. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-

(२) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येतल्लक्षणानुसारेण 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदोभयवत्त्वेऽपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-

य शो ल ता

●

અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે.

✤ મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લેવા પ્રયત્ન ✤

આ રીતે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થાય છે - આટલે સુધીની તમારી બધી વાત બરાબર !

હવે, અમારે જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હશે તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વિલક્ષણપ્રતિ-યોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકવહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે - તે જરૂરી બની જશે.

વિ ન મ્રા

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદક-તાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-

वच्छेदकताविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावसत्त्वाद् वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताविधया (= निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताविधया) धर्तुं शक्यते इति पूर्वोक्तरीत्या लक्षणाऽसमन्वयः सुदुर्निवारः । पूर्वोक्तरीत्या अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः..... इत्यादिपरिष्कारे तु अनवस्था दुर्वारा एव ।

●

વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં તો જ રહે કે જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય.

પરંતુ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લેવામાં આવે તો તાદૃશપ્રતિયોગિતા તો મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેતી હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય, વહ્નિત્વગતએકત્વ ન જ થાય. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ અને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય - ઉભયથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ લેવી પડે. કારણ કે તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે.

❀ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવનું ગ્રહણ ❀

તમે જણાવેલ તે મુજબ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય -ઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ જ રહે છે. અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નહીં. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ ભેદ તરીકે માત્ર શુદ્ધ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ લઈ શકાય છે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-विशिष्टभेदस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदस्य च सत्त्वेऽपि तादृशवह्नित्व-

●

-ગગનઉભયભેદ કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઉભયભેદ... વગેરે નહીં. આ શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ તો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યમાં રહે છે. અને તેનાથી અવચ્છિન્નત્વ જ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહે છે - તમારી આ વાત પણ બરાબર !

વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ -ગગનઉભય રહે છે ? નહીં જ ને ! તથા તમે જે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવનો લક્ષણમાં પ્રવેશ કર્યો છે તેનો અર્થ એ જ થાય ને કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ. તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયનો અભાવ પણ તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તો છે જ. માટે, વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયધર્મઅવચ્છિન્ન માત્ર મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેલ પ્રતિયોગિતા પણ વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ છે. માટે વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જશે. પરિણામે, મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-

वृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपतत्व-गगनोभयाभावसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावः पूर्वोक्तरीत्या धर्तुं शक्यः स्यादिति पुनः लक्षणाऽसमन्वयः, अनिरूपितत्वस्य पूर्वोक्तरीत्या परिष्कारेऽनवस्थाप्रसङ्गः इति अनवरतमवधारणीयम् ।

●

અવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ(= અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ)-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ જશે. માટે, તાદૃશ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત, ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ. આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

❋ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિઆપાદન ❋

આ જ રીતે **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते'** - **इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવશે. તે આ રીતે -

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. કારણ કે વહ્નિઅભાવીય વહ્નિત્વવૃત્તિ જે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તેમાં રહેલી પ્રતિયોગિતા જ માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ શુદ્ધ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદવિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભિન્ન ઘટત્વાદિથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તે પ્રતિયોગિતામાં રહી જાય છે. અને તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. આમ, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થશે. આ સ્થલમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ-

(३) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेण 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवत्त्वेऽपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य सत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण

●

વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય.

જો વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવું જ રહ્યું. તો જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી શકે.

જો મહાનસીયત્વવૃત્તિ અને વહ્નિત્વવૃત્તિ - બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લો તો તે પ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદથી વિશિષ્ટ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભિન્નઘટત્વાદિઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ રહી જાય. કારણ કે તે માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત ઘટત્વાદિ ધર્મોથી નહીં. અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ નથી થતું. પરંતુ મહાનસીયત્વવૃત્તિ અને વહ્નિત્વવૃત્તિ - બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति लक्षणाऽसमन्वयः अवश्यम्भावी, अत्राऽपि अनवच्छिन्नत्वस्य अवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपत्वपरिष्कारे अनवस्थाप्रसङ्गः ।

य शो ल ता 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदसत्त्वेऽपि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः एव ।

●

પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવાને બદલે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે. આપણને તેવી પ્રતિયોગિતા જોઈએ છે કે જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થતું હોય.

તે માટે આપણે મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં - બન્નેમાં રહેનારી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા વિ લેવાને બદલે માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય ન -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈએ. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે. શ્રી

❋ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ ❋

આ પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન હોવાથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટધર્મથી અવચ્છિન્ન થઈ જાય છે. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ ભેદ = શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ. આ ભેદવિશિષ્ટ ધર્મ તરીકે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય

(४) एवं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्-प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेणाऽपि 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवद्वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यता-

●

આવે અને આ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્નત્વ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નહીં. - આ પ્રમાણે તમે અમને જણાવ્યું છે. તેથી હવે અમારે એક જ કામ કરવાનું છે કે અવચ્છિન્નત્વઅભાવને માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતામાં રાખવાનો છે. પૂર્વે જણાવેલ પદ્ધતિ મુજબ આ કામ બહુ સરળ છે !

❀ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ એટલે શું ? ❀

સૌ પ્રથમ પ્રશ્ન :- તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ એટલે શું ?

તમે કહેશો :- તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ = તાદૃશઅવચ્છિ-ન્નત્વઅભાવ.

પુનઃ પ્રશ્ન :- તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપક કહેવાય કે નહિ ?

તમે કહેશો :- અવશ્ય કહેવાય. કારણ કે તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતા તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયમાં રહે છે.

વળતો સવાલ :- આ તાદૃશ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઉભયઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતામાં રહે કે નહીં ?

તમે કહેશો :- તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં તાદૃશ અવચ્છિન્નત્વ રહેતું હોવાથી તાદૃશ-અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ ન રહે. કિંતુ તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભય તો તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહેલા જ નથી. માટે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ

वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां सत्त्वेऽपि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावस्याऽसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं शक्यते इति पूर्वोक्तरीत्या लक्षणाऽसमन्वयः । अनिरूपकत्वं = निरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कारे अनवस्थाप्रसङ्गः ।

●

-ગગનઉભયાભાવ રહી જાય.

આટલી પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા સ્પષ્ટ છે કે -

(૧) તાદૃશ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ = તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ હોવાથી

(૨) તાદૃશ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવસ્વરૂપ હોવાથી અને

(૩) તાદૃશ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતામાં રહેતો હોવાથી

તાદૃશવહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયથી અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવવાળી છે.

∴ તાદૃશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ-ભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવાળી છે.

∴ તાદૃશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ-ભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ છે. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ છે.

આ રીતે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થઈ જશે.

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदसत्त्वेऽपि तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमपि, वह्नित्वगतैकत्वमपि च प्राप्यते इति महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते इति स्यादेव लक्षणाऽसमन्वयः, अनिरूपकत्वस्य पूर्वोक्तरीत्या परिष्कारेऽनवस्थाऽपि दुर्वारा एव । तथा च चत्वारि अपि लक्षणानि परिष्कारपरिष्कृतानि अपि दुष्टान्येवेति न कथमपि निस्तारः ***इति चेत् ?***

●

પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ છે જ.

❀ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં લક્ષણઅસમન્વય ❀

આમ, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ જશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાન કે જે જ્ઞાનમાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ વૃત્તિ છે. આ પ્રમાણે '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય નહીં થાય.

આ રીતે સાર્વત્રિક લક્ષણઅસમન્વય થતાં અસંભવ દોષ દુર્વાર બનશે. કારણ કે ઉપર

દર્શાવેલી પદ્ધતિ મુજબ તો કોઈ પણ અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા, અરે ! દુનિયાની બધે બધી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વના અભાવથી વિશિષ્ટ જ થશે. અને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વના અભાવથી વિશિષ્ટ જ થશે.

❀ વહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં ઘટાભાવને લઈને પણ અવ્યાપ્તિ ❀

જેમ કે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં ઘટાભાવ પણ લઈ શકાશે. વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ નથી. કિંતુ ઘટત્વગતએકત્વ છે - આ બાબત તો સ્વીકૃત જ છે.

આ બાજુ સામાન્યતઃ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે - તે આપણે પૂર્વે જોઈ ગયા છીએ.

આ પરિસ્થિતિમાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકવહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી ઘટાભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી કેવી રીતે રહે ?

જો ઘટાભાવ લેવો હોય તો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વની જગ્યાએ ઘટત્વગતએકત્વ થવું જોઈએ. ઘટત્વગતએકત્વ તો (૧) ઘટત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક બને અથવા તો (૨) ઘટાભાવીયઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક બને. પ્રથમ વિકલ્પ તો શક્ય જ નથી. કારણ કે ઘટ સાધ્ય હોય તો જ ઘટત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મળે. જ્યારે પ્રસ્તુતમાં વહ્નિ સાધ્ય છે. માટે, બીજો વિકલ્પ સ્વીકારીએ.

ઘટાભાવીયઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતા-

અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે. આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા તો જ લઈ શકાય કે જો આ પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ હોય. વાસ્તવમાં તો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ ભેદ માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ જ આવે. આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ ઘટાભાવીયઘટત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મમાં રહે છે. આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મથી તાદશઘટાભાવીયઘટત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અવચ્છિન્ન જ છે. માટે, તાદશઘટાભાવીયઘટત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ ન રહે.

પરંતુ તાદશ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ = તાદશ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ છે. અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ પણ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ સ્વરૂપ છે જ. આ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ ઘટાભાવીયઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતામાં રહે જ છે.

આ રીતે, ઘટાભાવીય-ઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવથી વિશિષ્ટ છે.

માટે, ઘટાભાવીય-ઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ છે.

માટે, ઘટાભાવીય-ઘટત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો ઘટત્વગતએકત્વ છે.

આથી, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ ઘટત્વગતએકત્વ થઈ જશે. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-

વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો ઘટત્વગતએકત્વ છે જ.

આથી, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક ઘટત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ જશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઘટાભાવ લઈ શકાશે. આ રીતે, જે પણ અભાવ લેવો હોય તે અભાવ દરેક સ્થલમાં લક્ષણઘટક થઈ જાય છે. માટે, અવ્યાપ્તિ નહીં, અસંભવ દોષ દુર્વાર બનશે.

❋ આ અસંભવ દોષનું નિવારણ કરવા રૂઢ પદ્ધતિથી પ્રયત્ન ❋

જો આ અસંભવ દોષનું નિવારણ કરવા માટે તમે એમ કહો કે - "ભાઈ ! તમે પાછો તમારો છલ કરવાનો સ્વભાવ છોડતા નથી. આ તમારા છલના જવાબ તરીકે અમે લક્ષણ પરિષ્કૃત કરી આ પ્રમાણે બનાવશું -

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવવાથી તમે જે અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ લઈને અસંભવદોષ આપેલ છે તે દૂર થઈ જશે. કારણ કે તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ = માત્ર અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ - આટલું જ નહીં. કિંતુ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ -અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ. તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ -ગગનઉભયાભાવ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ છે જ. કિંતુ તાદૃશ-અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા અવચ્છિન્નત્વત્વ-ગગનત્વ - આ બે ધર્મથી અવચ્છિન્ન છે. એટલે કે અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તગગનત્વધર્મથી અવચ્છિન્ન છે. આપણા પરિષ્કાર મુજબ જે અવચ્છિન્નત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતા અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મથી

અનવચ્છિન્ન હોય તે જ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ લઈ શકાતો હોવાથી અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ નહીં લેવાય. કિંતુ શુદ્ધ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ જ લેવો પડશે.

❁ ઉભયાભાવ અગ્રાહ્ય થતા ઘટાભાવ પણ અગ્રાહ્ય ❁

તેથી, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં ઘટાભાવ લેવા માટે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવથી વિશિષ્ટ બનાવી હતી તે હવે કરી નહીં શકાય. કારણ કે તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયાભાવ હવેના નવા લક્ષણ મુજબ લઈ શકાતો નથી. તથા શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ તો ઘટાભાવીયઘટત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતામાં રહે જ નહીં. કારણ કે તાદૃશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટશુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, તે પ્રતિયોગિતામાં તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ રહે, અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નહીં.

આથી, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા તરીકે ઘટત્વવૃત્તિ-ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. કિંતુ વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થાય. ઘટત્વગતએકત્વ નહીં. જ્યારે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-રૂપ તો ઘટત્વગતએકત્વ છે.

વિ
ન
મ્રા

એટલે કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થશે. અને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી ઘટાભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠઅવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ ઘટત્વગતએકત્વ છે.

આથી, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકવહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઘટાભાવ નહીં લેવાય.

✳ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ લઈ નહીં શકાય ✳

આ જ રીતે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ નહીં લઈ શકાય. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ હોય.

પ્રસ્તુતમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. માટે, જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહે તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાય.

→ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તો રહે કે જો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિ-

યોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થાય.

→ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ તો જ મળે કે જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા બે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ મળે - (૧) તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવવિશિષ્ટ હોય અને (૨) તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ હોય.

✱ અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નઅનવચ્છિન્નત્વના પ્રવેશથી વારણ ✱

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વ-વૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા લો કે જે માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે તો તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જાય. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ એટલે શુદ્ધ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ. આ ભેદથી વિશિષ્ટ થશે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયઉભયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના બધાં ધર્મો. મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના ધર્મથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહી જાય. આ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ શુદ્ધ જ છે. અવચ્છિન્નત્વ -ગગનઉભયાભાવ - ઈત્યાદિ અભાવરૂપ નથી. મતલબ કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મ માત્ર અવચ્છિન્નત્વત્વ જ છે. માટે, આ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ -અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક જ થઈ જશે.

વિ ન મ્રા

આ રીતે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં બન્નેમાં રહેનારી માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિ-યોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જાય છે.

કિંતુ આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ નથી થતું. કારણ કે આ પ્રતિયોગિતા, હમણાં જ જણાવ્યું તે મુજબ, મહાનસીયત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. અને વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. તેથી આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં ઉભયમાં રહે. ફલતઃ આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

❋ વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનું અગ્રહણ ❋

વિ જો માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈએ તો તાદશપ્રતિયોગિતા-
ન નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય. પરંતુ, વહ્નિત્વવૃત્તિતા-
શ્રા વૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયો-ગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ નહીં થાય.

કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ = શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ - આ ભેદનું અધિકરણ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય પણ થાય અને આ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યધર્મથી અવચ્છિન્નત્વ જ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નહીં. તાદશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગન-ઉભયાભાવ મળી જાય પણ, આ ઉભયાભાવીય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ અવચ્છિન્નત્વત્વ-અતિરિક્તગગનત્વ પણ હોવાથી આ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ -અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક નહીં કહી શકાય. અવચ્છિ-ન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે શુદ્ધઅવચ્છિ-ન્નત્વનો અભાવ તે તો તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેતો નથી. આથી, આ પ્રતિયોગિતામાં અવચ્છિ-

ન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ રહે નહીં.

ટૂંકમાં, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયધર્મથી અવચ્છિન્ન માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવા છતાં પણ તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ ન થઈ શકે.

❋ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય, અવ્યાપ્તિ દૂર ! ❋

આ રીતે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં જ થાય, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વભિન્નધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાન-સીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

વિ
ન
મ્રા

ફક્ત વહ્નિઅભાવ જ લઈ શકાશે. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. આ વહ્નિઅભાવનું અધિકરણ જે જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય થઈ જશે.

✳ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિ દૂર ! ✳

આ રીતે, **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्**

तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં પણ વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી જાય.

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. તેથી જો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય તો પ્રસ્તુત સ્થલમાં વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ શકે.

⁂ જો વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો... ⁂

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવ-ચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ તો જ થાય કે જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી એવી પ્રતિયોગિતા મળે કે (૧) જે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિ-ન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ હોય અને (૨) જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થતું હોય.

મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં -

બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈએ તો તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-વિશિષ્ટ થઈ જાય. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ તરીકે માત્ર શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો જ ભેદ આવે. આ ભેદનું અધિકરણ સાધ્યતા અવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના તમામ ધર્મો. પ્રસ્તુત પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત ધર્મથી અનવચ્છિન્ન હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના ધર્મોથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ જ પ્રસ્તુત પ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માત્ર અવચ્છિન્નત્વત્વ જ છે. જો અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ લીધો હોત તો તે અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક અવચ્છિન્નત્વત્વ અને ગગનત્વ ઉભય થાત. આમ, માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન, મહાનસીયત્વ-વૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભય સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદ- વિ
કતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે. પરંતુ, આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા- ન
અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. કારણ કે મ્રા
આ પ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે અને વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. માટે, આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં ઉભયમાં જ રહે. સ્પષ્ટ છે કે તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

જો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતા લઈએ તો તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવા છતાં પણ તાદૃશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ નહીં બને. (= અભાવથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.) કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ માત્ર શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ મળે. આ ભેદથી

વિશિષ્ટ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય ધર્મ પણ થાય છે. આ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્નત્વ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. માટે, અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તો ન જ રહે ને !

❀ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવનું વારણ ❀

જો તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ લો તો તે ઉભયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મ પણ અવચ્છિન્નત્વત્વ અને ગગનત્વ ઉભય થઈ જાય. મતલબ કે આ અભાવ અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક ન રહે. અને જો અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક શુદ્ધ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવ લો તો તાદૃશશુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં મળે નહીં. કારણ કે તે પ્રતિયોગિતામાં તો તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વ જ રહેલું છે.

ટૂંકમાં, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ હોવા છતાં તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન -પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ નથી.

આ રીતે, પ્રસ્તુત મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. જ્યારે વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિ-ન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થાય છે.

પરિણામે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવ-ચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતા-

न, उक्तरीत्या परिष्कारेणैव तन्निवारणसम्भवात् । तथा हि - (१) प्रथमलक्षणे साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदवारणाय यथा पूर्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः इत्यादि परिष्कृतम्, तथैवाऽधुनाऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावः..... इत्यादि परिष्कार्यम् । तथा चैवं लक्षणम् -

य शो ल ता

●

નિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જાય છે.

આ રીતે, અવચ્છિન્નત્વઅભાવ = અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ - આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરવાથી અસંભવ દોષ ટળી જશે. સર્વત્ર લક્ષણસમન્વય થઈ જશે."

·⁂· અવ્યાપ્તિ દૂર કરવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ, અનવસ્થા ·⁂·

આ તમારી વાત તમારી અનભિજ્ઞતાને દેખાડે છે. કારણ કે અમે તમને પૂર્વે જણાવી જ ગયા છીએ કે જો અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન....... ઈત્યાદિ રીતે ખુલાસા કરવા જશો તો અનવસ્થા આવીને ઊભી રહેશે. કારણ કે અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્ત = શું ? અવચ્છિન્નત્વત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ - ફક્ત આટલું જ તો તમે નહીં કહી શકો. (કારણ કે અસંભવ દોષ આવે. કેવી રીતે ? તે આટલે સુધી હેમખેમ આવી પહોંચનાર વિદ્યાર્થીને પુનઃ સમજાવવું નહીં પડે.) તમારે કહેવું પડશે કે અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્ત = અવચ્છિન્નત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છિન્નત્વત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-ભેદવિશિષ્ટ. વળી પ્રશ્ન - અવચ્છિન્નત્વત્વત્વઅતિરિક્ત એટલે શું ? ...આ પ્રમાણે પરિષ્કાર - પ્રશ્ન - પરિષ્કાર - પ્રશ્નની કતાર પૂર્ણ જ નહીં થાય. અને અનવસ્થા દોષની તમારા લક્ષણમાં વાજતે-ગાજતે પધરામણી થઈ જશે. માટે, અવચ્છિન્નત્વત્વઅતિરિક્ત... ઈત્યાદિ પરિષ્કાર તો કરી શકાય તેમ જ નથી. પ્રશ્ન એટલો જ છે કે હવે કરશો શું ? કેવી રીતે દૂર કરશો અસંભવ દોષને ?

વિ ન મ્રા

❋ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતા દ્વારા જ અસંભવનિવારણ ❋

ઉત્તર :- જેવી રીતે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः । अत्र स्वावच्छेदकतात्ववैशिष्ट्यं तादृशभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्ववैशिष्ट्यञ्चोभयमपि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण ग्राह्यमिति बोध्यम् ।

●

કરી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તનો પરિષ્કાર કરી અસંભવદોષ પૂર્વે દૂર કરેલ તેવી જ રીતે પ્રસ્તુતમાં પણ અસંભવ દોષ દૂર થઈ જશે. વાત વિગતે સમજીએ. તમે અસંભવ દોષ કેવી રીતે આપ્યો ? - તે પહેલા જોઈએ.

સ્થલ લઈએ - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्**

આ સ્થલમાં ઘટાભાવ લીધો. ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા કે જે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે તેને પણ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટ કરી દીધી. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ વાસ્તવમાં તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેતું હોવા છતાં પણ તમે તાદશઅવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ લઈ લીધો. શુદ્ધ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તો તાદશઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતામાં ન જ મળે.

શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ અને અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ બન્ને છે તો અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જ. છતાં જે શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતા છે તેના કરતા અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા જુદી જ હોય. મતલબ કે જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી (= પ્રતિયોગિતાનિરૂપકત્વસંબંધથી) તાદશઅવચ્છિન્નત્વ અવચ્છિન્નત્વઅભાવમાં રહે તે જ સંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવમાં ન જ રહે. તથા જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી તાદશઅવચ્છિન્નત્વ અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવમાં રહે તેના કરતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી જ તાદશઅવચ્છિન્નત્વ (અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયઅભાવ કરતા ભિન્ન એવા) શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવમાં રહે. તેથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધ એટલે કે જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ અવચ્છિન્નત્વઅભાવમાં રહેતું હોય તે જ પ્રતિયોગિતાસંબંધ લેવો.

આથી, આખું લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે કે - વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-

लक्षणसमन्वयश्चैवम् - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदः एव गृह्यते, तादृशशुद्ध-साध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिकं गृह्यते । विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः - एतौ द्वावपि अभावौ

●

અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવદ્અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવત્પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવદ્-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવત્પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❀ ઉભયત્ર વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો અન્વય ❀

ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવદ્અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅવ-ચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવવાળી છે. પણ, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી જે અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ અભાવ છે તેનાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ માત્ર શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ જ આવે. તાદશઅભાવ તો ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતામાં રહેતો નથી. કારણ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મથી અવચ્છિન્ન છે અને આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ જે શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ તેનાથી વિશિષ્ટ છે. મતલબ કે ઘટાભાવીયઘટત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદથી વિશિષ્ટ જે પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ તેનાથી અવચ્છિન્ન છે. તો પછી તેમાં શુદ્ધ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તો ક્યાંથી રહે ? મૂળ લક્ષણમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધનો એક જ વાર ઉલ્લેખ છે તેનો બે જગ્યાએ અન્વય કરવાનો. એટલે કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે ભેદ તેનાથી જે અવચ્છિન્નત્વ તેનાથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વિશિષ્ટ જે અભાવ તદ્વત્પ્રતિયોગિતાનિરૂપક..... ઈત્યાદિ. આમ, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધનો બે જગ્યાએ અન્વય કરવાનો છે.

य शो ल ता
वि ज्ञा

परस्परं भिन्नौ एवेति यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते, अभावभेदे प्रतियोगिताभेदेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावीयप्रतियोगितायाः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितातोऽत्यन्तं विलक्षणत्वात् । तथा च यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण (= स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण

●

આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરવાથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ નહીં થાય. માટે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ ઘટત્વગતએકત્વ નહીં જ થાય. કિંતુ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા તરીકે તે પ્રતિયોગિતા મળશે. અને તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

❁ ઘટાભાવ દૂર, વહ્નયભાવની પ્રાપ્તિ ❁

આ રીતે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. જ્યારે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ ઘટત્વગતએકત્વ છે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

આથી, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ-

साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यताव-च्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव (= स्वनिष्ठतादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेणैव) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्व-विशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मा-वच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते । तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मा-वच्छिन्नत्ववैशिष्ट्यनियामकसम्बन्धविधया यः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गः गृहीतः तत्र विलक्षणप्रति-योगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणात् तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टः

●

વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ સંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. માટે તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઘટાભાવ લઈ નહીં શકાય.

આ પ્રમાણે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે મહાનસીય-વહ્નિઅભાવ તો જ લેવાય કે જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-રૂપવહ્નિત્વગતએકત્વમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી રહે. તે માટે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવું જરૂરી છે.

✵ જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો... ✵

આના માટે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી એવી પ્રતિયોગિતા મળવી જરૂરી છે કે (૧) જે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-અભાવવિશિષ્ટ હોય. અને (૨) જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય.

यः भेदः तद्वद्धर्मावच्छिन्नत्वस्य उक्तविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अधिकरणविधया शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः एव ग्राह्यः, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्य प्राप्तेः, तद्विशिष्टधर्मावच्छिन्नत्वस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अधिकरणविधया शुद्धस्य तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गीयसाध्यतावच्छेदकतात्वनिरूपितवैशिष्ट्यभाग्भेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावस्यैव प्राप्तेश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः एव प्राप्यते ।

प्रकृते वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना तदितरेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनाऽनवच्छिन्ना एवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्याऽप्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव स्यात् ।

●

જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લેવામાં આવે તો તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વિશિષ્ટ ભેદ તરીકે શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ મળશે. આ ભેદથી વિશિષ્ટ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-

प्रकृते यदि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुमिष्यते तदा तादृशप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववती भवेत् तदावश्यकम् । अत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः एव गृह्यते, तादृशभेदविशिष्टधर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं गृह्यते, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना भवति, अतः तादृशप्रतियोगितायां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः नैव वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वगगनोभयाभावः एव स्यात् ।

किन्तु प्रकृते तादृशशुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण ग्राह्यः, तादृशविलक्षणप्रतियोगिताविधया शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વિશિષ્ટ ભેદ તરીકે શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ મળશે. આ ભેદથી વિશિષ્ટ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો નહીં જ થાય. તે સિવાયના ધર્મો થાય અને તેનાથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહેલો જ છે. કારણ કે તાદૃશપ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ શુદ્ધ છે. અવચ્છિન્નત્વ-ગગનઉભયાભાવ ઈત્યાદિ રીતે અભાવ નથી લીધો. માટે, આ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ થશે.

આ રીતે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં રહેનારી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે.

પરંતુ, આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. કારણ કે આ પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિ-

यशोलता विवेचन आ

वच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते । शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः, शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावश्च द्वौ अपि एतौ अभावौ परस्परं भिन्नौ एवेति शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावीयप्रतियोगिता शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगिता च द्वे अपि एते भिन्ने एवेति यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिताविलक्षणप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते इति यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन (= स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन) शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्न-

●

અભાવીય (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં રહે છે. માટે, આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં રહેશે. સ્પષ્ટ છે કે તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય.

❋ વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનું અગ્રહણ ❋

જો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ઉભયઅવચ્છિન્ન, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતા લેવામાં આવે તો તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવા છતાં પણ તાદશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ ન થાય. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ તરીકે શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ આવશે. આ ભેદથી વિશિષ્ટ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય થશે અને આ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી તો તાદશપ્રતિયોગિતામાં અવચ્છિન્નત્વ જ રહેલ છે. અવચ્છિન્નત્વઅભાવ નહીં. તાદશપ્રતિયોગિતામાં અવચ્છિન્નત્વ

त्वाभावे शुद्धे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव (= स्वनिष्ठतादृशप्रतियोगितानिरूपकत्व-संसर्गेणैव) शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते इति यदि विलक्षण-प्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-भेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया शुद्धमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव प्राप्यते, शुद्धमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः नैव प्राप्यते, अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मा-वच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

●

-ગગનઉભયાભાવ મળે. પરંતુ તે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ ન થાય. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી જે અવચ્છિન્નત્વઅભાવ અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ થાય છે તે શુદ્ધ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહી ન શકે. કારણ કે તાદૃશ શુદ્ધ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવનો પ્રતિયોગી જે અવચ્છિન્નત્વ ધર્મ તે તાદૃશપ્રતિયોગિતામાં રહેલો છે.

આ રીતે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી, જે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા તન્નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવા છતાં પણ તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ નહીં થાય.

આ રીતે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં થાય. જ્યારે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

वच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव गृह्यते, तादृशः शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मेणाऽवच्छिन्नत्वात् । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, या वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टत्वेनाऽवच्छिन्ना नास्ति, केवलप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

●

તેથી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

❋ વહ્નિઅભાવની પ્રાપ્તિ થતા અવ્યાપ્તિ દૂર ❋

કિંતુ વહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. કારણ કે વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા કે જે માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ છે. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ નથી રહેતો.

वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः स्यादेव, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवत्त्वाऽभावात्, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात् । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽस्ति । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । ततश्च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिद् वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे च शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः नैव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नैव प्राप्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमेव प्राप्यते, तत्र शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदस्य सत्त्वात् । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना इति तादृशप्रतियोगितायां शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनाऽवच्छिन्नत्वस्य शुद्धाभावः = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया

वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, तथा च वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन साध्यतावच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्ना । विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदः एव प्राप्यते, स च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये वर्तते इति शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां भवेत्, किन्तु शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः नैव स्यात्, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वात् । शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धे विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यता-

●

❀ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિ દૂર ! ❀

આ પ્રમાણે **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં પણ લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ હોય - તે જરૂરી છે.

તે માટે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ હોવાથી મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક પ્રસ્તુત સ્થલમાં વિલક્ષણ-

वच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते इति यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धे विलक्षण-प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिता यदि विलक्षणप्रतियोगिताविधया गृह्यते तदा तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यता-वच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे एव स्यादिति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टा-भावविधया शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्न-त्वाभावः एव गृह्यते ।

य शो ल ता

●

પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ-વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય - તે જરૂરી છે. તે માટે, મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહેનારી જે પ્રસ્તુત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તેમાં રહેનારી એવી પ્રતિયોગિતા મળવી જરૂરી છે કે (૧) જે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ-વિશિષ્ટ હોય અને (૨) જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થતું હોય.

મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં રહેનારી, માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લેવામાં આવે તો તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ થઈ જશે. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ ભેદ તરીકે શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ મળે. તાદશભેદથી વિશિષ્ટ થાય સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના બધાં ધર્મો. તેનાથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેલો જ છે. કારણ કે તાદશપ્રતિયોગિતામાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વભિન્નઅવચ્છિન્નત્વઅભાવ રહેલો જ છે. એટલે કે તાદશપ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. તથા આ અવચ્છિન્નત્વઅભાવ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ પણ થાય જ છે. કારણ કે આ શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ છે. આમ, મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેનારી અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-

વિ ન શ્રા

अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वस्य सत्त्वात्। या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यतावच्छेदकतात्वे च शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदः = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः नैव वर्तते इति केवलसाध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः वर्तते एव, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मविधया ग्राह्यवह्नित्व-

●

અવચ્છેદકતામાં પણ રહેનારી, માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટ-અભાવવિશિષ્ટ થઈ જાય છે.

પરંતુ આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવાને બદલે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે. કારણ કે આ પ્રતિયોગિતાના અધિકરણ બે છે (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા. આથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅનુયોગિતા બેમાં રહેશે. (૧) મહાનસીયત્વમાં અને (૨) વહ્નિત્વમાં. અને એટલે જ તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવાને બદલે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે.

❄ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાના ગ્રહણથી સર્વ દોષો દૂર ❄

જો માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈએ તો તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય. પરંતુ, તાદશપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટ-અભાવવિશિષ્ટ નથી થતી. કારણ કે આ પ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યાદિઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ રહેલો નથી. કિંતુ, તાદશપ્રતિયોગિતામાં વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યધર્મથી તો અવચ્છિન્નત્વ રહેલું છે.

वृत्तितावैशिष्ट्यादिना तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात्। तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तु वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वमिति सिध्यति।

●

આ રીતે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનાર, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવા છતાં પણ તે પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટ નહીં થાય.

આમ, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

જ્યારે, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

આથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ નહીં થાય. તેથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે નહીં.

મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. કારણ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपन्तु वह्नित्वगतैकत्वं विद्यते इति वह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते इति महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुकरः ।

(२) एवं द्वितीयलक्षणेऽपि अनिरूपितत्वं = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वविशिष्टाभावः - इत्येवं परिष्कृत्य 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपका-

●

ગતદ્વિત્વ થાય છે, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્ન જ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અસંભવ દોષ ટળી જ જશે. આ પ્રમાણેના લક્ષણ મુજબ હવે કોઈ તકલીફ નહીં પડે. ફાઈનલ લક્ષણ - વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ-વિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-રૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-વિશિષ્ટ-અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધનો ઉભયત્ર અન્વય કરવાનો છે જે પૂર્વે દેખાડેલ જ છે.

જો આ લક્ષણ પ્રમાણે સર્વત્ર લક્ષણસમન્વય થઈ જતો હોય તો તો અસંભવદોષ દૂરતઃ અપાસ્ત થાય છે.

भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । अत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेणैव वैशिष्ट्यत्रितयं बोध्यम् ।

तथा चैवं लक्षणसमन्वयः - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः गृह्यते, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव गृह्यते, ततश्च शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदश्चोभयमपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन साध्यतावच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायामेव स्युः । ततश्च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं स्यात्, किन्तु पूर्वं तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः। अधुना यदि तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावः धर्तुमिष्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशनिरूपितत्वविशिष्टः यदि तादृशोभयाभावः स्यात् तदैव धर्तुं शक्यते।

य शो ल ता

अत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावश्च द्वौ अपि एतौ परस्परं भिन्नौ भिन्नौ इति द्वयोः प्रतियोगिताभेदः, अतः यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ

-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं शुद्धतादृशनिरूपितत्वाभावे नैव वर्तते, किन्तु ततोऽत्यन्तविलक्षणप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव भवेत् । तथा च यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण (= स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन) तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं शुद्धनिरूपितत्वाभावे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव (= स्वनिष्ठतादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन) तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावे वर्तते । तथा च यदि विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण, विलक्षणप्रतियोगितासम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं शुद्धनिरूपितत्वाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशनिरूपितत्वं तादृशनिरूपितत्वाभावे शुद्धे एव स्यादिति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः एव गृह्यते । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभावः नैव स्यात्, शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदेन अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदेन च शुद्धेन विशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वात् । ततश्च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवतप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया धर्तुं न शक्यते ।

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य शुद्धाभावः तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते एवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, य
वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते । शो

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ ल
-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्- ता
प्रतियोगितावच्छेदकताविधया शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदविशिष्टा शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदविशिष्टा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता न प्रतियोगित्वभिन्नेन अवच्छेदकतात्वभिन्नेन च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तादृशवह्न्य-

भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते।

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव गृह्यते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नास्त्येवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः शुद्धः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यादेव । विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः शुद्धः, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः - एतौ द्वावपि अभावौ भिन्नौ इति तयोः प्रतियोगिताभेदोऽपि अवश्यमनुसर्तव्यः, ततश्च विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव यदि गृह्यते तदा तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेणनिरू-

य
शो
ल
ला

पितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः शुद्धः एव गृह्यते ।

तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते, वह्नित्वगतैकत्वं नैवेति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुकरः ।

(३) एवं तृतीयलक्षणेऽपि अनवच्छिन्नत्वं = 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छिन्नत्वविशिष्टाभावः - इत्येवमेव परिष्कारमङ्गीकृत्य 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति लक्षणमभ्युपगन्तव्यम्। अत्रापि उभयत्र वैशिष्ट्यं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण बोध्यम् ।

लक्षणसमन्वयश्चैवम् - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-

विशिष्टभेदवद्धर्मवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः एव पूर्वं वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां गृहीतः, किन्तु तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्-धर्मावच्छिन्नत्वाभावः नैव वर्तते । प्रकृते विलक्षणप्रतियोगिताविधया, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्ध-यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव यदि गृह्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव प्राप्यते, न तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनो-भयाभावः । न हि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्य-तावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव विल-क्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनो-भयाभावे वर्तते, तादृशोभयाभावस्य भिन्नत्वेन तत्प्रतियोगिताभेदस्याऽवश्यमनुगन्तव्यतया यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितातोऽत्यन्तं विलक्षण-प्रतियोगितानिरूपकत्वस्यैव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-विशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तमानत्वात् । ततश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्ध-यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावस्य वह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायामसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्य-तावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव गृह्यते ।

या साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्नत्वेन तस्यां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्-

साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्याऽप्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनाऽनवच्छिन्नत्वमेव च वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यादेव। विलक्षणप्रतियोगिताविधया च यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं शुद्धे विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव प्राप्यते, न तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः, पूर्वोक्तहेतोरेव, यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे अवर्तमानत्वात् ।

अतः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावस्य शुद्धस्य सत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

य
शो
ल
ता

वृत्ति-प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, किन्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, अतः वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, न वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिकमेव प्राप्यते, न तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वम्, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वस्य शुद्धः अभावः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यात्, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधयाऽपि पूर्वोक्तरीत्या विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव प्राप्यते, यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धयत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगिताविधया ग्रहात् ।

तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धयत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावस्य सत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

वृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुलभः ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावस्य शुद्धस्यैव प्राप्तिः, अर्थात् शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव गृह्यते ।

शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदस्तु साध्यतावच्छेदकतात्वे न वर्तते, अन्यत्र कस्मिंश्चिद् धर्मे वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नायां साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्याऽप्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

य
शो
ल
ता

यदि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तस्यां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वस्य सत्त्वाद् वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य च शुद्धयत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदवत्त्वेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मविधया ग्राह्यत्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः नैव स्यात्, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण

यत्किञ्चिद्-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावादयः एव स्युः । तादृशोभयाभावादयः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया धर्तुं न शक्यते, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया ग्रहणात् । न हि यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावे शुद्धे वर्तते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे वर्तते, तादृशाभावयोः भेदेन तदीयप्रतियोगिताभेदस्याऽपि अवश्यम्भावात् ।

य शो ल ता

तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया प्राप्यः यः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः तस्य वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्यां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः स्यादेव, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवत्त्वाभावात् । ततश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । किन्तु तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, न वह्नित्वगतैकत्वमिति विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, न वह्नित्वगतैकत्वम् । ततश्च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याः अपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावः यः शुद्धः तद्विशिष्टत्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव ।

(४) एवं चतुर्थलक्षणेऽपि अनिरूपकत्वं = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपकत्वविशिष्टाभावः - इत्येवं परिष्कारं कृत्वा 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमेवाऽभ्युपगमनीयम्, अत्रापि उभयत्र वैशिष्ट्यं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण बोध्यम् ।

लक्षणसमन्वयश्चैवम् - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता नास्ति इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां

स्यादेव । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः नैव स्यात्, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावादयः एव स्युः । यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगिताविधया ग्राह्यत्वम्, अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः एव लभ्यते, न विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावोऽपि लभ्यते, यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावे अवर्तमानत्वात् । ततश्च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावस्य शुद्धस्याऽसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता नैव धर्तुं शक्यते ।

यशोलता

साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धः नैव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । ततश्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः एव निरूपिकायामनुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिता-

निरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभावविधया शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः एव प्राप्यते, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगिताविधया ग्रहणात् । न हि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावे वर्तते, येन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावोऽपि धर्तुं शक्यते। वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः वर्तते एवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते। किन्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितावच्छेदकरूपविधया

य शो ल ता

वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याः शुद्धयावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदविशिष्टत्वाऽसम्भवाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, ततश्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः वर्तते एव । विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः एव गृह्यते । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते । तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभावविधया विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपक-

यशोलता

त्वाभावः शुद्धः एव गृह्यते, पूर्वोक्तहेतोरेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया अग्राह्यवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव निरूपिका या अनुयोगिता तस्यां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः स्यादेवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायाः ग्रहात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः ।

या वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा न यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते, ततश्च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां शुद्धः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः नैव स्यात्, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं न शक्यते ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता इति शुद्धयावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां न वर्तते एवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-

प्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते । ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव निरूपिका या अनुयोगिता तस्यां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्ध स्यादेव, अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, पूर्वोक्तरीत्या विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् । ततश्च यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं यद् भवति तदेव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्राप्यते तदावश्यकम्, तदैव च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक(रूप)त्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्यात् ।

किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिका या अनुयोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया गृह्यते तादृशानुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं न प्राप्यते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव

प्राप्यते, या वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिका अनुयोगिता तदवच्छेदकविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते, किन्तु तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया धर्तुं न शक्यते ।

तथा च या अनुयोगिता (= वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिका) वह्नित्वगतैकत्वेनावच्छिन्ना वर्तते सा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया अग्राह्या, या अनुयोगिता (महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपिका) विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया ग्राह्या सा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वेनैवाऽवच्छिन्ना, न वह्नित्वगतैकत्वेन, तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमेव न शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधयाऽग्राह्यत्वात् तादृशप्रतियोगितायाः एव निरूपिका या अनुयोगिता तस्यां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वाभावस्य शुद्धस्य सम्भवाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वविशिष्टाभाववत्पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति वह्न्यभावः अवश्यं धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुकरः । एवं सर्वाण्यपि लक्षणानि विलक्षणत्वघटितपरिष्कारादरे

सुघटितानि, असम्भवादयश्च सुतरां निरस्ताः ।

अत्र चोभयत्र उभयथाऽपि विलक्षणप्रतियोगितायाः प्रवेशः आवश्यकः, एकत्राऽपि तदप्रवेशे असम्भवाद्यापत्तेः । भङ्गकरचनया एव एतत्पदार्थस्य स्पष्टप्रतीतेरनुभवात् किञ्चिद् गौरवमपि तथाविधमतिमतः शिष्यानवलोक्य फलमुखमेव भवेदिति निश्चयसम्भवाच्च पुनरपि भङ्गकरचना प्रदर्श्यते -

विलक्षणप्रतियोगित्वम्

	साध्यतावच्छेदकताकोटौ		**प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ**	
	भेदकोटौ	**अभावकोटौ**	**भेदकोटौ**	**अभावकोटौ**
१	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्
२	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
३	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्
४	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
५	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्
६	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
७	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्
८	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
९	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्
१०	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
११	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्
१२	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
१३	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	प्रविष्टम्
१४	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्	अप्रविष्टम्
१५	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	प्रविष्टम्
१६	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टम्

अत्र प्रथमभङ्गं मुक्त्वा सर्वाण्यपि भङ्गकानि दुष्टानि । तथाहि -

→ *द्वितीयभङ्गानुसारिलक्षणम्* - (प्रथमपरिष्कारानुसारेण, ग्रन्थकृता तस्यैवाऽऽदृतत्वात्, अन्यत्र तत्स्वयं योज्यमिति)

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्त्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावं वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामादाय लक्षणाऽसमन्वयः।

→ *तृतीयभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वभिन्नधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसंसर्गेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - सर्वत्र, अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेऽपि स्व-गगनोभयभेदसत्त्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियोगिताऽप्रसिद्धिः, सर्वेषाम् अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वानां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य च स्व-गगनोभयभेदवत्त्वेन स्वेतरत्वादिति ।

य
शो
ल
ता

→ *चतुर्थभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः । तृतीयभङ्गोक्तदोषानवकाशः, उक्तोभयाभावमादायेष्टाभावग्रहणसम्भवात्,

अतः अनिष्टाभाववारणाऽसम्भवनिबन्धनो दोषः उपदर्शितः इति भावनीयम् ।

→ *पञ्चमभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः ।

य → *षष्ठभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

शो विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियो-

ल गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्व-

ता विशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - पञ्चमभङ्गोक्तः, द्वितीयभङ्गोक्तश्च ।

→ *सप्तमभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - तृतीयभङ्गोक्तः पञ्चमभङ्गोक्तश्च ।

– *अष्टमभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषः - चतुर्थ-पञ्चमभङ्गोक्तः ।

– *नवमभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपका भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र शुद्धसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायामपि साध्यतावच्छेदकतात्वगगनोभयाभावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वाभावस्य शुद्धस्याऽसत्त्वाल्लक्षणाऽसमन्वयः, एवञ्च सर्वत्रेति असम्भवः ।

– *दशमभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । य शो ल ता

दोषः - द्वितीयभङ्गोक्तः, नवमभङ्गोक्तश्च ।

– *एकादशभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - तृतीयभङ्गोक्तः, नवमभङ्गोक्तश्च ।

– *द्वादशभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - चतुर्थभङ्गोक्तः, नवमभङ्गोक्तश्च ।

– *त्रयोदशभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - पञ्चमभङ्गोक्तः ।

– *चतुर्दशभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

यशोलता

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति।

दोषः - द्वितीयभङ्गोक्तः, पञ्चमभङ्गोक्तश्च ।

– *पञ्चदशभङ्गानुसारिलक्षणम्* -

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वभिन्नधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति।

दोषः - तृतीयभङ्गोक्तः, पञ्चमभङ्गोक्तश्च

षोडशभङ्गानुसारि लक्षणं स्पष्टमेव, तत्राऽपि तृतीय-पञ्चमभङ्गोक्तदोषयोरेवाऽवकाशः, नान्येषामिति सम्यग् भावनीयम् । ततश्च प्रथमभङ्गोक्तं पूर्वमनेकशः प्रतिपादितमेव लक्षणं

साधु इति फलितम् । य

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **यदि चे**त्यभ्युपगमे, अर्थात् कश्चिदेवं प्रतिपादयतीति अभ्युपगम्य शो

●

❖ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો ઉભયત્ર અન્વય કથં જ્ઞાયતે ? ❖

પ્રશ્ન :- તમારી બધી વાત સાચી ! આ પ્રમાણે અવ્યાપ્તિ, અસંભવ વગેરે દૂર થઈ જશે - તે વાત પણ સાચી. પરંતુ મૂળ પ્રશ્ન એ છે કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધનો બે જગ્યાએ અન્વય કરવો - તેવું આપે ક્યાંથી જાણ્યું ?

ઉત્તર :- ગ્રંથકારની આ પંક્તિ ઉપરથી !

ગ્રંથકારની પંક્તિ છે – **विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवदवच्छिन्नत्व-विशिष्टाभाववत्त्व.** આ પંક્તિ જ જણાવે છે કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાના કે પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ ભેદ લેવો અને અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ અભાવ લેવો.

✱ કમાલ, વિશિષ્ટ શબ્દનો ✱

પ્રશ્ન :- અરે ! તમે જે પંક્તિ દર્શાવી તેમાં તો ચાર વાર વિશિષ્ટતા સૂચવી છે. તે ચારમાંથી અન્ય કોઈમાં નહીં અને આ બેમાં જ શા માટે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વૈશિષ્ટ્ય લેવાનું ? બાકીનામાં કયા સંબંધથી વૈશિષ્ટ્ય લેવાનું ? તમને કેવી રીતે ખબર પડી કે આ બેમાં જ ગ્રંથકારને તાદૃશ વૈશિષ્ટ્ય લેવાનું અભિપ્રેત છે ? વિ ના શ્રી

ઉત્તર :- બહુ સ્પષ્ટ વાત છે. તમે પંક્તિ ધ્યાનથી જુવો. જ્યાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા-સંબંધથી વૈશિષ્ટ્ય જણાવવું હતું ત્યાં વિશિષ્ટ શબ્દ વાપર્યો. જ્યાં સ્વરૂપસંબંધથી જ વૈશિષ્ટ્ય લેવાનું હતું ત્યાં 'વત્' પ્રત્યય લગાડ્યો છે. ધ્યાનથી આ તફાવતને લક્ષ્યગોચર બનાવશો તો સમજાઈ જશે કે બે જગ્યાએ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અન્વય કરવો અનિવાર્ય છે, માટે ત્યાં 'વિશિષ્ટ' શબ્દપ્રયોગ ગ્રંથકારે કર્યો છે. તથા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વથી વિશિષ્ટ અભાવ લેશો નહીં તો ગ્રંથની પંક્તિ પણ બેસશે નહીં. કારણ કે અસંભવાદિ દોષનું નિવારણ થતું નથી. ટૂંકમાં, વાત સ્પષ્ટ છે કે વિશિષ્ટશબ્દપ્રયોગ જ્યાં થયેલ છે ત્યાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વૈશિષ્ટ્ય લેવાનું અભિપ્રેત છે.

આ પ્રમાણે **यदि च**....... થી શરૂ થતા પૂર્વપક્ષની સામે ઉઠનાર ઉત્તરપક્ષ તરફી આ પ્રશ્નકારનો મત પૂર્ણ થાય છે. તેણે અસંભવ - અવ્યાપ્તિ વગેરે દોષનું નિરાકરણ કરતું

***यदि च** विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवदवच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्त्वरूपमेव त**दित्युच्यते**;*

●

तन्निवेदनं दर्शयित्वा तत्खण्डनायोपक्रम्यते । तत्रादौ तन्निवेदनमाह - **विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवदवच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्त्वरूपमेव तत्** साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं सम्बन्धकोटौ प्रविष्टमभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वञ्च। अत्र वैलक्षण्यं कीदृशमपि अस्तु, तन्निरुक्तिः सम्भवतु मा वा, किन्तु वैलक्षण्यं तादृशशुद्धाभावीयप्रतियोगितायां वर्तते एवेति नास्ति विवादोऽत्र, तादृशवैलक्षणयमादाय एव सर्वत्र परिष्कारकरणे 'असम्भवादिनिराकरणम्, अनवस्थाऽनापत्तिश्च । वैलक्षण्यञ्च सर्वेषामविवदनीयमिति

●

લક્ષણ સ્થાપિત કરી દીધું છે. હવે પૂર્વપક્ષ તેના ખંડન માટે આવશે.

❀ શબ્દશઃ અર્થ, શબ્દાર્થમાં ❀

શબ્દાર્થ :- અનવસ્થાદોષનું આપાદાન પૂર્વપક્ષે કર્યું. તેની સામે કોઈ જો પ્રશ્ન ઉઠાવે કે "સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવત્ત્વ. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો પણ પરિષ્કાર આ પ્રમાણે જ સમજી લેવો. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે ભેદ તેના અધિકરણીભૂત ધર્મથી જે અવચ્છિન્નત્વ તેનાથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વિશિષ્ટ જે અભાવ તેનાથી વિશિષ્ટ વિવક્ષિતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરવાથી હવે કોઈ પરિક્ષામાં આ લક્ષણ અનુત્તીર્ણ નહીં થાય.

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા = જે સંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ માત્ર પોતાના ભેદમાં રહે, પોતાના + ગગનના ઉભયના ભેદમાં ન રહે તે સંબંધ એટલે જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા.

દ્વિતીય વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા = જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા/પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ માત્ર પોતાના અભાવમાં જ રહે = શુદ્ધ -અવચ્છિન્નત્વઅભાવમાં જ રહે, અવચ્છિન્નત્વ + ગગન - ઈત્યાદિના ઉભયાભાવમાં ન રહે તે.

આથી, હવે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા/પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ માત્ર શુદ્ધ સાધ્યતા/પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ પકડાશે,

तदुपादानम्, अन्यस्य कस्यचिदपि परिष्कारस्यादरे दुरन्ता हि अनवस्था, तदितरानवच्छिन्नत्वादेरवश्यं प्रवेशेन तत्परिष्कारानवस्थानाऽत् । अतः उक्तरीत्या परिष्कारः एव आदरणीयः ।

यथा चोक्तपरिष्कारेण लक्षणसमन्वयः तथा प्राक् प्रतिपादितमिति ।

अथोत्तरपक्षयति पूर्वपक्षः **यदि चेत्युच्यते तदे**त्याद्युक्त्या ।

अयं भावः - अनवस्थादिदोषवारणाय, साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य यथा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमिति परिष्कारः आदृतः, तथा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वस्य परिष्कारः न कृतः, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नत्वमित्यादि परिष्कृत्य असम्भवादि निवारितम् । विलक्षणप्रतियोगितानिवेशे नास्त्येव काऽप्यापत्तिः इत्यत्र वयमपि सहमताः । साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावः = साध्याभावः इत्येवं परिष्कृत्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वं = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः इत्यादि परिष्क्रियते भवता - इत्यत्रैव वयमसहमताः । यद्येवं विलक्षणप्रतियोगिता एव अन्ततोगत्वा विनिवेश्या

यशोलता

●

અવચ્છેદકતાત્વ + ગગન - ઉભયના ભેદનો બહિષ્કાર થઈ જશે.

તે જ રીતે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી તાદૃશઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ પણ માત્ર શુદ્ધ અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ જ આવશે, અવચ્છિન્નત્વ-ગગનાદિના ઉભયાભાવો નહીં. આથી હવે અસંભવ દોષ સંભવી શકતો નથી. ઊલટું, ૧૦૦ ટચના સોના જેવું શુદ્ધ લક્ષણ અમારું થઈ ગયું.”

જો આ પ્રમાણે તમે કહેતા હો તો અમારું કહેવું એ છે કે - (= પૂર્વપક્ષનું કહેવું એ છે કે -)

✿ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાનો પ્રવેશ અનર્થકારી ✿

ઉત્તર :- (तदा.) મહાશય ! બુદ્ધિ તો ખૂબ જ સારી વાપરી, લક્ષણ ખરેખર તમે સરસ બનાવી દીધું. હવે તમારા લક્ષણમાં કોઈ અસંભવાદિ દોષો નથી આવતા. પરંતુ અમારું કહેવું એટલું જ છે કે રહી - રહીને આ રીતે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો સમાવેશ કરી લક્ષણ બનાવો છો એના કરતા પહેલેથી જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો પ્રવેશ કરાવી દો. લક્ષણ એકદમ ટૂંકાઈ જશે. લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવો કે -

સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવઅધિકરણ-

વિવેચનમ્

तदा पूर्वमेव किमर्थं विलक्षणप्रतियोगिता न निवेश्यते ? अत्यन्तं लाघवसम्भवात्, लक्षणलघुत्वसम्पत्तेः । तथा च उक्तरीत्या भवता प्रदर्शितः महान् परिष्कारः अनावश्यक एव, तमन्तराऽपि विलक्षणप्रतियोगितानिवेशेनैव उपपत्तेः । तथा हि -

साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य प्रतियोगिताविशेषणविधया **जागदीश्यां** प्रवेशः (कृतः) दर्शितः आसीत् । तदानीञ्च साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणं प्रदर्शितमासीत् । एतल्लक्षणानुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः भवति, यतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकीभूतवह्नित्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयादव्याप्तिः । एतन्निवारणाय भवता साध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमिति परिष्कारः आदृतः । किन्तु एवं परिष्कारो नादरणीयः, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गघटितः परिष्कारः आदरणीयः ।

●

અવૃત્તિત્વ.

બસ ! આટલું જ લક્ષણ ને બધાં દોષો દૂર ! આ લક્ષણનો સમન્વય કરવા માટે જૂનું અને જાણીતું સ્થળ લઈએ - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** ।

આ સ્થલમાં લક્ષણઘટક તરીકે બે અભાવને લેવાનો આપણે પ્રયત્ન કરીએ -

(૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવ, (૨) વહ્નિઅભાવ

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મો બે છે - (૧) મહાનસીયત્વ અને (૨) વહ્નિત્વ.

તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ એક જ છે - (૧) વહ્નિત્વ. માટે, મહાનસીયત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અને વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક = મહાનસીયવહ્નિઅભાવ.

જ્યારે, માત્ર વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક = વહ્નિઅભાવ. વહ્નિત્વ પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદક છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ છે અને વહ્નિઅભાવ પણ છે.

આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ વહ્નિમાં રહે (કારણ કે મહાનસીયવહ્નિ

महानसीयवह्न्यभाव-वह्न्यभावयोः भेदः सुप्रतीतः, पर्वते महानसीयवह्न्यभावस्य सत्त्वेऽपि वह्न्यभावस्यासत्त्वात्, तथा च महानसीयवह्न्यभाव-वह्न्यभावयोः' भेदे तत्प्रतियोगिताभेदोऽपि अवश्यं सिध्यति, अभावभेदव्यापकत्वात् प्रतियोगिताभेदस्य, न हि अभावभेदेऽपि तत्प्रतियोगितैक्यं कदापि सम्भवति। ततश्च वह्न्यभावीयप्रतियोगिता यादृशी न हि तादृश्येव प्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावस्यापि सम्भवति, किन्तु ततो विलक्षणा एव, एवं महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यादृशी वर्तते न हि तादृशी प्रतियोगिता वह्न्यभावस्य, किन्तु विलक्षणा एवेति सिध्यति । अतः यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं महानसीयवह्न्यभावे वर्तते, न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव वह्न्यभावे वर्तते, एवं यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं वह्न्यभावे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं महानसीयवह्न्यभावे वर्तते - इति स्पष्टमेव ।

तथा चैवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् - विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । अप्रतिहतप्रसरञ्चेदं लक्षणम् । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा एतल्लक्षणानुसारेण

●

પણ આખરે વહ્નિ જ છે) અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ વહ્નિમાં રહે. પરંતુ, એક પ્રશ્નનો જવાબ આપો કે - આ બન્ને પ્રતિયોગિતા એક છે ? મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય જે પ્રતિયોગિતાથી વિશિષ્ટ વહ્નિ થાય છે તેના કરતા ભિન્ન એવી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિમાં રહે છે.

મતલબ કે, વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન વહ્નિમાં જ રહેનારી (૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા અને (૨) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા - બન્નેને ભિન્ન-ભિન્ન માનવી પડે. તેથી, વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન જે પ્રતિયોગિતા (= પ્રતિયોગિતાનિરૂપકત્વ)સંબંધથી વહ્નિવહ્નિઅભાવમાં રહે તે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિ મહાનસીયવહ્નિઅભાવમાં ન રહે અને જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિ મહાનસીયવહ્નિઅભાવમાં રહે તે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી વહ્નિ વહ્નિઅભાવમાં ન રહે.

કારણ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે જ્યારે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વધર્મથી પણ અવચ્છિન્ન છે. માટે, જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતા (= જે પ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીય છે તે પ્રતિયોગિતા = વહ્નિત્વધર્મથી જ અવચ્છિન્ન જે પ્રતિયોગિતા તે પ્રતિયોગિતા) સંબંધથી વહ્નિ ક્યાં રહે ? તો જવાબ એ જ મળે કે માત્ર વહ્નિઅભાવમાં,

विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण (= विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण) महानसीयवह्न्यभावः वह्नित्वेन साध्यतावच्छेदकेन विशिष्टो भवेत्तदावश्यकम् । अर्थाद् विलक्षणवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकः यदि महानसीयवह्न्यभावः वर्तते तदैव महानसीयवह्न्यभावः विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण वह्नित्वविशिष्टः भवेत्, तदैव च महानसीयवह्न्यभावः विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावविधया धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वह्नित्वेनावच्छिन्ना तु वर्तते एवेति वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वं तु महानसीयवह्न्यभावे वर्तते एव । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितादिभ्यो विलक्षणाऽपि वर्तते एवेति वैलक्षण्यस्य सर्वत्र वर्तमानत्वाद् विलक्षणप्रतियोगितानिरूपकत्वमपि महानसीयवह्न्यभावे यद्यपि स्यादेव तथापि वैलक्षण्यं सर्वत्र प्रातिस्विकम्, न एकत्र वर्तमानं वैलक्षण्यम् अन्यत्र कुत्रापि स्यादिति प्रकृते महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठवैलक्षण्यस्याऽग्रहाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठवैलक्षण्यस्यैव ग्रहाद् विलक्षणप्रतियोगिताविधया वह्न्यभावीयप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव, अर्थाद् यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं वह्न्यभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगिताविधया धृतत्वाद् वह्नित्वावच्छिन्नत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि वैलक्ष्यण्यस्य तादृशस्याऽवर्तमानत्वाद् विलक्षणवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते, अपि तु वह्न्यभावीयप्रतियोगिता एव, वह्नित्वावच्छिन्नायाः तस्याः विलक्षणत्वात्। तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः विलक्षणवह्नित्वा-

●

મહાનસીયવહ્નિઅભાવમાં નહીં.

આમ, સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકથી વિશિષ્ટ અભાવ માત્ર વહ્નિઅભાવ જ આવશે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ નહીં. તેથી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવના અધિકરણીભૂત પર્વતમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ હોવા છતાં અવ્યાપ્તિ ન આવી જાય. કારણકે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ સાધ્યાભાવપદથી ગ્રાહ્ય નથી. સાધ્યાભાવપદગ્રાહ્યઅભાવ માત્ર વહ્નિઅભાવ જ આવશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણ-સમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

❋ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વિચારણા ❋

આ લક્ષણ કેટલું સચોટ અને નિર્દોષ છે તેનો ખ્યાલ આવે તે માટે તમને કેટલાંક

वच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वं वह्न्यभावे एव स्यात्, महानसीयवह्न्यभावे नैवेति विलक्षणस्वावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण साध्यतावच्छेदकवह्नित्वविशिष्टाभावविधया वह्न्यभावः एव प्राप्यते, न महानसीयवह्न्यभावः । ततश्च वह्न्यभावाधिकरणे धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुकरः। महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिवारणञ्च ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि यदि वह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा वह्न्यभावीयप्रतियोगिता विलक्षणमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयावच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं न शक्यते, यद्यपि वह्नित्वमपि साध्यतावच्छेदकमेवेति वह्नित्वावच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकावच्छिन्ना भवेत्, किन्तु विलक्षणा तु नैव भवेत्, यतः विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं महानसीयवह्न्यभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते, न हि यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं महानसीयवह्न्यभावे वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव वह्न्यभावेऽपि वर्तते । ततश्च स्वावच्छिन्नयत्प्रतियोगिता-निरूपकत्वसंसर्गेण साध्यतावच्छेदकं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावे वर्तते तादृशप्रतियोगिताया एव विलक्षणप्रतियोगिताविधया ग्रहाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य महानसीयवह्न्यभावे असम्भवाद् विलक्षणवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वमपि वह्न्यभावे नैव स्यात्, वह्न्यभावीय-

●

સ્થળે લક્ષણસમન્વય કરી બતાવીએ -

(૨) **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते'** - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - ઉભય સાધ્યતાઅવચ્છેદક છે. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિઅભાવ - આ બન્ને વચ્ચે હવે તુલના કરીએ -

પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ

(૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવ મહાનસીયત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક પણ છે અને વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક પણ છે. તથા (૨) વહ્નિઅભાવ માત્ર વહ્નિત્વ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે. આ બન્ને અભાવની પ્રતિયોગિતા તો જુદી - જુદી જ છે. માટે, જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા છે તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકત્વ માત્ર મહાનસીયવહ્નિઅભાવમાં જ રહે, વહ્નિઅભાવમાં નહીં. માટે, સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ માત્ર મહાનસીયવહ્નિઅભાવમાં જ રહે. પરિણામે, તમે માત્ર મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ લઈ શકશો. વહ્નિઅભાવ નહીં લઈ શકો.

प्रतियोगितानिरूपकत्वस्यैव तत्र सम्भवात्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाम् अपेक्षितविलक्षणत्वाऽभावात्। तथा च विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावविधया वह्न्यभावः नैव गृह्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः विलक्षणत्वात् साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वाच्च साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविलक्षणप्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, अतः महानसीयवह्न्यभावे विलक्षणसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वं सम्भवतीति विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः। एवं विलक्षणप्रतियोगितानिवेशेनैवान्ततोगत्वाऽव्याप्त्यादिनिवारणं सम्भवति तर्हि आदौ एव तन्निवेश्य लक्षणलाघवं किमर्थं नाद्रियते ?

अत्र साध्यताविशिष्टाभावः साध्यविशिष्टाभावः वा नादृतः, यतः विलक्षणस्वसमानाधिकरणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यताविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः विलक्षणस्वनिष्ठप्रतियो-

●

મહાનસીયવહ્નિઅભાવના અધિકરણ તરીકે તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન મળે. તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

આ રીતે,

(૩) **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ જ સ્થલમાં વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ પણ સમજી લેવું.

ટૂંકમાં, આ લક્ષણ મુજબ સર્વત્ર લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. કારણ કે સાધ્યાભાવ સિવાયનો અન્ય કોઈ અભાવ લેવા ગયા કે તરત જ તેની પ્રતિયોગિતા બદલાઈ જાય. માટે, સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદક તે અભાવમાં ન રહે.

આમ, જો તમારે 'વિલક્ષણ' શબ્દનો અંતર્ભાવ કરીને જ લક્ષણ બનાવવું હોય તો આ રીતે લક્ષણ બની જ જશે.

→ મૂળ લક્ષણ હતું - સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકઅભાવ = સાધ્યાભાવ તદ્અધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

→ તમે પરિષ્કાર કર્યો - વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-

तदा विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदक- गू
विशिष्टाभाव एव साध्याभावपदार्थोऽस्तु, अलमुक्तक्रमेण पर्य्याप्तिघटित- ढा
तद्व्युत्पादनेन ***इति चेत् ?*** र्थ

●

गितासंसर्गेण साध्यविशिष्टाभावः... इत्यादिलक्षणसम्भवेऽपि साध्य-साध्यतादेरननुगतत्वं परिभाव्य साध्यतावच्छेदकस्याऽनुगतस्योपादानमिति प्रतिभासते, साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वपरिष्कारविधया साध्यतावच्छेदकघटितपरिष्कारोपादानञ्चोचितमपीति विभावनीयम् ।

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - यदि 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गघटितमेव लक्षणमङ्गीक्रियते अन्ततो- य
गत्वा अस्माभिः'- इत्युच्यते तदा पूर्वमेव **विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण** = स्वावच्छिन्नविलक्षण- शो
प्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन **साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभाव एव साध्याभावपदार्थोऽस्तु,** एवकारेण ल
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव-साध्यतावच्छेदकेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव-(स्वा- ता
वच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसंसर्गेण)साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावादेः व्यवच्छेदः, **अलम् उक्तक्रमेण** पूर्वोक्तरीत्या **पर्याप्तिघटिततद्व्युत्पादनेन**, साध्याभावः = विलक्षण-

●

અવચ્છેદકરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ = સાધ્યાભાવ. તદ્અધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

→ અમારો પરિષ્કાર - સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ = સાધ્યાભાવ. તદ્અધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

સ્પષ્ટ છે કે - અમારું લક્ષણ જ લઘુભૂત છે. માટે તે જ ઉપાદેય બનશે. તમારું આટલું વિ
મોટું લક્ષણ તો સર્વથા અગ્રાહ્ય જ બને ને ? અમારું લક્ષણ જ સ્વીકારી લો. ન

❋ પંક્તિને સ્પર્શતો અર્થ - ભાવાર્થ પછી ❋ મ્રા

શબ્દાર્થ :- (... જો તમે આવું કહેતા હો તો...) વિલક્ષણસ્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટ અભાવ એ જ સાધ્યાભાવપદનો અર્થ. લક્ષણ આખું થાય - વિલક્ષણસ્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા(= નિરૂપકત્વ, ન્યાયપરિભાષામાં પ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગી અભાવમાં રહે - તેવા પ્રયોગો માન્ય છે. માટે, આવા પ્રકારનો નિર્દેશ ગ્રંથકાર કરે છે. સમજવા માટે તો પ્રતિયોગિતાનિરૂપકત્વને જ સંબંધ સમજવો) સંબંધથી

प्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेद-वद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता-काभावः - इत्येवं रीत्या साध्याभावपदार्थस्य पर्याप्तिघटितव्युत्पत्तिप्रदर्शनेन अलमित्यर्थः, व्युत्पत्तिः नाम प्रकृते परिष्कारः, तथा च साध्याभावपदार्थस्य पर्याप्तिघटितपरिष्कारेण अलं = सृतम्, तद्व्यतिरेकेणाऽप्युपपत्तेः ।

पर्याप्तिघटितपरिष्कारस्य सार्थक्यमुपदिदर्शयिषुराह - **इति चेत् ? सत्यम्** इत्यादि । अयं भावः पूर्वपक्षं प्रति उत्तरपक्षस्य - भवता यदुक्तं तत्सत्यमेव, न हि तत्सत्यतां तिरस्कुर्मः वयम्, किन्तु तदनुचितमिति अस्माकं कथनसर्वस्वम् । यदि हि भवान् विलक्षणस्वावच्छिन्न-प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवमेव लक्षण-स्याङ्गीकारमुचितं मन्यते तदा विलक्षणाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः, विलक्षणवृत्तित्वा-

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે જ લક્ષણ બનાવો. ઉક્ત ક્રમ મુજબ પર્યાપ્તિઘટિત લક્ષણ બનાવવાથી સર્યું. મતલબ કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા-rLKYÃf **પર્યાપ્તિ**અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં... ઈત્યાદિ રીતે પર્યાપ્તિઘટિત લક્ષણ બનાવવાથી સર્યું. આ લક્ષણમાં પૂર્વે માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો જ પ્રવેશ હતો, પછી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઈતરધર્મઅનવચ્છિન્નત્વનો પ્રવેશ થયો અને છેલ્લે ઉક્ત લક્ષણ આવ્યું. આ ક્રમથી લક્ષણ બનાવવાથી સર્યું. કારણ કે **ऋजुणा सिध्यतोऽर्थस्य वक्रेण साधनाऽयोगात्** । સરળતાથી સાધ્ય વસ્તુને વક્રતા કરી સાધવાની જરૂરત નથી હોતી.

વ્યાપ્તિનું લક્ષણ અમે બતાવ્યું તે રીતે સરળતાથી થઈ જતું હોય તો લાંબા - લાંબા લક્ષણો બનાવવાની જરૂરત શી છે ?

- **इति चेत्** ? - જો આ પ્રમાણે તમે કહેતા હો તો...

❋ યથોક્ત રીતે લક્ષણ કરવાનું પ્રયોજન ❋

ઉત્તરપક્ષ :- (सत्य.) (અત્યાર સુધી **अथ**થી શરૂ કરી પૂર્વપક્ષ ચાલી રહ્યો હતો. તેણે પૂર્વોક્ત લક્ષણને દોષિત સાબિત કરી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાયુક્ત નવું લક્ષણ ઉપસ્થાપિત કર્યું. તેનો ઉત્તર હવે ઉત્તરપક્ષ વાળે છે.) ભાગ્યશાળી ! તમારી વાત ચોક્કસ સાચી છે.

भावः - इत्येवमेव लक्षणं किमर्थं नाङ्गीकरोति ? विलक्षणधर्मो हि व्याप्तिरित्येवं व्याप्तिलक्षणं ब्रुवतां मुखं पिधातुमशक्यमेव स्यात् । न हि एतादृशाणि लक्षणानि तथाविधव्युत्पत्तिविकलानां व्युत्पत्तिमाधातुं क्षमानि इति नैतानि प्रयोक्तव्यानि, न हि 'विलक्षणधर्मो व्याप्तिरि'ति एतावत्कथन-मात्रेण तथाविधाः व्युत्पत्तिविकलाः व्युत्पादयितुं = तत्तदभिप्रेतार्थस्पष्टावबोधशालिनः कर्तुं शक्यन्ते, वैलक्षणस्य एव सम्यग् अनवज्ञायमानत्वात्तैः, तथा च तेषां व्युत्पत्तिमाधातुं स्पष्टमेव लक्षणं कर्तव्यम् ।

●

કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક... ઇત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવા જતા અસંભવ અથવા તો અનવસ્થા દોષ આવે છે. તથા વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવા જતાં તો સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટ-અભાવ... ઈત્યાદિ લક્ષણ સ્વીકારી લેવાની આપત્તિ આવે છે. આમ, **इतः व्याघ्रः इतः तटी दुरवगाहा** - જેવો ઘાટ છે. છતાં પણ જો તમે કદાગ્રહમુક્ત બની અમારી વાત સાંભળશો અને સ્વયં તે મુદ્દા પર વિચાર-વિમર્શ કરશો તો તરત જ સમજાઈ જશે કે અમે જે રીતે લક્ષણ બનાવ્યું છે તે અયોગ્ય નથી, યોગ્ય જ છે.

જુઓ, મૂળ લક્ષણ તો એટલું જ છે કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણ મુજબ અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વ રહેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન એ થયો કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વ એટલે શું ? અમે જવાબ વાળ્યો કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિતા.

મતલબ કે, (૧) અમારા મતે સાધ્યાભાવ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ.

અને (૨) તમારા મતે સાધ્યાભાવ = સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ.

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वं किम् ? इति जिज्ञासायां यदि कश्चित् साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः = विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावः इत्येवं कञ्चिद् बालं प्रति प्रयुञ्जीत तदा तस्य मोह एव स्यात्, न तु स्पष्टावबोधः, किमर्थं तदेव विलक्षणम् ? किंरूपं हि तद्गतवैलक्षण्यम् ? कीदृशञ्च तद्गतस्वरूपं यन्महिम्ना तस्मिन्नेव तद्वैलक्षण्यं विजृम्भते ? इत्यादिपर्यनुयोगवशात्तन्मतिमोहात् । अतः यथा विलक्षणधर्मो

●

હવે તમે જ વિચારો કે જે ન્યાયનો પ્રાથમિક અભ્યાસુ છે, વ્યાપ્તિલક્ષણનો જિજ્ઞાસુ છે તેને કયા લક્ષણ દ્વારા સમજાવી શકાય ? દ્વિતીય લક્ષણ દ્વારા સમજાવવા જતા તો તે મૂંઝાઈ જ જાય. કારણ કે પ્રથમ પ્રશ્ન એને એ જ થાય કે - વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ તમારે કરવો જ પડે. બાકી એ સમજી જ ન શકે. એક વાર વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ તમે સમજાવો તો જ એને કંઈક સમજાય. બાકી વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાને જ તે સમજી ન શકે.

વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? એના જવાબમાં તમે જણાવો કે -

(૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા. તો **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકવહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવે.

(૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકઈતરધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા - આ પ્રમાણે અર્થ કરો તો **प्रमेयवद्वान् सत्त्वात्** - આ સ્થલમાં પ્રમેયસ્વરૂપસાધ્યતાઅવચ્છેદકથી ભિન્ન = અતિરિક્ત કોઈ પ્રસિદ્ધ ન હોવાથી અવ્યાપ્તિ દોષ લાગે. આ પ્રમાણે અન્ય - અન્ય પરિષ્કારો છોડી છેલ્લે અમે જે પરિષ્કાર કર્યો છે ત્યાં તમારે આવવું જ પડવાનું. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતદ્તદ્ધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઈતરધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા - આ પ્રમાણે કહેવું જ પડવાનું. તો જ એને સમજાય કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ?

જેમ કે સાધ્યાભાવ એટલે શું ? 'વિલક્ષણપ્રકારનો અભાવ = સાધ્યાભાવ' - આટલું કહી દઈએ તો થોડું ચાલે ? એની વ્યાખ્યા કરવી પડે. સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રકારનો અભાવ અથવા તો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટ અભાવ... ઈત્યાદિ લક્ષણો ચાલી ન શકે.

हि व्याप्तिरित्येवं न शोभते तथैव विलक्षणस्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टा-भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणं नैव सुचारु, किन्तु साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-दकरूपवृत्तित्वमित्यादिकं यथाक्रमं परिष्कृत्य परिष्कृत्यैव वक्तव्यम्, तथैव स्पष्टप्रतिपत्तेः इति उक्तरीत्या अस्माभिः यल्लक्षणं क्रियते तन्नाऽयुक्तम् इति अङ्गीकार्यम् ।

यशोलता

ननु एतदुक्तौ भवतः अस्मद्विषयकद्वेषः एव विलसति, यत्पथाश्रयणं भवता कृतं तत्पथाश्रयणमेव अस्माभिः यत्क्रियते तस्यैव खण्डनात् । यथा भवता साध्यतावच्छेदकतात्वा-

●

તેવી રીતે સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ એટલે સાધ્યતાઅવચ્છેદક-અવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ કે સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ... ઈત્યાદિ પરિષ્કાર ન ચાલે. પરંતુ, અમે જે પ્રમાણે વિસ્તૃત પરિષ્કાર કર્યો તે જ કરવો પડે. તો જ બાલ જીવ = વ્યાકરણ-કાવ્ય-કોશાદિનો અભ્યાસુ, ન્યાયનો જિજ્ઞાસુ અને કથંચિદ્અભ્યાસુ વ્યક્તિ વાતને પકડી શકે, સમજી શકે.

❋ તમારું તે સાચું, અમારું તે ખોટું - કેમ ? ❋

પ્રશ્ન :- ગજબ નાદીરશાહી છે તમારી ! અમને શિખામણ આપતા પહેલા એટલું તો વિચારો કે 'આ તકલીફ અમને પડશે કે નહીં ? આ શિખામણ અમને લાગુ પડશે કે નહીં ?' બીજાને ઉપદેશ આપવામાં તો શૂરા ને પૂરા છે, સ્વયં તો કશું જ કરવાનું નહીં. તમે જણાવ્યું કે ફક્ત વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ... ઈત્યાદિ કહો તો બાલ જીવને સમજાવી ન શકાય, ફક્ત સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ કહો તો પણ બાલ જીવને સમજાવી ન શકાય તો તમે જે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવ્યું છે તે બાલ જીવને કેવી રીતે સમજાશે ?

વિનપ્રા

તમારું મૂળ લક્ષણ હતું કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા... ઈત્યાદિ.

અહીં પ્રશ્ન થયો કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી ભિન્ન એટલે શું ? તમે જવાબ આપ્યો કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદવિશિષ્ટ. પુનઃ પ્રશ્ન :- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ એટલે

वच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावः इत्येवं परिष्कृतम्, तदनुसृत्यैव लाघवसहकारेण साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य तादृशः एव परिष्कारः कृतः यदि हि तद्दूष्यते भवता तदा भवदीयपरिष्कारोऽपि दुष्टः एव सिध्येत्, यच्च समाधानं भवान् स्वदूषणापाकरणायाश्रयिष्यते तेनैव अस्माकमपि इष्टं सेत्स्यति इति 'यश्चोभयोः समो दोषः परिहारस्तयोः समः' इत्याद्युक्तेः नैव भवता अस्मत्परिष्कारापाकरणाय प्रयतितव्य***मिति चेत्*** ?

●

શું ? ઉત્તર :- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદ. આ પ્રમાણે કરવા જતાં અસંભવ દોષ આવ્યો. માટે, તમે જણાવ્યું કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ ભેદ.

જો સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ - આ પ્રમાણે કહેવાથી બાલ જીવ સમજી ન શકતો હોય તો પછી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ - આ પ્રમાણે કહેવાથી બાલ જીવ કેવી રીતે સમજી શકે ?

આ જ તકલીફ અવચ્છિન્નત્વાભાવમાં પણ આવશે. કારણ કે અવચ્છિન્નત્વાભાવ = અવચ્છિન્નત્વત્વઅવચ્છિન્ન-અવચ્છિન્નત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ - આ પ્રમાણે અર્થ કરવા જતાં અસંભવદોષ આવે. માટે, તમે અર્થ કર્યો કે અવચ્છિન્નત્વાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટ અભાવ. જો સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટ અભાવ કે સાધ્યાભાવ = સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટ અભાવ - આ પ્રમાણે કહેવામાં બાલ જીવ સમજી શકતો ન હોય તો પછી અવચ્છિન્નત્વઅભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ - આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે ત્યારે બાલ જીવ શી રીતે સમજી શકે ?

જો બાલ જીવ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ અને અવચ્છિન્નત્વઅભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ - આ પ્રમાણે સમજી શકતો હોય તો સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ અથવા તો સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ - આ પ્રમાણે કેમ ન સમજી શકે ? સમજી જ

य शो ल ता
वि न म्रा

न, आशयाऽपरिज्ञानात् । आशयश्चैवम् - यथा हि कश्चित् कुशलः चित्रकारः यत्र स्वयमुपविष्टः तस्यैवाऽपवरकस्य चित्रं कर्तुकामः सर्वं तत्रत्यं वस्तु स्वचित्रे सूक्ष्मतया आलिखति, तेन च सम्पूर्णचित्रकर्तुकामेन स्वात्मापि तत्र चित्रं कुर्वाणः आलेखनीयः, अन्यथा तदपवरकचित्राऽसम्पूर्णताप्रसक्तेः। चित्रं च तस्यैव अपवरकस्य करोति इति पुनः अपवरकस्य चित्रं

●

શકે ને !

ઉત્તર :- તમારી વાત સાચી છે. પણ, એક વાતનો જવાબ આપો - એમ કહેવામાં આવે કે 'ઘડામાં ઘડો છે, તેમાં પણ ઘડો છે' આમાં એક વાર ઘડાનો અર્થ સમજાવી દીધા પછી બીજી વાર ઘડાનો અર્થ સમજાવો પડે ? નહીં ને ! પછી એ જાતે જ સમજી જાય કે ઘડો એટલે પાણી લાવવાનું કંબુગ્રીવાદિવિશિષ્ટ સાધનવિશેષ. તેવી રીતે સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ = સાધ્યનિષ્ઠવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ - અહીં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? તે વ્યવસ્થિત, વિસ્તારથી સમજાવ્યું કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા. પછી દરેક જગ્યાએ તે સમજી જાય.

❀ સાધ્યભાવની મૂળતઃ વ્યાખ્યા ❀

તાત્પર્ય એ છે કે - આપણે સાધ્યાભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવ્યું એટલે સામેથી જિજ્ઞાસા થઈ કે સાધ્યાભાવ એટલે શું ? સાધ્યાભાવ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક સાધ્યાભાવ - આ પ્રમાણે આપણે જવાબ વાળ્યો. અને પછી પ્રશ્નનો દોર લાંબો ચાલ્યો અને છેલ્લે ઉત્તર અમારા લક્ષણમાં આવીને ઊભો.

એ લક્ષણમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત પદ આવ્યું એટલે પુનઃ જિજ્ઞાસા કરી કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત = શું ? ઉત્તર મળ્યો કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદવિશિષ્ટ. પુનઃ પ્રશ્ન - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ એટલે શું ? વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ - આ પ્રમાણે જવાબ મળ્યો. અહીં પુનઃ પ્રશ્ન :- વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? હવે જો જવાબ એમ આપવામાં આવે કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા તો અસંભવ આવે. માટે કહેવું પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન... અને અનવસ્થા ચાલુ થઈ જાય.

कुर्वाणः स्वात्माऽऽलेखनीयः, तत्र च चित्रे अपवरकस्याऽपि चित्रमालेखनीयम्, तस्यैव चित्रस्य तेन आलिख्यमानत्वात्तदनुपदर्शने चित्राऽसम्पूर्णताप्रसक्तेः, किन्तु चित्रगताऽपवरकचित्रं कुर्वाणः चित्रकारः न हि यथा मुख्यचित्रे सुसूक्ष्ममपवरकचित्रमालेखितं तथैव आलेखयति चित्रस्थचित्रे, चित्राऽऽनन्त्यप्रसक्तेः, किन्तु स्थूलतयाऽपवरकचित्रमेव चित्रयति । तच्च चित्रं दृष्ट्वा कश्चिद्

●

આમ, સ્પષ્ટતયા કહી શકાય જ નહીં.

માટે, એને સામાન્યથી સમજાવવો પડે કે વહ્નિઅભાવીય અને વહ્નિ-ગગનઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા જુદી - જુદી છે. વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વધર્મથી અવચ્છિન્ન છે જ્યારે આ વહ્નિ-ગગનઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વ સિવાયના ગગનત્વ ધર્મથી પણ અવચ્છિન્ન છે. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા છે. આથી, કોઈ પણ સ્થલે તે ધર્મથી અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ = તે ધર્મ સિવાયના ધર્મથી અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ, આ જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ. આ પ્રમાણે 'તદ્' વગેરે શબ્દોનો ટેકો લઈ સામાન્યથી વ્યાખ્યા સમજાવવી પડે.

એક વાર વિસ્તારથી જ્યારે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ સમજાવવા બેઠા અને વચ્ચે તેના ઘટક તરીકે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા આવી જાય તો તેને આ રીતે 'તદ્' વગેરે શબ્દોનો ટેકો લઈ સામાન્યથી સમજાવવી પડે. વિશેષથી સમજાવવા જાઓ તો તો અનવસ્થા ચાલે. પરિણામે સામાન્યથી, ઓઘમ્થી સમજાવવું પડે. તેથી ઉપર્યુક્ત રીતે અમે જે લક્ષણ બનાવ્યું છે તે અયોગ્ય નથી.

❀ ચિત્રકારનું ચિત્ર, ઉત્તમ દૃષ્ટાંત ❀

દાખલા તરીકે, એક ચિત્રકાર પોતે જે હોલમાં બેઠો છે તેનું જ ચિત્ર દોરવા બેઠો છે. એ ચિત્રમાં એણે પોતાની જાતને પણ ચિત્ર દોરતી બતાવવી પડશે. અને એ ચિત્રમાં પોતે ચિત્ર દોરે છે તે પણ બતાવવું પડશે. શેનું ચિત્ર દોરે છે ? તે પણ બતાવવું પડશે. શેનું ચિત્ર દોરે છે તે બતાવવા જતાં પુનઃ આખો હોલ દર્શાવવો પડશે... અને એમ અનવસ્થા ચાલી આવે.

આથી ચિત્રકાર સૌ પ્રથમ બારીકાઈથી આખા હોલનું ચિત્ર દોરશે. એમાં પોતાની જાતને ચિત્ર દોરતો પણ બતાવશે. પછી જ્યારે 'પોતે શેનું ચિત્ર દોરે છે ?' - એ બતાવવાનું આવશે ત્યારે તે સામાન્યથી હોલનું ચિત્ર દોરી દેશે. વિસ્તારથી, બારીકાઈથી દોરવા જતા ચિત્ર કદાપિ પૂરું જ ન થાય.

बालोऽपि अवगन्तुं शक्नोति यदुत यथा मुख्यचित्रे स्पष्टं सर्वमालेखितं तथैव चित्रान्तर्गतचित्रेऽपि अवगन्तव्यम्, स्थूलतया सामान्येन तच्चित्रदर्शनेऽपि सूक्ष्मतया विशेषेण तत्प्रतिपत्तिः भवत्येव बालस्यापि, सकृद् विशेषेण मुख्यचित्रदर्शनवशेन तत्प्रतिपत्तेः सञ्जातत्वादिति ।

एवमेव प्रकृतेऽपि यदि सकृत् साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य विस्तारेण विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वपरिष्कारः स्पष्टमवगतः तदा विलक्षणप्रतियोगिता प्रकृते कीदृशी गृहीता ? इत्यादिजिज्ञासायां पुनः सामान्येन तत्परिष्कारप्रदर्शनेऽपि स्पष्टमवगृह्णाति बालोऽपि। अयं भावः - पूर्वं साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य साध्यतावच्छेदकेतरधर्मानवच्छिन्नत्वपरिष्कारः समवगतः, तत्रैव च अव्याप्त्यादिनिराकरणाय कृतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वपरिष्कारः तेन स्पष्टमवगतः, तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वम् इत्येवं परिष्कृतम्, ततश्च यथा साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य साध्यतावच्छेदकेतरधर्मानवच्छिन्नत्वपरिष्कारः पूर्वं कृतः तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वपरिष्कारः कृतः इति स्पष्टमनुसन्धत्ते । ततश्च 'यत्र यत्र तत्तद्धर्मावच्छिन्नत्वमुच्यते, तत्र तत्र तत्तद्धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं

●

તેવી જ રીતે પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકધર્મઅવચ્છિન્ન = તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં તાદશસંબંધથી વૃત્તિતા - આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે તો જ બાલ જીવ સમજી શકે. પછી તે પરિષ્કારમાં જે ઘટક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ છે તેમાં તેને શંકા જાગે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = શું ? તો તેને 'તદ્'વગેરે શબ્દોનો ટેકો લઈ સામાન્યથી સમજાવવું પડે કે - 'તે ધર્મ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાકઅભાવ = તે ધર્મ સિવાયના ધર્મથી અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ' આટલું કહેવાથી તમામ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ તે સમજી જાય. દરેક જગ્યાએ આ જ વ્યાખ્યા લાગુ પાડી દે. બાકી દરેક વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાની લાંબી લાંબી વ્યાખ્યા કરે રાખો તો લક્ષણ પૂરું જ ન થાય. જેમ ચિત્રની અંદર રહેલા ચિત્રમાં દેખાતો હોલ માત્ર સૂચક જ હોય. પણ, જોનાર વ્યક્તિ સમજી જાય કે ચિત્રકાર અહીં આખા હોલનું ચિત્ર દર્શાવવા માંગે છે. પણ, જો પહેલેથી જ ચિત્રકાર એટલું નાનું ચિત્ર દોરે તો સમજી ન જ શકાય. તેવી રીતે પહેલેથી સાધ્યાભાવ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ કે સાધ્યાભાવ = સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટઅભાવ - આ પ્રમાણે કહો તો કશું ન

य शो ल ता
वि न श्री

ज्ञायते एवेति तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः तद्धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः' - इत्येवम् उक्तपरिष्कारस्य सार्वत्रिकतया प्रदर्श्यमानत्वे सुखेनैव तद्गृह्णाति, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः - इत्येवं यदा कथ्यते तदा विलक्षणप्रतियोगिता नाम साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्ना इति स्वयमेव गृह्णाति, तदानीञ्च वैलक्षण्यज्ञानं न दुर्लभं तस्य, शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता एव परमार्थतः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता इति सम्यग् अवबुध्यते, उक्तरीत्या विशालपरिष्कारेण व्युत्पादितत्वात्। न केवलं साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदे, किन्तु सर्वत्राऽपि तत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य तत्तद्धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपत्वं सः स्वयमेव गृह्णाति, न हि सर्वत्र स्पष्टं शब्दोल्लेखपूर्वकं तन्निरूपणमावश्यकम्, चित्रानन्त्यवल्लक्षणाऽनवस्थाप्रसक्तेः । यथा हि चित्रान्तर्गतं चित्रं स्थूलतयाऽऽलिख्यमानमपि स्पष्टप्रतिपत्तिजननायालम्, सूक्ष्मतयालेखितमुख्यचित्रानुरूपत्वात्तस्य तथैव सूक्ष्म-स्पष्टपरिष्कारघटकभेदादिषु (= साध्यतावच्छेदकतात्वभेदादिषु) सामान्येनैव तत्परिष्कारप्रदर्शनेऽपि, अर्थाद् विलक्षणप्रतियोगितामन्तर्भाव्य लक्षणाङ्गीकारेऽपि स्पष्टावबोधः बालस्य न दुर्लभः ।

तथा च आदौ विस्तरेण परिष्कारः प्रदर्शनीयः, तदनु तादृशपरिष्कारघटकसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदादिविषयिणी "साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः नाम किम् ? साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः चेत् ? तत्र वैशिष्ट्यनियामकसंसर्गगतवैलक्षण्यं किम् ?" इत्याद्याकारिका शङ्का चेत् समुपजायते तदा 'यत्र यत्र हि तत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः उच्यते तत्र तत्र तत्तद्-

●

સમજાય. પરંતુ પહેલાં તો વિસ્તારથી સમજાવવું જ પડે. પછી એમાં જો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા સમજાવવી પડે તો સામાન્યથી સમજાવવી.

❀ વૈલક્ષણ્યની મહત્તા અને મર્યાદા ❀

લક્ષણ તો અમારું ફક્ત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન... ઈત્યાદિ જ છે. એમાં જો શંકા પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકનો ભેદ એટલે શું ? તો જ આ ચર્ચા નીકળે અને 'તદ્'વગેરે સર્વનામ શબ્દોનો ટેકો લઈ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાની સામાન્યથી વ્યાખ્યા એને સમજાવી દેવી અને આ સર્વનામનો ટેકો લઈ બનાવેલી વ્યાખ્યા તો દરેક વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાને લાગુ પડી જશે. આ રીતે કોઈ વાંધો નહીં આવે. આટલી પણ બાંધછોડ કરવાની જો તૈયારી નહીં હોય તો લક્ષણ ક્યારેય પૂર્ણ જ નહીં થાય. મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ વિચારશો તો અમારી

धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्यादि स्वयं परिष्करणीयम्, अतः यत्र यत्रापि विलक्षण-प्रतियोगिता कथ्यते तत्र तत्र तत्तद्धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नत्वादिरूपं वैलक्षण्यं स्वयं ज्ञेयम्'- इत्यादि-रीत्या तच्छब्द-प्रकृतशब्दादीन् उपजीव्य सामान्येन सर्वत्र विलक्षणप्रतियोगिताविधया किं गृह्यते ? तज्ज्ञापनं सुशक्यम् ।

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदः = साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठ-विलक्षणप्रतियोगितानिरूपकभेदः, अतः 'साध्यतावच्छेदकतात्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः साध्य-तावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः = शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदः एतादृशी एव प्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगिताविधया गृह्यते' इत्यादिकं सर्वं 'तत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगि-ताकाभावः तत्तद्धर्मेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः'- इत्याद्युक्त्या एव ज्ञातुं शक्यते। एवं सामान्येन यावत्यः विलक्षणप्रतियोगिताः तावतीषु सर्वासु बालानां व्युत्पत्तिः उपजायते एवेति न काचिज्जिज्ञासा समवशिष्यते यदुत विलक्षणप्रतियोगिताविधया किं ग्राह्यम् ? अत एव विलक्षणप्रतियोगितामन्तर्भाव्य 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्-धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षण-प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्यादिरीत्या लक्षणकरणेऽपि कुत्र किं विलक्षणप्रतियोगिताविधया ग्राह्यम् ? तत्सम्यगवगम्य उचितस्यैव ग्रहणं करोति बालोऽपि, उक्तरीत्या परिष्कारसमाश्रयणेन स्पष्टावबोधप्राप्तेः तद्विषयक-बालत्वच्युतेः व्युत्पन्नत्वाधानाच्चेति उक्तरीत्या लक्षणकरणं नाऽयुक्तम्, बालव्युत्पादनार्थतया तत्सार्थक्यात्, गौरवस्य अत एव तत्र अकिञ्चित्करत्वाच्चेति समाधानं गृहाण, मुञ्चाऽभिनिवेशम्, तथ्यं सङ्गृहाण, नो वोऽस्माकं विद्वेषः, किन्तु वस्तुस्थित्यनुरोधेनैव उपदिश्यते तथाऽस्माभिः इति सम्यगवबुध्यस्व।

एतत्सर्वं चेतसिकृत्याह - **सत्यम्** इति आपातरमणीयत्वद्योतनार्थम्, तथा च लाघवसहकारेण

●

વાતમાં તમને તથ્ય લાગ્યા વિના રહેશે નહીં. અમને કદાગ્રહ નથી કે જેથી અમે તમારી વાતને ખોટી પાડીએ. તમારી વાત સાચી હોય તો અમે અવશ્ય સ્વીકારી લઈએ. પણ, આ જગ્યાએ અમારી વાતને માન્યા વિના કોઈ ચારો નથી. ચિત્રકારનું દૃષ્ટાંત પણ આ જ વાતની સાખ પૂરે છે.

सत्यम्; *उक्तरूपवृत्तित्वस्य तत्तद्धर्म्मावच्छिन्नत्वरूपताप्रतिपादनेन विलक्षणप्रतियोगितायां बालो व्युत्पादयितुं शक्यः, नान्यथा ।*

तद्घटकभेदादिषु तच्छङ्कायां तदादिशब्दोपबन्धेन तद्धर्म्मावच्छिन्न-

●

उक्तरीत्या लक्षणकरणस्य युक्तत्वेऽपि **उक्तरूपवृत्तित्वस्य तत्तद्धर्मावच्छिन्नत्वरूपताप्रतिपादनेन** 'साध्यतावच्छेदकतात्वधर्मावच्छिन्नत्वं = स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वम्'- इत्येवं प्रतिपादनेन एव **विलक्षणप्रतियोगितायां** = स्वावच्छिन्नविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्यादिलक्षणघटकीभूतविलक्षणप्रतियोगितायां **बालः व्युत्पादयितुं शक्यः** अर्थाद् विलक्षणप्रतियोगिताविषयकव्युत्पत्तिवैशिष्ट्यं बाले आधातुं शक्यम्, **नान्यथा** = न स्वावच्छिन्नविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः, विलक्षणाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः, विलक्षणधर्मो हि व्याप्तिः' - इत्यादिलक्षणकरणमात्रेण तादृशव्युत्पत्तिः बालस्य समुपजायते ।

तद्घटकभेदादिषु = उक्तरीत्या यः परिष्कारः कृतः तद्घटकभेदादिषु, अर्थात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणघटकतादृशस्वावच्छेदकतात्वभेद-तद्वद्धर्मावच्छिन्नत्वाभावसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदादिषु **तच्छङ्कायां** = साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाव.... इत्यादिरीत्या परिष्क्रियते यदा तदा विलक्षणप्रतियोगिताविधया किं

●

·⁂· પંક્તિસ્પર્શી પૂર્ણ અર્થ, 'શબ્દાર્થ'માં ·⁂·

શબ્દાર્થ :- ઉત્તરપક્ષ જણાવે છે કે - ભાગ્યશાળી તમારી વાત એકંદરે સાચી છે. પરંતુ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં કહેવું પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વાદિ તે - તે ધર્મોથી અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા. તત્-તદ્ધર્મઅવચ્છિન્નત્વ એટલે શું ? તો કહેવું પડે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદક-તાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી

प्रतियोगिताकाभावश्च तद्धर्म्मातिरिक्तधर्म्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव इति सामान्येन विलक्षणप्रतियोगितामात्रे व्युत्पादयितुं शक्य इत्युक्तरूपेण

●

ग्राह्यम् ? इत्यादिशङ्कायां **तदादिशब्दोपबन्धेन** = तत्-प्रकृतादिशब्दान् संसूत्र्य, अर्थात् तानुपजीव्य = तान् प्रवेश्य '**तद्धर्म्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावश्च तद्धर्म्मातिरिक्तधर्म्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः**, अतः सर्वत्र विलक्षणप्रतियोगिता तद्रूपा ए**वेति सामान्येन**, विशेषेण तत्प्रदर्शने अनवस्थाप्रसङ्गात्, **विलक्षणप्रतियोगितामात्रे** = सर्वासु विलक्षणप्रतियोगितासु एकयैवोक्त्या बालो **व्युत्पादयितुं शक्यः इति उक्तरूपेण** = स्वावच्छिन्नविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणसम्भवेऽपि तत्परित्यज्य 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मा-

●

વૃત્તિતા. આ પ્રમાણે, તે તે ધર્મથી અવચ્છિન્નત્વ ઉક્તરૂપવૃત્તિત્વસ્વરૂપ છે. (= સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિતા એ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદક તે - તે ધર્મથી અવચ્છિન્નત્વ) - આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવાથી જ બાલ જીવને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ સમજાવવો શક્ય છે. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતામાં તેનું વ્યુત્પાદન કરવું શક્ય છે. પ્રસ્તુતમાં **विलक्षणप्रतियोगितायां** - આ પદમાં જે સપ્તમી વિભક્તિ છે તેનો અર્થ વિષયતા છે. જેમ કે **मोक्षे इच्छा = मोक्षविषयिणी इच्छा** । એટલે અર્થ એમ થાય કે - બાલ જીવને વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાવિષયક વ્યુત્પાદન કરવું શક્ય છે. આ સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવું જ પડશે. ફક્ત વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યવિશિષ્ટઅભાવ... ઈત્યાદિ રીતે કે સ્વઅવચ્છિન્નવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકવિશિષ્ટ અભાવ... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવો તે ન ચાલે. બાલ જીવ તેનાથી સમજી ન શકે.

✱ પહેલાં વિસ્તાર, પછી સંક્ષેપ ✱

હવે જયારે મુખ્ય લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવ્યું કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-

गू *लक्षणकरणं नायुक्तमिति गृहाण ।*

●

यशोलता

वच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं सकृद् विस्तरेण परिष्कृत्य पुनः तत्प्रसङ्गे विलक्षणप्रतियोगिताश्रयणं कृत्वा **लक्षणकरणं नायुक्तमिति** समाधानं **गृहाण** ।

प्रकृते बालो हि **सिद्धान्तचन्द्रोदये श्रीकृष्णधूर्जटिदीक्षितेनो**क्तः "अधीतकाव्य-कोश-व्याकरणः अनधीतन्यायः बालः" (सि. च. पृ. १) इत्यादिरूपः ग्राह्यः स्तनंधयव्यवच्छेदार्थम् ।

●

અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ ત્યારે આ લક્ષણના ઘટક એવા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વના ભેદ વગેરેમાં તે શંકા પડે એટલે કે 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ = શું ?' - આ પ્રમાણે શંકા પડે એટલે આપણે કહીએ કે 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકભેદ.' આ વખતે એને 'તદ્' વગેરે શબ્દોનો ટેકો લઈ સામાન્યથી સમજાવવું પડે કે 'તે ધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ એટલે કે તે સિવાયના તમામ ધર્મથી અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકઅભાવ.' આ રીતે સામાન્યથી દુનિયાની તમામ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનો અર્થ સમજાવી શકાય. એમને એમ તમે જણાવ્યું તે પ્રમાણે સામાન્યથી અર્થ ન સમજાવી શકાય. સૌ પ્રથમ તો વિસ્તારથી તે બાળને સમજાવવું જ પડે. પછી તેના એક દેશમાં શંકા ઉઠે ત્યારે સર્વનામનો આશ્રય કરી સામાન્યથી વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાનું લક્ષણ તે બાલને બતાવી શકાય. માટે, લક્ષણઘટક તરીકે પછીથી અમે જે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ કર્યું છે અને તે રૂપે લક્ષણ બનાવ્યું છે - તે અયુક્ત નથી. આ પ્રમાણે તું સમાધાન ગ્રહણ કર, સ્વીકાર. આમ, અમારું લક્ષણ થશે - સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભિન્ન એટલે શું ? તો લક્ષણ થશે - (તથા અવચ્છિન્નત્વઅભાવ એટલે શું ? - આ પ્રશ્નના જવાબમાં પણ આ જ લક્ષણ થશે -) વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વ-વિશિષ્ટઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વિલક્ષણ-

यथा च लघुलक्षणसम्भवेऽपि उक्तरीत्या परिष्कृत्य बालव्युत्पादनार्थं बृहल्लक्षणमादृतं तथैव बालव्युत्पादनार्थमेव अन्यद् यदादृतं तदुपदिदर्शयिषुराह - **एवञ्चे**त्यादि ।

अत्र तावत् कश्चिदेतल्लक्षणं मूलतः एव निर्मूलयितुं शङ्कते - ननु एतावन्तः परिष्काराः भवता आद्रियन्ते, किन्तु तदनिवार्यत्वमस्ति न वा ? इति कदाऽपि विमृष्टं भवता ? अत्र तावद् वयं पर्यनुयुञ्ज्मः - किं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र या व्याप्तिः सैव व्याप्तिः 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि, अर्थाद् धूमहेतौ या व्याप्तिः सैव तज्ज्ञानत्वे हेतौ अपि, अन्यत्रापि च उतान्या ?

●

પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવ-વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતા એટલે શું ? - આ પ્રશ્નના જવાબમાં તદ્ વગેરે સર્વનામોનો ઉપયોગ કરી, તેનો ટેકો લઈ (આદિ શબ્દથી 'પ્રકૃત' વગેરે શબ્દ લઈ શકીએ.) 'તે ધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ એટલે તે ધર્મ સિવાયના ધર્મથી અનવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાક અભાવ (અને આ જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાકઅભાવ)' - આ પ્રમાણે સામાન્યથી બાલ જીવને સમજાવવો શક્ય છે. આના દ્વારા દુનિયાની તમામે તમામ વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાની સામાન્યતઃ વ્યાખ્યા જાણી જાય છે. દરેક વખતે સુસૂક્ષ્મતાથી, વિશેષથી જ વ્યાખ્યા જણાવવી તે બિનજરૂરી છે, વધુ પડતું છે. માટે ઉક્તરૂપે = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ... ઈત્યાદિરૂપે લક્ષણ બનાવવું અયુક્ત નથી - આ પ્રમાણે તું સમાધાન ગ્રહણ કર.

❋ બાલવ્યુત્પાદન અર્થે અન્ય વાતનો પણ સ્વીકાર ❋

'બાલવ્યુત્પાદન માટે પોતે આટલું લાંબું લક્ષણ બનાવ્યું છે' તેવું જણાવ્યા બાદ 'હજુ અન્ય વસ્તુ પણ બાલવ્યુત્પાદન માટે પોતે લક્ષણમાં સમાવી છે' તેને જ જણાવવાની ઈચ્છાથી **एवञ्च** કહીને દર્શાવે છે -

પૂર્વપક્ષ :- (एवञ्च.) સારું ! માન્યું કે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટ... ઈત્યાદિ રીતે તમે જે લક્ષણ બનાવ્યું છે તે અયુક્ત નથી. પરંતુ એક પ્રશ્નનો જવાબ આપો કે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં જે વ્યાપ્તિ હોય તે જ

य शो ल ता वि ज श्री

एकत्वाभ्युपगमस्तु सुतरामशक्यः, साध्य-हेत्वादीनां भेदे व्याप्तेः भेदावश्यम्भावात् । पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यविधया वह्निः प्राप्यते इति धूमे वह्निनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावलक्षणा व्याप्तिः भवति, किन्तु महानसीयवह्निनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावरूपा व्याप्तिः कथं भवेदिति व्याप्तिभेदः अवश्यमभ्युपगन्तव्यः । तथा च धूमहेतौ अन्या एव व्याप्तिः, तज्ज्ञानत्वहेतौ च अन्या एव व्याप्तिः, साध्य-हेत्वादेः भेदेन व्याप्तिभेदः अङ्गीकार्यः, अतः 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्येतत्स्थलीया व्याप्तिः भिन्ना, 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रत्याव्याप्तिः ततो विलक्षणा एवेत्यभ्युपगन्तव्यमेव ।

हन्त ! एवं सति 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणकरणाय महान् आयासः किमर्थमाद्रियते ? पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मान-

●

વ્યાપ્તિ શું **प्रमेयवद्वान् सत्त्वात्** - આ સ્થલમાં હોય ? તમે કહેશો - ન જ હોય. કારણ કે હેતુ બદલાય અને સાધ્ય બદલાય એટલે વ્યાપ્તિ બદલાઈ જ જાય ને ! મતલબ કે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - સ્થલીય વ્યાપ્તિ કરતા **घटः प्रमेयवद्वान् सत्त्वात्** - આ સ્થલીય વ્યાપ્તિ તદ્દન ભિન્ન જ છે. માટે, જે લક્ષણ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલીય વ્યાપ્તિનું હોય તેના કરતા જુદું જ લક્ષણ **प्रमेयवद्वान् सत्त्वात्** - આ સ્થલીય વ્યાપ્તિનું હોય તો કંઈ અજુગતું નથી. આટલી વાત મગજમાં જો બરાબર ચોક્ખી હોય તો આટલા લાંબા લાંબા લક્ષણ બનાવવાની જરૂરત જ નથી.

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં વ્યાપ્તિ એટલે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત... ઈત્યાદિ લખવાની જ જરૂરત શી છે ? આખરે એ લખીને પણ તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે તમારે પ્રસ્તુત સ્થલમાં વહ્નિત્વગતએકત્વ જ લાવવું છે. આ રીતે દરેક સ્થલમાં નવી

वच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव यदि प्राप्यते तदा इष्टसिद्धिः, अर्थात् तादृशरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वरूपप्राप्तिः लक्षणसमन्वयार्थमनिवार्या । ततश्च स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येव लक्षणमभ्युपगम्यताम्, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वप्रवेशावश्यकता एव नास्ति । व्याप्तिश्च यादृशी 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र वर्तते तादृशी 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि नैव वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वादिप्रवेशेऽपि । अतः तत्प्रवेशं परिहृत्य 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम्, 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तु स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवमेव लक्षणमभ्युपगन्तव्यम्, तथा च नास्ति काऽप्यापत्तिः, लक्षणलाघवञ्चापूर्वं सम्पनीपद्यते इति किमर्थं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरेत्यादिप्रवेशः आद्रियते ? ***इति चेत्*** ?

मैवं वोचः, बालव्युत्पादनार्थत्वेन सार्थक्यात्तस्य, न हि बालः 'पर्वतो वह्निमान् धूमात्'- इत्यत्र किमर्थं वह्नित्वगतैकत्वस्य ग्रहणम् ? 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन

●

- નવી વ્યાપ્તિ બનાવી દેવાની ! જો આટલું સુંદર, સરળ અને સચોટ લક્ષણ સંભવી શકતું હોય તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવનાર શું દેવાનાંપ્રિય ન કહેવાય ? માટે, હે દેવાનુપ્રિય ! તમે તમારું લક્ષણ બદલો - આવી અમારી તમને કરબદ્ધ પ્રાર્થના છે !

✻ સ્થલભેદે લક્ષણભેદ ✻

ઉત્તરપક્ષ :- (तथा.) તમારી વાત સાચી છે. પણ, થોડું વિચારીને તમે બોલ્યા હોત તો તમારે પસ્તાવાનો વખત ન આવત. કંઈ નહીં, હવે બોલ્યા પછી વિચારી લો. કોઈ તમને પૂછશે કે વ્યાપ્તિ એટલે શું ? તો શું તમે એમ કહેશો કે વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિ-

य शो ल ता

वि न म्रा

महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वग्रहणम् ? व्याप्तिलक्षणञ्चैवं परावर्तमानं किमर्थम् ? किं शब्दैक्येन तत्प्रतिपादनमशक्यम् ? इत्यादिप्रश्नकरालव्यालजालव्याकुलः प्रतिस्थलं प्रदर्श्यमानं भिन्नं भिन्नं लक्षणं प्रतिपत्तुं शक्नुयात्, बालो हि सदृशशब्दनिबद्धमेकं हि लक्षणं प्रदर्श्यमानं प्रतिपद्यते, तदनु सर्वत्र तादृशलक्षणस्य भिन्नत्वमपि प्रतिपद्यते । किञ्चैवं सति सकृदुक्त्या लक्षणकथनं शक्यमपि नैव भवेत्, अर्थात् कश्चिद् बालः प्रश्नयेत् - व्याप्तिलक्षणं किम् ? तत्र किमुत्तरणीयम् ? एतत्प्रश्नोत्तरे प्रतिस्थलं भिन्नानि कियन्ति लक्षणानि प्रदर्शयितव्यानि? तावन्ति लक्षणानि श्रुत्वा बालः विमुह्येदेवेति एकशः उक्त्या = सकृद् उक्त्या एव बालाय लक्षणं कथनीयम्, अतः उक्तप्रश्नोत्तरे 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं हि लक्षणं प्रज्ञाप्यमानं सुप्रतिपादं भवेत्, बालश्च झटिति तदवगच्छेत्, तदनु साध्यादिभेदे तद्भेदः इति प्रतिस्थलं भिन्नानि एव लक्षणानि - इत्यादि प्रज्ञाप्यमानं सुखेनाङ्गीकुर्यात्, अतः उक्तरीत्या लक्षणकरणं नाऽयुक्तमिति ।

एतत्सर्वं चेतसिकृत्याह - **एवञ्च** = यथा 'विलक्षणधर्मो हि व्याप्तिः'- इत्यादिलक्षणानि परित्यज्य 'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टा-भाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्य-तावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टाभाववत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

●

પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ ? સામેવાળો આમાં સમજે શું ? કોઈ વ્યુત્પન્ન વ્યક્તિ કદાચ સમજી શકશે, પણ જે બાલ હશે તે કેમ સમજશે ? તેને તો તમારે એવું લક્ષણ બતાવવું પડે કે જે સરખે સરખું હોય. એક જ ઉક્તિથી બોલી શકાતું હોય. તમારી રીતે લક્ષણ બનાવવામાં આવે તો સ્થળ એટલા લક્ષણ બનતા જિજ્ઞાસુની જિજ્ઞાસા શેં સંતોષાય ? એને તો સકૃદુક્તિથી જ પ્રતિપાદન કરવું પડે. એટલે કે એક જ વારમાં તમામ સ્થળોએ ઘટી શકતું વ્યાપ્તિનું લક્ષણ આવી જાય તેવું કરવું પડે. માટે, સકૃદુક્તિથી બાલને વ્યુત્પાદિત કરવા માટે સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવ-ચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-અધિકરણઅવૃત્તિત્વ... ઈત્યાદિ લક્ષણ અયોગ્ય નથી. તો જ બાલ જીવ સમજી શકે.

*एवञ्च **यद्यपि** वह्निसाध्यकस्थलीयं लक्षणं वह्नित्वगतैकत्ववृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वमेव, एवमेव चेतरसाध्यकस्थलीयमपि लक्षणम्;*

●

वच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवमेव लक्षणकरणं बालव्युत्पादनार्थं नाऽयुक्तं तथैव, अस्य च '**प्रतिपादनं नाऽयुक्तमि**'त्यत्रान्वयः, **यद्यपि वह्निसाध्यकस्थलीयं** = 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यादिस्थलीयं **लक्षणं वह्नित्वगतैकत्ववृत्तिप्रतियोगिताकाभाववद्वृत्तित्वमेव** = स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्यादि एव, एवकारेण स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्यादिलक्षणव्यवच्छेदः, **एवमेव च इतरसाध्यकस्थलीयमपि** लक्षणम्, अर्थाद् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवमेव लक्षणमभ्युपगमनीयम्, न तु स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसंम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-

●

શબ્દાર્થ :- જો કે પણ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણ ફક્ત આટલું જ બનાવો કે - વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ (વૃત્તિત્વ સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી.) આ રીતે બીજા સાધ્યક સ્થલોમાં પણ = મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલો... વગેરેમાં લક્ષણ બનાવી દો. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત ઈત્યાદિ લખવાની જ જરૂરત શી હોય છે ?

તો પણ સકૃદુક્તિથી જ = એક જ વાર બોલીને બાલ જીવને વ્યુત્પાદિત કરવા માટે પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા (= પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા)અવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ (વૃત્તિત્વ સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-

गू ***तथापि*** *प्रकृतसाध्यतावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नपर्य्याप्त्यनुयोगिताव-*
ढा *च्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वादिना प्रतिपादनं नायुक्तम्,*
र्थ *सकृदुक्त्यैव बालव्युत्पादनार्थत्वात्,*

●

निरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणम् । ततश्च यद्यपि एवं रीत्या एव लक्षणं सम्भवति **तथापि प्रकृतसाध्यतावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नपर्य्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वादिना** लक्षणस्य **प्रतिपादनं नाऽयुक्तम्, सकृदुक्त्यैव बालव्युत्पादनार्थत्वात्**, अनेकशः भिन्न-भिन्नानां लक्षणानां प्रतिपादनेन बालव्युत्पादनस्याऽशक्यत्वेन एकशः = एकवारं = सकृद् उक्त्या = वचनेनैव बालः व्युत्पाद्यः, तथैव बालव्युत्पादनसम्भवात्, बालमोह-प्रज्ञापकायासनिरासस्सम्भवा-च्चेति बोध्यम् ।

य
शो ***ननु*** प्रकृतसाध्यविधया प्रतिस्थलं भिन्नं भिन्नमेव साध्यं वह्न्यादिकं प्राप्यते, किन्तु प्रकृत-शब्दात्कथं तदर्थो बोध्यते ? प्रकृतशब्दाद् यदि वह्निः बोध्यते तदा महानसीयवह्निः कथं
ल बोध्यते ? इत्याशङ्कायामाह - **प्रकृते**त्यादि ।

ता अयम्भावः - 'अयं रक्तः घटः, तमिहानये'त्यादौ तत्पदाद् घटस्य बोधो भवति, 'अयं रक्तः पटः, तमिहानये'त्यादौ तत्पदात् पटस्य बोधो भवति, ततश्च तत्पदाद् न घटस्य पटस्यैव वा बोधः इति नियमः, किन्तु यद् वक्तृबुद्धिविषयं भवति तत् तत्पदाद् बोध्यते, अतः 'अयं रक्तः घटः, तमिहानये'त्यादौ तत्पदवक्तृबुद्धौ रक्तघटः एव विषयो भवति, न रक्तपटः इति तत्पदाद् रक्तघटस्यैव भानम्, न तु रक्तपटस्य, 'अयं रक्तः पटः, तमिहानये'त्यादौ तत्पदमुच्चरद्वक्तुः बुद्धिविषयः रक्तपटः एव भवति, न रक्तघटः इति तादृशतत्पदाद् रक्तपटस्यैव भानं न तु रक्तघटस्य। ततश्च वक्तृबुद्धिविषयः यदि रक्तघटः भवति तदा तादृशतत्पदाद्

●

અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી) - ઈત્યાદિ રીતે
વિ લક્ષણ બનાવવું અયોગ્ય નથી. અયુક્ત નથી, કિંતુ યુક્ત જ છે.

વ **પ્રશ્ન :-** અરે ભાઈ ! પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવશો તો પણ એ જ મુસીબત આવીને ઊભી રહેશે ! કારણ કે પ્રકૃત પદની પોતાની તો કોઈ
ણ શક્તિ છે નહીં. પ્રકૃત એટલે પ્રસ્તુતમાં જે વહ્નિ વગેરે હોય તે જ. માટે, પ્રકૃતસાધ્યની જગ્યાએ સાંભળનાર વહ્નિ જ મૂકે. અને વહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ... ઈત્યાદિ રીતે

रक्तघटस्य भानम्, यदि रक्तपटः भवति तदा रक्तपटस्य भानमिति तत्पदस्य शक्ती रक्तघटे रक्तपटे वा नास्ति, किन्तु वक्तृबुद्धिविषये अस्ति, अर्थाद् वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने तत्पदस्य शक्तिरिति भावः । रक्तघटे रक्तपटे वा वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकं वर्तते एव तदा यदा रक्तघटः रक्तपटः वा वक्तुः बुद्धौ विषयः भवेत् । वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकं हि सर्वत्रानुगतमिति वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने हि तत्पदशक्तिरिति सूक्तम् । ***यथा*** च तत्पदस्य वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने शक्त्यभ्युपगमे यथावसरं तत्पदाद् रक्तघटस्याऽपि भानं सम्भवति, रक्तपटस्यापि भानं सम्भवति, यदा यद् वक्तुर्बुद्धिविषयं तदा तत् तत्पदवाच्यमित्यभ्युपगमात् ***तथैव*** प्रकृतपदादपि वह्नेरपि भानं सम्भवति, महानसीयवह्नेरपि, प्रकृतशब्दस्य तदादिपदवद् वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने शक्त्यभ्युपगमात्। तथा च 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यादिस्थले प्रकृतसाध्यमुच्चरतः वक्तुः तादृशप्रकृतशब्दाद् वह्निः बोध्यते, वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकस्य तदानीं वह्नौ सत्त्वात् ।

●

જ આખું લક્ષણ સમજે. માટે, પાછી એની એ જ તકલીફ ! કારણ કે તમે જે લક્ષણ બોલ્યા તેનો અર્થ એવો થયો કે વહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા... ઈત્યાદિ. આના દ્વારા સકૃદુક્તિથી બાલવ્યુત્પાદનનું પ્રયોજન ક્યાં સર્યું ?

❋ 'તત્'ની જેમ 'પ્રકૃત' પદની પણ શક્તિ ❋

ઉત્તર :- (प्रकृ.) કોણે કહ્યું કે પ્રકૃત શબ્દની કોઈ શક્તિ નથી. તદ્ વગેરેની જેમ પ્રકૃત પદની પણ શક્તિ છે. દા.ત. આ ઘડો છે. તે પીળો નથી, લાલ છે - આ પ્રમાણે બોલવામાં આવે છે ત્યારે 'તે' સર્વનામનો અર્થ શું થાય ? બે વિકલ્પ તો સ્વીકારી ન શકાય. મતલબ કે (૧) તેનો કોઈ અર્થ નથી - એમ સ્વીકારી ન શકાય. (૨) અનંત દ્રવ્યો-ગુણો... વગેરે તેના અર્થ છે - તેમ પણ ન સ્વીકારી શકાય. કારણ કે ઘટ તદ્પદની શક્તિનો વિષય બને. માટે, તત્પદશક્યતાઅવચ્છેદક ઘટત્વ થાય, એ રીતે પટત્વ પણ થાય, મઠત્વ પણ થાય. આમ, શક્યતાઅવચ્છેદક એક ન હોવાથી અનનુગમ દોષ લાગુ પડે.

માટે, એમ માનવું પડે કે વક્તાની બુદ્ધિમાં વિષય બનનારમાં રહેલ વિષયતાના અવચ્છેદક ધર્મથી અવચ્છિન્નમાં તત્પદની શક્તિ છે. વક્તાની બુદ્ધિમાં વિષય તરીકે જો ઘટ હોય તો ઘટત્વ વિષયતાઅવચ્છેદક બને. તે વિષયતાઅવચ્છેદકથી અવચ્છિન્ન એવા ઘટમાં

'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यादौ प्रकृतसाध्यपदोच्चारे वक्तृबुद्धिविषयता महानसीयवह्नौ भवतीति तत्रत्यप्रकृतपदाद् महानसीयवह्नेः भानं न तु केवलवह्नेः, तदानीं महानसीयवह्नेरेव वक्तृबुद्धिविषयत्वात्, न वह्नेः इति प्रकृतपदशक्तिः बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने अस्तीति अभ्युपगमाद् यथावसरं प्रकृतपदाद् वह्निरपि ज्ञायते, महानसीयवह्निरपि ज्ञायते । तथा च सर्वं चतुरस्रम् ।

●

તત્પદની શક્તિ આવે. મતલબ કે વક્તૃબુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નમાં તત્પદની શક્તિ છે. આમાં વક્તૃબુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્ન અનેક છે. ઘટ - પટ વગેરે બધા અવચ્છિન્ન થઈ જાય. પરંતુ, શક્યતાઅવચ્છેદક હવે ઘટત્વ - પટત્વ વગેરે બનવાના બદલે વક્તૃ-બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વ બનશે. આ રીતે શક્યતાઅવચ્છેદકના અનુગમથી, જે પૂર્વે અનનુગમ દોષ આપ્યો હતો તે ટળી જશે.

આ વાત **શક્તિવાદાદિ** અન્ય ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી ચર્ચી છે. માટે, તેની વધુ ચર્ચા અત્યારે નથી કરતા. મૂળ વાત એ છે કે જે રીતે તત્પદની સ્વતંત્ર શક્તિ બુદ્ધિવિષયતા-અવચ્છેદકઅવચ્છિન્નમાં છે તે રીતે પ્રકૃતપદની પણ સ્વતંત્ર શક્તિ બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદક-અવચ્છિન્નમાં છે. તેથી જે રીતે 'આ ઘડો છે, તે લાલ છે' - અહીં 'તે'ની જગ્યાએ ઘડો મૂકી પછી શ્રોતા શાબ્દબોધ નથી કરતો તે રીતે પ્રકૃતપદની જગ્યાએ વહ્નિ વગેરે પ્રકૃતસાધ્યને મૂકવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. તેના વિના પણ શાબ્દબોધ અવશ્ય થશે જ. સકૃદુક્તિથી આ રીતે પ્રતિપાદન થઈ શકશે. ટૂંકમાં,

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે એક જ ઉક્તિથી બાલને વ્યુત્પાદિત કરવા માટે, બાલજીવને જણાવવા માટે પ્રતિપાદન કરવું અયુક્ત નથી. કારણ કે પ્રકૃતપદ પણ તદ્ વગેરે પદોની જેમ બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વઅર્થવાળું છે.

એટલે કે પ્રકૃતપદનો પણ બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્ન અર્થ છે. માટે, પ્રકૃત પદ સ્વયં જ અર્થબોધ કરાવી શકે છે. જે તે સ્થળે જે જે સાધ્ય હશે તે તે સ્થળે તે તે સાધ્યનો બોધ થઈ શકશે - પ્રકૃત પદથી ! તેથી, સકૃદુક્તિથી પ્રતિપાદન થઈ શકે છે.

प्रकृतशब्दस्य तदादिवद् बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नत्वार्थकत्वात् । गू

●

एतदेवाह - **प्रकृतशब्दस्य तदादिवद्**, आदिग्रहणाद् यदादेः ग्रहणम्, **बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नत्वार्थकत्वात्** = वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने शक्त्यभ्युपगमात् । जाति-व्यक्त्याकृतीनां पदार्थत्वप्रतिपादनाद् बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नस्य प्रकृतपदार्थत्वे तद्गतबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नत्वजातेरपि तत्सिद्धिरनाविला इति बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नार्थकत्ववद् बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नत्वार्थकत्वमपि अनाविलम् । ततश्च यथा तदादिपदानां वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने शक्त्यभ्युपगमात्तदादिपदाद् यथावसरं घट-पटादेः बोधः सङ्गच्छते, तथैव प्रकृतपदस्य वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्ने शक्त्यभ्युपगमात् प्रकृतपदादपि यथास्थलं तत्तत्साध्यबोधः सङ्गच्छतेतरामिति भावः ।

य

नन्वस्तु बालव्युत्पादनाय "स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः"- इत्येवं लक्षणप्रतिपादनं युक्तम्, तथापि आपत्तिग्रस्तमेवेदं भवत्प्रियतमं लक्षणम् । तद्यथा - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र यदा धूमहेतुः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे वर्तमानः नास्तीति निश्चयो भवति, तदा धूमहेतुः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तिताविशिष्टः - इति निश्चयः नैव सम्भवति, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रकृतस्थले वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः ।

शो ल ता

●

સ્થલભેદે વ્યાપ્તિભેદ હોવા છતાં અનુગમ

શબ્દાર્થ :- પ્રકૃતશબ્દ 'તદ્' વગેરે પદની જેમ બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વઅર્થક છે. એટલે કે બુદ્ધિવિષયતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નત્વ એ પ્રકૃત પદનો અર્થ છે. માટે, પ્રકૃત પદની સ્વતંત્ર શક્તિ છે - તે સિદ્ધ થાય છે અને તેથી જ આ પ્રકૃત પદના પ્રયોગ દ્વારા સકૃદુક્તિથી બાલનું વ્યુત્પાદન કરવું શક્ય છે - એમ સિદ્ધ થાય છે.

वि ना प्रा

तथा च वस्तुतः 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः'- इति ज्ञानं प्रति 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः अवृत्तिः'- इत्याकारकनिश्चयः प्रतिबन्धकः भवति, किन्तु भवल्लक्षणानुसारेण एतन्नैव सङ्गतं भवेत् यतः तथैव प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावव्यवस्थितेः ।

अयम्भावः - भूतले यदा रक्तघटः न वर्तते तदा श्यामघटवृत्तित्वं तु सम्भवत्येवेति 'रक्तघटः नास्ति' - इति निश्चयदशायामपि 'घटोऽस्ति' - इति निश्चयः सम्भवत्येव, अतः 'रक्तघटः नास्ति'- इतिनिश्चयः 'घटोऽस्ति'- इत्याकारकनिश्चयं प्रति प्रतिबन्धकः नैव भवति, अत एव च 'रक्तघटवृत्तित्वं श्यामघटत्वे नास्ति' - इतिनिश्चयः 'घटवृत्तित्वं श्यामघटत्वेऽस्ति'- इत्याकारकज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः न भवति, न वा 'रक्तघटाधिकरणवृत्तित्वाभावः रक्तघटाभावे अस्ति'- इतिनिश्चयः 'घटाधिकरणवृत्तित्वाभावः रक्तघटाभावे नास्ति'- इतिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः सम्भवति, रक्तघटाधिकरणे अवर्तमानस्य रक्तघटाभावस्य श्यामघटाधिकरणे वर्तमानत्वात् । रक्तत्वादिविशेषणविशिष्टघटादिविषयकाभावावगाहिनिश्चयः तत्तद्विशेषणविरहितघटादिविषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः नैव भवति इति निश्चीयते । अयमेव नियमः सर्वत्र अनुगच्छति इति यत्र विशेषणविशिष्टविषयकाभावावगाहिनिश्चयः तत्र तत्तद्विशेषणरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं भवतीति न हि तादृशनिश्चयः प्रतिबन्धकः, यथा 'रक्तघटवृत्तित्वं श्यामघटत्वे नास्ति', 'रक्तघटाधिकरणवृत्तित्वं रक्तघटाभावे नास्ति'- इत्यादिरक्तत्वादिविशेषणविशिष्टघटविषयकाभावावगाहिनिश्चयाः 'घटवृत्तित्वं श्यामघटत्वेऽस्ति', 'घटाधिकरणवृत्तित्वं रक्तघटाभावेऽस्ति'- इत्यादिरक्तत्वादिविशेषणविरहितघटविषयकसत्त्वावगाहिज्ञानादि प्रति प्रतिबन्धकः नैव भवति, 'रक्तघटवृत्तित्वं रक्तघटत्वे अस्ति'- इत्यादिरक्तत्वादिविशेषणविशिष्टघटादिविषयकसत्त्वावगाहिनिश्चयस्य 'घटवृत्तित्वं रक्तघटत्वे नास्ति'- इत्यादि रक्तत्वादिविशेषणविरहितघटादिविषयकाभावावगाहिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकत्वादभावावगाहित्वोपादानं प्रतिबन्धककोटौ इत्यादि विभावनीयम् ।

वस्तुस्थित्यनुसार्यैतन्नियमानुसारेण एव अस्माभिरुच्यते यदुत - 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-

य शो ल ता

नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः अवृत्तिः'- इत्याकारकज्ञानस्य 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः'- इत्याकारकनिश्चयं प्रति प्रतिबन्धकत्वं न सम्भवतीति, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविशिष्टवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावविषयकतादृशज्ञानस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविशेषणविशिष्टवह्नित्वगतैकत्वरूपविषयकत्वमभावावगाहिनिश्चयत्वं च वर्तेते, 'वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे वृत्तित्वं धूमहेतोः वर्तते'- इत्यादिज्ञानस्य तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविशेषणविरहितवह्नित्वगतैकत्वरूपविषयकत्वं सत्त्वावगाहित्वञ्च स्तः इति 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः अवृत्तिः' - इत्यादिनिश्चयः तादृशविशेषणविरहितवह्नित्वगतैकत्वरूपविषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति कथं प्रतिबन्धकः भवेत् ? विशेषणविशिष्टतद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयस्य विशेषणविरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति अप्रतिबन्धकत्वनियमादिति अप्रतिबन्धकत्वापत्तिः वज्रलेपायिता ***इति चेत्*** ?

न, विशेषणत्वानुपगमात्, उपलक्षणत्वस्यैवाऽभ्युपगमेन प्रतिबन्धकत्वसङ्गतेश्च । अयमाशयः - 'रक्तघटः नास्ति' - इत्याकारकनिश्चयः 'घटोऽस्ति'- इत्याकारकज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः न भवत्येव, किन्तु 'काकवद्देवदत्तगृहं नास्ति'- इत्याकारकनिश्चयः 'देवदत्तगृहमस्ति'- इत्याकारकज्ञानं

●

(अत्रो.) અત્યારે આપણું લક્ષણ આપણે આ પ્રમાણે નક્કી કર્યું છે કે - સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃત-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❋ અવચ્છેદકત્વ વિશેષણ કે ઉપલક્ષણ ? ❋

આ વખતે આપણે અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ એટલે શું ? તે ઉપર થોડી ચર્ચા કરવી

प्रति प्रतिबन्धकः भवत्येव, यतः यदा देवदत्तगृहे काकाः समागच्छन्ति तदैव न देवदत्तगृहं काकवदुच्यते, अपि तु प्रत्यहं बहुकाकसमागमनप्रत्ययं देवदत्तगृहस्य तथा अभिज्ञानं समजनि, अतः काकाभावेऽपि देवदत्तगृहं तु काकवदेवोच्यते, काकः उपलक्षणं देवदत्तगृहस्य, परिचायकम्, न तु विशेषणम्। यथा यस्मिन् कुतुपे घटे वा घृतं ध्रियते सः कुतुपः घटो वा घृताभावेऽपि घृतकुतुपोऽयम्, घृतघटो वा इत्यादिरीत्या व्यपदिश्यते एव, तत्रापि घृतं न विशेषणम्, अपि तु तादृशकुतुपघटादेरुपलक्षणम्, परिचायकम्, तथा परिचयनात् । तथा च काकादेरुपलक्षणतया 'काकवद्देवदत्तगृहं नास्ति'- इत्यादिनिश्चयः 'देवदत्तगृहमस्ति'- इत्यादिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः भवत्येव, देवदत्तगृहसत्त्वे काकवद्देवदत्तगृहस्यावश्यम्भावात्, काकवद्देवदत्तगृहासत्त्वे देवदत्त-

●

છે. અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ = શું અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વવિશિષ્ટરૂપ કે અનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વથી ઉપલક્ષિત = ઓળખાયેલ રૂપ ? આ બન્નેમાં ફરક શું છે ? અને તેના દ્વારા પ્રતિબધ્ય-પ્રતિબંધકભાવમાં શું ફરક પડી જાય છે તે વાત સૌ પ્રથમ અન્ય ઉદાહરણથી સમજી લઈએ. પછી, પ્રસ્તુતમાં તે વાતને જોડવી સરળ થઈ જશે. ધર્મ બે પ્રકારના - (૧) વિશેષણ, (૨) ઉપલક્ષણ, પરિચાયક. ઘટ રક્તરૂપથી વિશિષ્ટ છે. માટે, રક્તરૂપ ઘટનું વિશેષણ કહેવાય, ઉપલક્ષણ નહીં. જ્યારે દેવદત્તનું ઘર કયું ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં એમ કહેવાય કે કાગડો જેના ઉપર બેઠો છે તે દેવદત્તનું ઘર છે. એટલે કે કાકવત્ દેવદત્તગૃહ છે. અહીં કાગડો દેવદત્તના ઘરનું વિશેષણ નથી. કારણ કે કાગડો ઊડી ગયા પછી પણ 'કાકવત્ દેવદત્તગૃહ' - આ પ્રમાણે બોલાય છે. એટલે કે 'જ્યાં કાગડો બેઠેલો તે દેવદત્તનું ઘર છે.' અથવા તો 'ઓલું ! કાગડાવાળું દેવદત્તનું ગૃહ છે' - ઈત્યાદિ રીતે કાગડાની ગેરહાજરીમાં પણ 'કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર છે' - આવા પ્રકારનો વ્યવહાર પ્રસિદ્ધ જ છે. જેમ કે બાવાજી કાયમ મોટી - મોટી જટા રાખતા હોય. માટે, તેમનું નામ જ 'જટાવાળા મહારાજ' થઈ ગયું હોય. હવે ક્યારેક તેઓએ જટા કઢાવી નાંખી છતાં લોકો બોલશે જ કે 'એ ! આ તો જટાવાળા મહારાજ !' મતલબ કે જટા બાવાજીનું વિશેષણ ન બનતા, પરિચાયક બની ગઈ. બાવાજીનો પરિચય જ જટાથી થવા લાગ્યો. માટે, હવે કદાચ બાવાજીમાં જટા નહીં હોય છતાં જટાવાળા મહારાજ તરીકે જ લોકો તેમને યાદ કરશે.

આ કાગડો - જટા વગેરે દેવદત્તના ઘરના, બાવાજીના પરિચાયક કહેવાય, વિશેષણ નહીં. રક્તરૂપ નાશ પામી ગયા પછી રક્તઘટ કોઈ બોલતું નથી. માટે, રક્તરૂપ એ ઘડાનું વિશેષણ કહેવાય. ઉપલક્ષણ નહીં, પરિચાયક નહીં. આના કારણે પ્રતિબધ્ય-પ્રતિબંધકભાવમાં ઘણો ફરક પડી જાય છે. જેમ કે -

गृहस्य अवश्यम् असत्त्वादिति काकस्योपलक्षणत्वात् 'काकवद्देवदत्तगृहं नास्ति' इति निश्चयस्य 'देवदत्तगृहमस्ति'- इत्याकारकज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकत्वं सम्भवतीति वस्तुस्थित्यनुरोधेन 'विशेषणविशिष्टतद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः विशेषणविरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धको न सम्भवति, किन्तु उपलक्षण/परिचायकोपलक्षिततद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः उपलक्षणरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञाने प्रतिबन्धकः भवत्येव'- इत्येवं नियमः अभ्युपगन्तव्यः ।

ततश्च वयमपि 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वगतैकत्वरूपस्य न विशेषणम्, अपि तु परिचायकम्, उपलक्षणमेवे'त्यभ्युपगच्छामः, अतः 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः अवृत्तिः'- इत्याकारकनिश्चयः 'वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः'- इत्याकारकज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः भवेदेवेति

●

❋ પ્રતિબધ્ય - પ્રતિબંધક ભાવમાં પડતો તફાવત ❋

'અહીં લાલ ઘડો નથી' - આવો નિશ્ચય હોય ત્યારે 'અહીં ઘડો છે' - આવો નિશ્ચય થાય કે નહીં ? - થાય જ. લાલ ઘડો ન હોય તો પીળો ઘડો તો હોઈ જ શકે છે ને ! એટલે કે વિશેષણથી વિશિષ્ટ એવા વિશેષ્યના અભાવનો નિશ્ચય ફક્ત વિશેષ્યની સત્તા જણાવનાર જ્ઞાનમાં પ્રતિબંધક બની ન શકે. મતલબ કે રક્તરૂપથી વિશિષ્ટ એવા ઘડાના અભાવનો નિશ્ચય ફક્ત 'ઘડો છે' - આ રીતે વિશેષણ રહિત વિશેષ્યની હાજરી જણાવનાર નિશ્ચય પ્રત્યે પ્રતિબંધક ન બની શકે. આ રીતે રક્તરૂપવિશેષિતઘટાભાવનો નિશ્ચય ઘટના નિશ્ચયમાં = ઘટના નિશ્ચય પ્રત્યે પ્રતિબંધક ન બની શકે.

જ્યારે 'કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર ધરતીકંપમાં નાશ પામી ગયું' - આવું જ્ઞાન હોય ત્યારે 'દેવદત્તનું ઘર હાજર છે' - આવો નિશ્ચય ન થાય. (જે ઘરમાં કબૂતરને ચણ નાંખવામાં આવતી હોય અને રોજ થોકબંધ કબૂતરો ચણ ચણવા આવતા હોય તો તે ઘરની ઓળખ 'કબૂતરવાળા ઘર' તરીકે થતી અત્યારે પણ દેખાય જ છે. માટે 'કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર' - ઈત્યાદિ રીતે તે - તે ઘરની ઓળખ થાય તેમાં કંઈ અજુગતું માનવાની જરૂરત નથી.) કારણ કે કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર અને કાગડા વિનાનું દેવદત્તનું ઘર - એમ કંઈ બે ઘર નથી. દેવદત્તનું ઘર તો એક જ છે અને તે જ ઘર કાગડાવાળા ઘર તરીકે

न काऽपि अनुपपत्तिः ।

अत्र परिचायकम्, उपलक्षणम् इत्यादयः पर्यायाः ।

विद्यमानत्वे सति यद् व्यावर्तकं भवति तद् विशेषणम्, अविद्यमानत्वेऽपि यद्व्यावर्तकं भवति तदुपलक्षणम्, अतः काकादयो यदा न सन्ति देवदत्तगृहे तदा एव तेषामुपलक्षणत्वम्,

●

ઓળખાતું હોય તો સ્પષ્ટ છે કે 'કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર નાશ પામ્યું' - આવો નિશ્ચય હોય તો 'દેવદત્તનું ઘર વિદ્યમાન છે' - આવો નિશ્ચય ન થાય. આમ, ઉપલક્ષણથી ઉપલક્ષિત/પરિચાયકથી પરિચયિત વિશેષ્યના અભાવનો નિશ્ચય પરિચાયક વિનાના કે ઉપલક્ષણ વિનાના ફક્ત ઉપલક્ષિતની સત્તાને જણાવનાર જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક બનશે જ !

તે જ રીતે 'જટાવાળા ઋષભદાષજી સંન્યાસી દેવલોક થઈ ગયા' - આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે ત્યારે 'ઋષભદાસજી સંન્યાસી જીવે છે' - આવું કોઈને ન જણાય. મતલબ કે 'જટાવાળા ઋષભદાષજી સંન્યાસી કાળ કરી ગયા' - આવો નિશ્ચય હોય ત્યારે 'ઋષભદાષજી સંન્યાસી જીવે છે' - આવો નિશ્ચય ન થાય.

ટૂંકમાં, ફલિત એટલું થયું કે,

→ વિશેષણવિશિષ્ટ વિશેષ્યના અભાવનો નિશ્ચય વિશેષણરહિત વિશેષ્યના જ્ઞાનમાં પ્રતિબંધક ન બને. કિંતુ

→ ઉપલક્ષણથી/પરિચાયકથી ઉપલક્ષિતયપરિચયિત વિશેષ્યના અભાવનો નિશ્ચય ઉપલક્ષણ રહિત વિશેષ્યના જ્ઞાનમાં પ્રતિબંધક બને. માટે,

'રક્તરૂપવિશિષ્ટ ઘડો નથી' - આવો નિશ્ચય હોય તો પણ 'ઘડો છે' - આવો નિશ્ચય થઈ શકે છે. જ્યારે 'કાગડાવાળું દેવદત્તનું ઘર નાશ પામી ગયું' - આવો નિશ્ચય હોય તો 'દેવદત્તનું ઘર હાજર છે' - આવો નિશ્ચય ન થાય તે જ રીતે 'જટાવાળા ઋષભદાસજી સંન્યાસી દેવલોક થઈ ગયા' - આવો નિશ્ચય હોય તો 'ઋષભદાસજી સંન્યાસી જીવે છે' - આવો નિશ્ચય / આવું જ્ઞાન ન થાય. આટલી વાતને મગજમાં સ્થિર કરી હવે પ્રસ્તુત વાતમાં આવીએ.

❀ અવચ્છેદકત્વને વિશેષણ માનતા આપત્તિ ❀

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ એ રૂપનું વિશેષણ કે પરિચાયક ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહેવું પડે કે અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ એ રૂપનું પરિચાયક છે. વિશેષણ નથી. દા.ત. **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-

जटाऽसत्त्वेऽपि 'जटाशाली अयं तापसः'- इत्यादिव्यपदेशानुरोधेन जटादिकमपि तापसादीनामुपलक्षणमित्यभ्युपगम्यते। तदुक्तं **व्युत्पत्तिवादे गदाधरेण** "धर्मो द्विविधः - विशेषणम् उपलक्षणञ्च। विद्यमानं सद् व्यावर्तकं विशेषणम्, पुरुषादौ वर्तमानकालावच्छेदेन विद्यमानो दण्डादिः। अविद्यमानं सद् व्यावर्तकम् उपलक्षणम्, तापसादेः कालान्तरीणजटादिकम्" (व्यु. वा. सादर्शः, तृतीयाकारके पृ. ४४०) इति ।

एतदेव विवृण्वता **सुदर्शनाचार्येण** "विशेषणोदाहरणमाह - पुरुषादाविति । यथेत्यादिः । उपलक्षणोदाहरणमाह - तापसादेरिति, 'काकवन्तो देवदत्तस्य गृहाः'- इतिवत् तापसे जटानामसत्त्वेऽप्युपलक्षणत्वं भवत्येव, जटानां वर्तमानकाले तु तापसविशेषणत्वमेव" (तत्रैवादर्शे) इत्युक्तम्

●

પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. અહીં તાદશ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વહ્નિત્વગતએકત્વ વિશિષ્ટ છે કે ઉપલક્ષિત છે / પરિચયિત છે. કહેવું પડે કે ઉપલક્ષિત છે = પરિચયિત છે. એટલે કે તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ એ વહ્નિત્વગતએકત્વનું = રૂપનું પરિચાયક છે.

કારણ કે, જો મારી પાસે એવો નિશ્ચય હોય કે 'તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વિશેષિતરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ અવૃત્તિ છે' તો પછી મને 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ છે' - આવું જ્ઞાન ન થાય - આ તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે. કારણ કે તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વહ્નિત્વગતએકત્વ સમાઈ જ જાય છે. માટે, જો આવો નિશ્ચય હોય કે 'તાદશ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વિશેષિત રૂપ (= અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ, વિશેષિત શબ્દ વિશિષ્ટ કે ઉપલક્ષિત - બન્ને માટે 'કૉમન' છે. મતલબ કે બન્નેને જણાવે છે. વિશિષ્ટ કહેવું હોય તો પણ વિશેષિત શબ્દનો પ્રયોગ કરી શકાય છે અને ઉપલક્ષિત માટે પણ વિશેષિત શબ્દ વાપરી શકાય છે.)વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ અવૃત્તિ છે' તો 'વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ છે' - આવું જ્ઞાન ન જ થાય - આ એક હકીકત છે.

જો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને વિશેષણ માનો તો 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વિશિષ્ટ રૂપમાં વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ અવૃત્તિ છે' - આવો નિશ્ચય હોવા છતાં 'વહ્નિત્વગતએકત્વમાં (= રૂપમાં) વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ છે' - આવું જ્ઞાન થઈ જ શકે. જેમ 'રક્તરૂપથી વિશિષ્ટ ઘડો નથી' - આવું

यशोलता विजनआ

इति अवधेयम्।

ततश्च रक्तघटातिरिक्ततया शुद्धघटः उपलभ्यते, रक्तरूपसत्त्वे एव रक्तत्वस्य विशेषणत्वसङ्गतेः, नीलादिघटस्य रक्तघटतयाऽव्यपदेशात्, अत एव 'रक्तघटो नास्ति'- इत्यादिनिश्चयः 'घटोऽस्ति' - इत्यादिज्ञानं न प्रतिबध्नाति, किन्तु देवदत्तगृहादिकं तु काकाऽसत्त्वेऽपि काकवत्तया

●

જ્ઞાન હોય તો પણ 'ઘડો છે' - આવું જ્ઞાન થઈ જ શકે છે. કારણ કે વિશેષણથી વિશિષ્ટ વિશેષ્યને અનુલક્ષીને તમે જે બોધ કે નિશ્ચય કર્યો હોય તે વિશેષણરહિત વિશેષ્યને બિલકુલ લાગુ ન પડે.

માત્ર પરિચાયક જ એવું છે કે તેનાથી પરિચયિત વિશેષ્યને જે લાગુ પડે તે તાદૃશ-પરિચાયકરહિત કેવલ વિશેષ્યને પણ લાગુ પડે જ. મતલબ કે જો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ એ રૂપનું પરિચાયક હોય તો 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વિશેષિત રૂપ(= અનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ)વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ ધૂમમાં રહેલું છે' - આવો નિશ્ચય 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણવૃત્તિ ધૂમ છે' - આવા જ્ઞાનનું પ્રતિબંધક બને જ. કારણ કે પ્રથમ નિશ્ચયમાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ પરિચાયકથી પરિચયિત એવા રૂપને અનુલક્ષીને વાત કરવામાં આવી છે, તેનાથી વિપરીત વાત દ્વિતીય જ્ઞાનમાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ પરિચાયકથી રહિત એવા વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપને અનુલક્ષીને કરી છે.

❈ જટા એ ઉપલક્ષણ ❈

જેમ 'જટાવાળા ઋષભદાસજી સંન્યાસી દેવલોક થઈ ગયા' - આ નિશ્ચયમાં જટાઉપલક્ષણથી ઉપલક્ષિત ઋષભદાસજી સંન્યાસીને અનુલક્ષીને થયેલી વાત ઉપલક્ષણ વિનાના ઋષભદાસજી સંન્યાસીને પણ લાગુ પડે જ છે. માટે, 'જટાવાળા ઋષભદાસજી સંન્યાસી દેવલોક થઈ ગયા' - આવો નિશ્ચય હોય ત્યારે 'ઋષભદાસજી સંન્યાસી જીવે છે' - આવો બોધ ન થઈ શકે.

તેવી જ રીતે 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ ધૂમમાં રહેલ છે' - આ નિશ્ચયમાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી ઉપલક્ષિત રૂપને અનુલક્ષીને જે વાત કરી છે તે વાત અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વરૂપઉપલક્ષણરહિત વહ્નિત્વગત-એકત્વને પણ સમાન રીતે લાગુ પડશે જ. તેથી,

જેમ 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં અવૃત્તિ ધૂમ છે'

व्यवह्रियते इति शुद्धदेवदत्तगृहं न वर्तते एव यत् काकवन्न स्यात्, अतः 'देवदत्तगृहं नास्ती'त्युक्तौ काकवद्देवदत्तगृहाभावोऽवश्यं ज्ञायते इति 'काकवद्देवदत्तगृहं नास्ति' इति निश्चयः 'देवदत्तगृहं नास्ति' - इत्याकारकनिश्चयवद् 'देवदत्तगृहमस्ति'- इत्याकारकज्ञानं प्रतिबध्नात्येवेति उपलक्षणोपलक्षिततद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः शुद्धतद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रतिबध्नाति, विशेषणविशिष्टतद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः शुद्धतद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं न प्रतिबध्नाति इत्यादिरीत्या नियमः अङ्गीकार्यः इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-

यशोलता

●

- આવો નિશ્ચય હોય તો 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' - આવું જ્ઞાન ન થાય. તે જ રીતે 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ(= વહ્નિત્વગત-એકત્વ)વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે' - આવો નિશ્ચય હોય તો 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' - આવો બોધ ન થાય.

❀ અવચ્છેદકત્વને ઉપલક્ષણ માનતા પ્રતિબધ્ય-પ્રતિબંધકભાવની સંગતિ ❀

ટૂંકમાં, -- 'રક્તરૂપવિશિષ્ટ ઘટ નથી' - આવો નિશ્ચય 'ઘડો છે' - આવા જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક ન બને. તે રીતે જો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને વહ્નિત્વગતએકત્વ વગેરે રૂપનું વિશેષણ માનો તો,

'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વવિશિષ્ટવહ્નિત્વગતએકત્વરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-અધિકરણમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે' - આવો નિશ્ચય

'(અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વવિશેષણરહિત) વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' - આવા જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક ન બની શકે.

વિનશ્રા

→ જો અનુયોદ્ગિતાઅવચ્છેદકત્વને વહ્નિત્વગતએકત્વ વગેરે રૂપનું પરિચાયક માનો તો જેમ 'જટાવાળા ઋષભદાસજી સંન્યાસી કાળ કરી ગયા' - આવો નિશ્ચય 'ઋષભદાસજી સંન્યાસી જીવ છે' - આવા બોધ પ્રત્યે પ્રતિબંધક બને છે.

તે રીતે 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વઉપલક્ષિતવહ્નિત્વગતએકત્વરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે' - આવો નિશ્ચય '(અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-ઉપલક્ષણ રહિત) વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવઅધિકરણમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ છે' - આવા જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક બની શકશે.

गितावच्छेदकत्वस्य रूपपरिचायकतया अभ्युपगमे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वोपलक्षितरूपविषयकाभावावगाहिनिश्चयः तादृशोपलक्षणरहितकेवलरूपविषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः सम्भवत्येवेति ऐदम्पर्यम् इति केचन ।

विद्वांसस्तु परिचायकम् उपलक्षणञ्चैकं नाङ्गीकुर्वन्ति, तदैक्याऽभ्युपगमे मूलकृता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्य रूपपरिचायकत्वोक्तेः तस्योपलक्षणत्वापत्तिः, न चेष्टापत्तिः, उपलक्षणत्वस्य अविद्यमानव्यावर्तकधर्मे एव उक्तरीत्या अभ्युपगमाद् रूपे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्याऽविद्यमानत्वाऽऽपत्तिः इति परिचायकत्वमुपलक्षणत्वञ्च भिन्नं भिन्नम् । अविद्यमानं सद् व्यावर्तकमुपलक्षणं भवति, परिचायकं नैव, तदघटकत्वे सति अर्थविशेषज्ञापकं हि परिचायकं भवति, परिचाययति यत्तत्, न तु लक्षणभूतमिति व्युत्पत्तेः, यथा घृतघटे घृतं तादृशघटस्य परिचायकम्, न तु लक्षणम्, अतः एव घृतस्य न घटघटकत्वम्, अपि तु सर्वेभ्यः घटेभ्यः विलक्षणतया तं घटं परिचाययति इति घृतं परिचायकमुच्यते, एवमेव प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं परिचायकं रूपस्य, वह्नित्वगतैकत्वाघटकत्वे सति अर्थविशेषज्ञापकत्वात्, अतः 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वं नास्ति'- इत्युच्यताम्, 'वह्नित्वगतैकत्वं नास्ति'- इत्युच्यतां वा, नार्थभेदः कश्चिदिति समानतया प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावः इति सम्यग् विभावनीयम् - इति वदन्ति विद्वांसः ।

●

વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-અધિકરણમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે' આવો નિશ્ચય 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' - આવા જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક બને જ છે.

આ વાત તો જ શક્ય બને કે જો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ તાદૃશરૂપનું વિશેષણ ન હોય, પરિચાયક જ હોય. જો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું વિશેષણ માનો તો 'અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે' - આવો નિશ્ચય જે 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' - આવા જ્ઞાને પ્રત્યે પ્રતિબંધક બને છે તે અસંગત થઈ જાય. માટે, તાદૃશ અનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વને રૂપનું પરિચાયક જ માનવું પડે.

युक्तञ्चैतत्, **न्यायकोशकृद्भीमाचार्येणा**ऽपि उपलक्षण-परिचायकयोः भिन्नलक्षणप्रदर्शनेन भिन्नत्वमेवोपपादितम् । अत एव "परिचायकम् = उपलक्षणम् इति केचिद् वदन्ति" (न्या.को. पृ. ४७८) इत्युक्तिरपि सङ्गच्छते ।

विद्वत्तल्लजास्तु "परिचायकत्वं = विद्यमानत्वे सति अव्यावर्तकत्वम्, यथा 'श्यामः काकः' - इत्यत्र श्यामरूपस्य परिचायकत्वम्, श्यामेतरकाकाभावेन व्यवच्छेद्याभावाद् न हि तद् व्यावर्तकम्, काके वर्तमानञ्चाऽस्ति इति श्यामरूपं परिचायकमुच्यते, 'रक्तः घटः अस्ति'- इत्यादौ तु रक्तरूपं विशेषणम्, विद्यमानत्वे सति व्यावर्तकत्वे विशेषणत्वसिद्धेः, रक्तेतरश्यामादिघटसद्भावेन रक्तरूपं श्यामादिघटानां व्यवच्छेदं करोति इति रक्तरूपं विशेषणम्, न परिचायकम् । अत एव 'रक्तघटाः नष्टाः'- इत्यादिनिश्चयः 'घटोऽस्ति'- इत्यादिज्ञानं नैव प्रतिबध्नाति, रक्तघटसामान्यनाशेऽपि घटसामान्यनाशाऽसम्भवात् । 'श्यामाः काकाः नष्टाः'- इत्यादिनिश्चयस्तु 'काको वर्तते'- इत्यादिज्ञानं प्रतिबध्नात्येव, श्यामकाकसामान्यनाशे काकसामान्यस्याऽपि अवश्यं नाशादिति विशेषणविशिष्टतद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः विशेषणविरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं न प्रतिबध्नाति, किन्तु परिचायकपरिचायिततद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयः परिचायकविरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रतिबध्नात्येवेति फलितम् । परिचायकमुपलक्षणञ्च भिन्नं भिन्नम्, उपलक्षणस्य उपलक्षिते अविद्यमानत्वात्, परिचायकस्य परिचायिते विद्यमानत्वाच्चेति बोध्यम् । प्रकृते न हि तादृशं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते यत् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविशिष्टं न भवेत्; 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्येतत्स्थले । तथा च वह्नित्वगतैकत्वे वर्तमानमपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितानवच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वव्यावर्तकमपि नास्ति, तादृशवह्नित्वगतैकत्वस्यैव अप्राप्तेरिति विद्यमानत्वे सति अव्यावर्तकत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं परिचायकमेव ।

अत एव 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वं धूमहेतौ नास्ति'- इति निश्चयः 'वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वं धूमहेतौ' अस्ति - इत्यादिज्ञानं

अत्रोक्तावच्छेदकत्वं रूपस्य परिचायकमात्रम्, अन्यथा तद्विशेषितरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वनिश्चयस्य वह्नित्वगतैकत्ववृत्तिप्रतियोगिताकाभाववद्वृत्तित्वग्रहे प्रतिबन्धकत्वानुपपत्तेः।

●

प्रतिबध्नात्येव, परिचायकपरिचायिततद्विषयकाभावावगाहिनिश्चयस्य परिचायकविरहिततद्विषयकसत्त्वावगाहिज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकत्वाभ्युपगमादिति न प्रतिबध्य-प्रतिबन्धकभावानुपपत्तिः" इत्याहुः इति सम्यग् विभावनीयम् । युक्तञ्चैतदिति ***दिक्*** ।

एतदेवाह - **अत्र** = 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणे **उक्तावच्छेदकत्वं** = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं **रूपस्य परिचायकमात्रं** = विद्यमानत्वे सति अव्यावर्तकमात्रम्; मात्रपदेन विशेषणत्वव्यवच्छेदः। तादृशावच्छेदकत्वस्य रूपविशेषणत्वाभ्युपगमे दोषमाह - **अन्यथा** = तादृशावच्छेदकत्वस्य परिचायकत्वमनभ्युपगम्य विशेषणत्वाभ्युपगमे **तद्विशेषितरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वनिश्चयस्य** = 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविशिष्टरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः नास्ति'- इत्यादिनिश्चयस्य **वह्नित्वगतैकत्ववृत्तिप्रतियोगिताकाभाववद्वृत्तित्वग्रहे** = 'वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तिप्रतियोगिता निरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिरस्ति'- इत्यादिज्ञानं प्रति **प्रतिबन्धकत्वानुपपत्तेः** । यथा 'रक्तघटाः न सन्ति' इत्यादिनिश्चयः = (रक्तरूपविशिष्टघटविषयकाभावावगाहिनिश्चयः) 'घटाः

●

★ શબ્દગૌનો વત્સસમ અર્થ ★

શબ્દાર્થ :- અહીં દર્શાવેલ અવચ્છેદકત્વ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વ વગેરે રૂપનું પરિચાયક જ છે, વિશેષણ નહીં. જો તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું વિશેષણ માનો તો 'તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વથી વિશેષિતરૂપ (= અનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ) વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવદ્માં ધૂમ અવૃત્તિ છે' - આવા પ્રકારનો ધૂમમાં અવૃત્તિત્વનો નિશ્ચય જે 'વહ્નિત્વગતએકત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ છે' -

सन्ति'- इत्यादिज्ञानं न प्रतिबध्नाति, तथैव प्रकृतेऽपि विशेषणविशिष्टरूपावगाहि-तदभावविषयक-निश्चयः विशेषणविरहितरूपावगाहितत्सत्त्वविषयकज्ञानं प्रति प्रतिबन्धकः न स्यात् । न चैतदिष्टम्, पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र 'साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता निरूपकाभावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः नास्ति'- इत्यादि-निश्चये साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वरूपस्यैव प्राप्तेः तादृशनिश्चयसत्त्वे 'वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्ति प्रतियोगितानिरूपका-भावाधिकरणे धूमहेतुः वृत्तिः अस्ति'- इत्यादिज्ञानस्य अत्यन्तमसम्भावितत्वात् ।

तादृशावच्छेदकत्वस्य लक्षणे परिचायकत्वद्योतकप्रवेशप्रदिदर्शयिषयाऽऽह - **एवञ्चे**त्यादि। यथा 'श्यामः काकः'- इत्यादौ श्यामत्वस्य परिचायकतया श्यामत्वसामानाधिकरण्यमेव काकत्वे बोध्यते, तथैव प्रकृतेऽपि तादृशावच्छेदकत्वसामानाधिकरण्यमेव रूपनिष्ठधर्मे बोध्यते । लक्षणे च सर्वाण्यपि पदानि अर्थतः समनुविद्धानि, सङ्कलितानि इति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्थलीयमर्यादया तत्पदार्थाः प्रतिभासन्ते, अर्थात् तादृशरूपवैशिष्ट्यं वृत्तित्वे, वृत्तित्ववैशिष्ट्यं प्रतियोगितायाम्, प्रतियोगितावैशिष्ट्यञ्चाभावे इत्यादिरीत्या (परम्परासम्बन्धेन) भासन्ते, अर्थात् तादृशरूपावच्छिन्न-

●

આવા પ્રકારના વૃત્તિત્વના જ્ઞાન પ્રત્યે પ્રતિબંધક બને છે તે અસંગત થઈ જશે, તે સંગત નહીં થઈ શકે. (કેમ ? શા માટે ? - આવો પ્રશ્ન જો જાગતો હોય તો ભાવાર્થ વાંચી લેવો. કારણ કે પુનઃ તે કારણોને દર્શાવવા શક્ય ન હોવાથી પુનઃ તેનું વાંચન જરૂરી છે. અહીં પિષ્ટપેષણ કરવાથી સર્યું.)

આ રીતે તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું પરિચાયક સિદ્ધ કરી લક્ષણમાં તેનો સમાવેશ કેવી રીતે કરવો ? તે હવે દેખાડે છે.

(एवञ्च.) તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ રૂપનું પરિચાયક હોવાથી લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે - પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસમાનાધિકરણરૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિત્વનિષ્ઠઅવચ્છે-દકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અભાવનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અધિકરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપકપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવ.

આ લક્ષણ સમજવા સૌ પ્રથમ મૂળ લક્ષણ જોઈએ. ખૂબ જ સરળ પડી જશે, આ

वृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वावच्छिन्नाऽभावावच्छिन्नाधिकरणावच्छिन्नवृत्तित्वावच्छिन्नाभावः । अर्थाद् रूपनिष्ठाऽवच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितावच्छेदकताविशिष्टाभावः, अत्र रूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिता या वृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकता तन्निरूपिता या प्रतियोगितानिष्ठावच्छेदकता.... इत्यादिरीत्या विग्रहः समाश्रयणीयः । प्रकृते वृत्तित्वाभावः = वृत्तित्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं वक्ष्यमाणरीत्या परिष्करणीयम्, अतः लक्षणं 'तादृशरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः'- इत्येवं भवति, अत्र प्रतियोगितायाः वृत्तितात्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकत्वं प्रतियोगितायां वर्तते एव, तादृशप्रतियोगितानिरूपकाभावः लक्षणम् इति अवसीयते। वृत्तितात्वं प्रतियोगितायाः अवच्छेदकं नियामकरूपम्, अन्यत्र च रूपावच्छिन्नं वृत्तित्वम्... इत्यादि

●

વાત રમત-રમતમાં સમજાઈ જશે. આપણું મૂળ લક્ષણ છે - સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ(નિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકઅભાવ=)-અવૃત્તિત્વ. આ લક્ષણમાં જે કૌંસમાં મેટર લખેલ છે તે મૂળ લક્ષણમાં ઉમેરવાનું છે. તેની પાછળનું પ્રયોજન આગળ ઉપર બતાવશે. તથા બીજો એક ફેરફાર અનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા રૂપનું ઉપલક્ષણ છે - તેવો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપતો કોઈ પરિષ્કાર કરવાનો છે. સૌ પ્રથમ તો એક વાત સમજી રાખો કે ન્યાયજગતની પરિભાષા મુજબ ઉક્ત વાક્યમાં સળંગ આલેખાયેલા દરેક પદાર્થો એકબીજાથી સંકળાયેલા છે. પરસ્પર વિશેષ્ય-વિશેષણભાવઆપન્ન છે.

માટે, તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ સ્વનિરૂપિતત્વસંબંધથી વૃત્તિતામાં રહે, વૃત્તિતા-પ્રતિયોગિતામાં રહે, પ્રતિયોગિતા સ્વનિરૂપકત્વસંબંધથી અભાવમાં રહે, અભાવ અધિકરણમાં રહે. અને આ અધિકરણ સ્વનિરૂપિતત્વસંબંધથી વૃત્તિતામાં રહે અને સ્વનિરૂપિતવૃત્તિત્વસંબંધથી વૃત્તિતાત્વમાં રહે. આ વૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકઅભાવ એ વ્યાપ્તિ છે.

અવચ્છેદકતાની ભરમારને ભેદતો ભાવાર્થ

માટે, કહી શકાય કે તાદૃશ અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નવૃત્તિતાઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છિન્નઅભાવઅવચ્છિન્નઅધિકરણઅવચ્છિન્નવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક-અભાવ. આ રીતે

यदुच्यते तत्रावच्छेदकत्वं विशेषणरूपमिति अवच्छेदकताद्वयपार्थक्योपदर्शनार्थं रूपनिष्ठावच्छेदकता-निरूपिताऽवच्छेदकता इति कथ्यते, वृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकत्वञ्च निरूप्यते, अन्यथा उभय-थाऽपि शब्दप्रयोगः सम्भवति, परस्परं निरूप्य-निरूपकभावापन्नत्वात् तादृशधर्माणामिति बोध्यम्। य

प्रकृते तादृशरूपनिष्ठा या अवच्छेदकता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसमानाधिकरणा सञ्जाता, उभययोः तादृशरूपे एव वर्तमानत्वात्। तथा च स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसमानाधिकरण-

शो ल ता

●

(૧) તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા,

(૨) વૃત્તિતાનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા, નિ

(૩) પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા, રૂ

(૪) અભાવનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા, પિ

(૫) અધિકરણનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા, ત

(૬) વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા

આ બધી અવચ્છેદકતાઓ પરસ્પર નિરૂપ્ય-નિરૂપકભાવઆપન્ન હોય. માટે, 'નિરૂપિત' શબ્દ લખી આ બધી અવચ્છેદકતાઓ આપણે જોડી શકીએ.

આ બધી અવચ્છેદકતાઓમાં જે વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા છે તે જુદી પડી જાય છે. वि

જેવી રીતે, ઘટઅવચ્છિન્નભૂતલ અને ઘટત્વઅવચ્છિન્નઘટનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા ण

અથવા તો ઘટત્વઅવચ્છિન્ન ઘટ અને ઘટત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા श्रा

❀ નિરૂપિત - નિરૂપકશબ્દપ્રયોગભેદથી ફાયદો ❀

અહીં ઘટત્વમાં રહેનારી બે અવચ્છેદકતા જુદી પડી જાય છે. એક વિશેષણતાસ્વરૂપ છે. બીજી નિયંત્રકતા દર્શાવનાર છે, નિયંત્રકતા રૂપ છે. પ્રસ્તુતમાં પણ વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા નિયંત્રકતારૂપ છે. માટે, તાદશવૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપક પ્રતિયોગિતા થશે. ટૂંકમાં, અધિકરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા હોય. અને વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપક પ્રતિયોગિતા થશે. કારણ કે પ્રતિયોગિતા વૃત્તિતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે, નિયંત્રિત છે. જો કે 'નિરૂપિત' પણ કહી જ શકાય. છતાં આ તો તે અવચ્છેદકતાને થોડી જુદી પાડવા માટે તદ્નિરૂપક પ્રતિયોગિતા દર્શાવી છે. હવે, આખું

तादृशरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिष्ठावच्छेदकता-निरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेद-कतानिरूपकप्रतियोगितानिरूपकाभावः लक्षणम् इति फलितम् । एतत्प्रदर्शनेन तादृशाऽनुयोगिता-वच्छेदकत्वस्य परिचायकत्वं प्रदर्शितं भवति ।

●

લક્ષણ બનાવીએ -

તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપનિષ્ઠ(૧)અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠ(૨) અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ(૩)અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અભાવનિષ્ઠ(૪)અવચ્છે-દકતાનિરૂપિત-અધિકરણનિષ્ઠ(૫)અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠ(૬)અવચ્છેદકતા-નિરૂપકપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ. હવે, તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું પરિચાયક જણાવવા માટે નિર્દેશ થોડો જુદી રીતે કરીએ. આમાં આપણે જોઈ ગયા કે - રૂપમાં અવચ્છેદકતા પણ છે અને તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ છે. મતલબ કે તાદશ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકતાને સમાનાધિકરણ રૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા છે. માટે, હવે લક્ષણ થશે -

તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતાસમાનાધિકરણરૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતા-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અભાવનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિત-અધિકરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપકપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકઅભાવ.

આખું લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે કે -

પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસમાનાધિકરણરૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધઅવ-ચ્છિન્નવૃત્તિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતઅભાવ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અધિકરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-નિરૂપકપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ.

શબ્દાર્થમાં આ જ વસ્તુ આવશે.

·⁂· જે વાત ભાવાર્થમાં, તે જ શબ્દાર્થમાં ·⁂·

શબ્દાર્થ :- આ પ્રમાણે = તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ રૂપનું પરિચાયક હોવાથી હવે 'તાદશ(= સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

एवञ्च तादृशावच्छेदकत्वसमानाधिकरणरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकताकप्रतियोगिताकाभावत्वेन लक्षणता बोध्या ।

●

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **एवञ्च** = तादृशानुयोगितावच्छेदकत्वस्य परिचायकत्वाऽभ्युपगमे **तादृशावच्छेदकत्वसमानाधिकरणरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकप्रतियोगिताकाभावत्वेन लक्षणता बोध्या**, अर्थात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावस्य स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

●

અનુયોગિતા)અવચ્છેદકત્વસમાનાધિકરણરૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-(સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન)-વૃત્તિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અભાવનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-અધિકરણનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપકપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવત્વરૂપે લક્ષણતા કહેવી = તાદૃશઅભાવને લક્ષણ કહેવો.

આ તો અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વને રૂપનું પરિચાયક જણાવવા માટે લક્ષણમાં રહેલો ધર્મ આવા પ્રકારનો બતાવ્યો. (= લક્ષણ - તાદૃશઅભાવ. તેમાં રહેલો ધર્મ અભાવત્વ. તે અવચ્છેદકતાથી ઘટિત બતાવ્યો.) બાકી વાસ્તવમાં આવા પ્રકારનું લક્ષણ દરેક વખતે બોલવું જરૂરી નથી. આપણું લક્ષણ તો આ જ છે કે -

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત એટલે શું ? આવા પ્રકારની શંકાઓ ઉઠતી હોય તો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટ-

वच्छेदकत्वसमानाधिकरणतादृशरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकप्रतियोगितानिरूपकाभावत्वरूपेण लक्षणत्वं ज्ञेयम्, न पुनः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकप्रतियोगितानिरूपकाभावत्वरूपेण लक्षणत्वमिति भावः।

एतदेवोपजीव्य शब्दलेशभेदेन **श्रीशिवदत्तमिश्रेण व्याप्तिपञ्चकमाथुरीगङ्गाटिप्पनके** "अत्रेदृशावच्छेदकत्वं रूपस्य परिचायकम्, अन्यथा तादृशानुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभाववदवृत्तित्वनिश्चयस्य वह्नित्वगतैकत्ववृत्तिप्रतियोगिताकाभाववद्वृत्तित्वबुद्धौ प्रतिबन्धकत्वानुपपत्तेः । तथा च तादृशावच्छेदकत्वसमानाधिकरणरूपनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगित्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितात्वनिष्ठावच्छेदकताकप्रतियोगिताकाभावो लक्षणार्थः । अभावप्रतीत्याकारश्च 'तादृशरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वं नास्ती'ति" (पृ. ३१) इति उक्तमित्यवधेयम् । इत्थञ्च एतद्दीधितौ पर्याप्तिघटितकल्पः प्रदर्शितः परिष्कृतश्च । अन्तरा नानालक्षणानि तत्परिष्काराश्चापि अवगताः इति शम् ।

*।। इति सकलसङ्घहितचिन्तकाचार्यप्रवर**श्रीभुवनभानुसूरीश्वर**शिष्यरत्नपूज्यपूनाजिल्होद्धारकाचार्यप्रवर**श्रीविश्वकल्याणसूरीश्वर**शिष्यरत्नपूज्यसंविन्मूर्त्याचार्यप्रवर**श्रीयशोविजयसूरीश्वर**शिष्यलव**मुनिभक्तियशविजय**विरचितायां **व्याप्तिपञ्चकविवृतिवृत्तियशोलता**यां पञ्चमी दीधितिः।।*

●●●

અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટ-અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આમ, આ દીધિતિમાં આપણે પર્યાપ્તિઘટિતપરિષ્કારયુક્ત લક્ષણ જાણ્યું - વિસ્તાર્યું - સમર્થન કર્યું... અનેક વાતો પ્રાસંગિક-અનુપ્રાસંગિક રીતે ચર્ચી....

।। મુનિભક્તિયશવિજયરચિત વિનમ્રાવ્યાખ્યામાં પાંચમી દીધિતિનું વિવરણ સંપૂર્ણ ।।

अथ
।। षष्ठी दीधितिः ।।

अथ पर्याप्तिघटितकल्पविध्वंसकः सामनैयत्यघटितकल्पाय भूमिकाकल्पः दीर्घपूर्वपक्षारम्भः, अवान्तरपूर्वपक्षकथनानि चान्तरा अनेकानि समागमिष्यन्ति इति तत्र तत्र स्पष्टीकरिष्यामः, अत्र प्रदर्शितलक्षणं पर्याप्तिघटितं दुष्टमिति त्याज्यं तदिति दीर्घपूर्वपक्षपथप्रवेशाय द्वारकल्पं रहस्यम् । **अथे**त्यादिना तदेवारभ्यते ।

मुख्यपूर्वपक्षस्याऽयमाशयः - भो महाशय ! सुन्दरं लक्षणं पर्याप्तिघटितं निष्टङ्कितं भवता, किन्तु आपातरमणीयं तत्, न सर्वेषां ग्राह्यं भविष्यति, न वा निर्दोषं तत् । तथा हि - पर्याप्तिसम्बन्धो हि स्वरूपसम्बन्धविशेषः, सः च द्वित्वादिसङ्ख्यानां स्वाश्रयवृत्तितानियामक-सम्बन्धविधया एव कल्प्यते, यथा 'इमौ घट-पटौ' - इत्यत्र घटो-पटोभयस्मिन् द्वित्वसङ्ख्या प्रति-भासते, द्वित्वं च यद्यपि समवायेनाऽपि घट-पटोभयस्मिन् वर्तते तथापि समवायेन तु द्वित्वस्य

●

આ દીધિતિમાં સામનૈયત્યઘટિત પરિષ્કારની પૂર્વભૂમિકા જોઈશું.

ચલો પાઠકો ! હવે પર્યાપ્તિઘટિત લક્ષણને જેટલી વાર મમળાવવું હોય તેટલી વાર મમળાવી દો. કારણ કે આ લક્ષણને અલવિદા કરવાની નોબત વાગી ગઈ છે. જોઈએ ! કેવી રીતે આ લક્ષણમાં પૂર્વપક્ષ તોડફોડ મચાવી દે છે -

❋ સુદીર્ઘ પૂર્વપક્ષના મંડાણ ❋

મુખ્ય પૂર્વપક્ષ :- (अथा.) (અતિસુદીર્ઘ પૂર્વપક્ષના આ સાથે મંડાણ થાય છે. ઘણા સમય બાદ **इति चेद् अत्रोच्यते** - કહીને મુખ્ય ઉત્તરપક્ષ આવશે. વચ્ચે ઘણા - ઘણા અવાંતર ઉત્તરપક્ષો આવશે. જે પોત-પોતાની રીતે અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશે. અને મુખ્ય પૂર્વપક્ષ નવા - નવા સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ દર્શાવતો જ રહેશે. અને અંતે મુખ્ય ઉત્તરપક્ષ નૂતન લક્ષણ પ્રસ્થાપિત કરશે. તો ચાલો ! જોઈએ મુખ્ય પૂર્વપક્ષના ભાથામાં કયા કયા શસ્ત્રો રહેલા છે કે જે આટલા સર્વાંગસુંદર લાગતા લક્ષણને પણ છિન્ન-ભિન્ન કરી દેવા સમર્થ છે.) મહોદય ! ખરેખર તમને ધન્યવાદ આપવા ઘટે કે આટ-આટલા અવ્યાપ્તિઓના અને અસંભવ દોષોના મારા વચ્ચે પણ તમે હેમખેમ પસાર થઈ ગયા. પણ, દુઃખ સાથે કહેવું પડે છે કે તમારું લક્ષણ હવે અમારી સાથે મુકાબલો કરી શકે તેમ નથી. તમારે હાર

केवलघटेऽपि, केवलपटेऽपि वर्तमानतया 'घट-पटौ'- इत्येतत्स्थाने 'घटौ', 'पटौ' - इत्यादिप्रयोगाणां प्रामाणिकत्वापत्तेः । यादृशसम्बन्धेन द्वित्वमुभयस्मिन्नेव भवेत्, न एकस्मिन् तादृशसम्बन्धः कल्पनीयः, अतः तादृशसम्बन्धविधया पर्याप्तिसम्बन्धः कल्पितः, पर्याप्तिसम्बन्धेन च द्वित्वं घट-पटोभयस्मिन्नेव वर्तते, न केवलघटे न वा केवलपटे इति 'घट-पटौ' इति एव प्रतीतिः प्रामाणिकी स्यादिति नास्ति काऽपि अनुपपत्तिरिति।

न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्यां श्रीविश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्येणाऽपि "यद्यपि द्वित्वादिसमवायः प्रत्येकं घटादावपि वर्तते तथापि 'एको द्वौ' इति प्रत्ययाभावाद् 'एको न द्वौ' इति प्रत्ययसद्भावाच्च द्वित्वादीनां पर्याप्तिलक्षणः कश्चित् सम्बन्धोऽनेकाश्रयोऽभ्युपेयते" (का. १०८ वृ. न्या. मु.) इत्युक्तम्।

●

સ્વીકારવી જ રહી.

તમારું જે લક્ષણ છે તેમાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ ઉપર થોડું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરો. તમારે પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ શોધવાનું છે. હવે, અનુયોગિતાઅવચ્છેદક કોણ બની શકે ? તો સ્વાભાવિક છે કે જે અનુયોગિતાના અધિકરણમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે. મતલબ કે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય. કારણ કે પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતા જ્યાં રહે છે ત્યાં તાદૃશએકત્વ પણ પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે છે. પર્યાપ્તિસંબંધથી જ્યાં અનુયોગિતા રહે ત્યાં સમવાયસંબંધથી રહેનાર રૂપ પણ અવચ્છેદક બની જાય - એમ માનવામાં આવે તો તો અવ્યાપ્તિ આવી જાય. કારણ કે ધારો કે પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. તો તેમાં સમવાય-સંબંધથી રહેનાર એકત્વ પણ મળી જાય. તથા સમવાયસંબંધથી દ્વિત્વ તો માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેલું પણ મળી જાય. મતલબ કે તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થઈ જવાની આપત્તિ આવે.

તથા વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેનારી અનુયોગિતાનો અવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થવાની આપત્તિ આવે. કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સમવાય-સંબંધથી મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં પ્રત્યેકમાં રહે. તેથી જો એવો નિયમ માનો કે પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતાના અધિકરણમાં સમવાયસંબંધથી રહેનાર રૂપ પણ અવચ્છેદક બની શકે તો વહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધથી રહેનાર મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વને પણ તાદૃશઅનુયોગિતાના

एतावता इदं स्पष्टं यदुत उक्ताऽऽपत्तिनिवारणाय एव पर्याप्तिसम्बन्धकल्पना, नान्यथा, तादृशापत्तिश्च द्वित्वादौ एव, न एकत्वे, एकत्वसङ्ख्या हि यत्र समवायेन वर्तते तत्रैव पर्याप्त्याऽपि स्यादिति एकत्वस्य पर्याप्तिकल्पना नावश्यकी, अतः एव **श्रीविश्वनाथेना**ऽपि 'द्वित्वादीनां पर्याप्तिसम्बन्धः कल्प्यते'- इत्येवोक्तम्, न तु एकत्वादीनाम्, अनेन एकत्वस्य पर्याप्तिः नास्ति - इत्यत्र तस्य स्वरसो ज्ञायते । ततश्च भवान् एकत्वस्य पर्याप्तिम् अभ्युपगच्छतु, किन्तु सन्ति एके विद्वांसः ये एकत्वस्य पर्याप्तिं नाऽभ्युपगच्छन्ति । तेषां मते च 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र भवल्लक्षणानुसारेण लक्षणसमन्वयः सर्वथा नैव सम्भवति, यतः यथा एकत्वस्य पर्याप्तिः नैव अभ्युपगम्यते तथैव एकस्मिन्नधिकरणे एव वर्तमाना प्रतियोगिताऽनुयोगिता साध्यतावच्छेदकतेत्यादेरपि पर्याप्तिः नैवाऽभ्युपगम्यते, न्यायस्य उभयत्र तुल्यत्वात् । यथा

●

અવચ્છેદક માનવાની આપત્તિ આવે. માટે, તેવું માની ન શકાય. લક્ષણ મુજબ પણ પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેનાર જ અવચ્છેદક બની શકે. છતાં આ તો એક સ્પષ્ટતા કરી લીધી.

❋ એકત્વની પર્યાપ્તિ અયોગ્ય ❋

ટૂંકમાં, પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતાના અધિકરણમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેતું રૂપ જ તાદૃશઅનુયોગિતાનું અવચ્છેદક બને. હવે, પર્યાપ્તિ એટલે શું ? તે પ્રશ્નનો જવાબ આપો. તમે કહેશો કે **अयमेकः अयमेकः अतः इमौ द्वौ** - આ પ્રમાણેની પ્રતીતિમાં ભાસમાન દ્વિત્વાદિને રહેવાનો સંબંધ. કારણ કે દ્વિત્વ સમવાય સંબંધથી તો એકલા ઘટમાં પણ રહે. છતાં પ્રતીતિ બે ઘટ હોય ત્યારે જ થાય છે. ઘટ નાશ ન પામ્યો હોય, સમવાય અને દ્વિત્વ કાયમ રહેલા હોય તો પછી **इमौ द्वौ** આ પ્રમાણે એક ઘડાને પણ જોઈને પ્રતીતિ થવી જોઈએ. પરંતુ નથી થતી. માટે માનવું જોઈએ કે સમવાયથી દ્વિત્વ એક જ ઘટમાં રહેલું હોવા છતાં પણ પર્યાપ્તિસંબંધથી ઉભયમાં જ રહે. માટે, બે ઘડા હોય ત્યારે જ તેમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી દ્વિત્વ રહે અને ત્યારે જ **इमौ द्वौ** - આવા પ્રકારની બુદ્ધિ થાય. આ બુદ્ધિ એ અપેક્ષાબુદ્ધિ સ્વરૂપ છે. **उभयत्वम्/द्वित्वम् उभयत्रैव पर्याप्तम्, न तु एकत्र** - ઈત્યાદિ પ્રતીતિ પર્યાપ્તિસંબંધમાં સાક્ષી છે.

અહીં અમારો એ જ પ્રશ્ન છે કે દ્વિત્વની, ત્રિત્વની વગેરેની પર્યાપ્તિ તો હોય. પણ એકત્વની પર્યાપ્તિ હોય ? દ્વિત્વ જ્યાં સમવાયસંબંધથી રહે ત્યાં પર્યાપ્તિસંબંધથી દ્વિત્વ રહે જ - તેવો નિયમ નથી. માટે, સમવાય કરતાં અતિરિક્ત પર્યાપ્તિસંબંધ કલ્પવો પડ્યો. જ્યારે એકત્વમાં તો અતિરિક્ત પર્યાપ્તિસંબંધ કલ્પવાની જરૂરત જ નથી. કારણ કે એકત્વ પર્યાપ્તિ-

हि एकत्वस्य समवाय-पर्याप्त्युभयसम्बन्धेन सदृशाधिकरणस्यैव प्राप्तेः तत्पर्याप्तिः नैव अभ्युपगम्यते तथैव वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता स्वरूपसम्बन्धेनाऽपि वह्नित्वे एव वर्तते, पर्याप्तिसम्बन्धेनाऽपि वह्नित्वे एव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिः नैव अभ्युपगम्यते, अर्थात् पर्याप्तिसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता न कुत्रापि वर्तते, निरर्थकतत्कल्पने गौरवाद् अतिप्रसङ्गाच्च । तथा च 'वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिसम्बन्धेन कुत्रापि अवर्तमानतया तादृश-साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता अप्रसिद्धा एव भवेत्, यतः साध्यतावच्छेदकता यत्र पर्याप्त्या वर्तते तत्रैव साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगिता वर्तते, उक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिसम्बन्धेन कुत्रापि अवर्तमानतया साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता कुत्र वर्तमाना स्यात् ? तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽप्रसिद्धेः साध्यतावच्छेदकता-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः अपि अप्रसिद्धिरिति तद्घटितलक्ष-णाऽप्रसिद्धिरपि दुर्वारा एव, एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः इति नेदं लक्षणं सर्वेषां ग्राह्यम् ।

●

સંબંધથી રહે તો પણ એક અધિકરણમાં જ રહેવાનું છે તથા સમવાયસંબંધથી રહે તો પણ એક અધિકરણમાં જ રહેવાનું છે. તો પછી એકત્વની પર્યાપ્તિ કલ્પવાની જરૂરત શી છે ?

આ પ્રમાણે કેટલાંક લોકો એકત્વ વગેરેની પર્યાપ્તિનો નિષેધ કરે છે. આદિ શબ્દથી એક પ્રતિયોગિતા... વગેરેનું ગ્રહણ કરવું. તેમના મતે તમારા લક્ષણ મુજબ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવશે. કારણ કે તે લોકોના મતે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ થશે શું ? વહ્નિત્વગત-એકત્વ તો પર્યાપ્તિસંબંધથી ક્યાંય રહેતું નથી. અને 'જે પર્યાપ્તિસંબંધથી અનુયોગિતાના અધિકરણમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે તે જ તાદશપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક થાય' - આવો નિયમ છે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વ તો તાદશપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે આવી શકશે નહીં. આમ, તાદશપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ અપ્રસિદ્ધ થતા અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે. આ તો થઈ એકત્વને પર્યાપ્તિ ન માનનારાઓના મત મુજબની વાત !

એટલા માત્રથી કદાચ તમે લક્ષણ ન છોડી દો. અને એકત્વની પર્યાપ્તિ સાબિત કરવા કોશિશ કરો - તે શક્ય છે. માટે, એકત્વની પર્યાપ્તિ માનો તો પણ તમે સ્વીકારેલા લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ આવે જ છે. તે અવ્યાપ્તિ હવે જોઈએ -

न च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताविधया गृह्यते, किन्तु वह्नित्वपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकताविधया नैव गृह्यते इति महानसीयत्व-वह्नित्वोभय-वृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः व्यवच्छेदाय वह्नित्वे एव वर्तमानायाः अपि साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिरेष्टव्या एवेति नाऽप्रसिद्धिः, न वाऽव्याप्ति***रिति वाच्यम्***;

य शो ल ता

तथाऽव्याप्त्यसम्भवेऽपि अन्यत्राऽव्याप्तेः दुर्वारत्वात् । तद्यथा - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र धूमो हेतुः वह्निः साध्यम्, वह्निश्च समवायेन वह्नित्वविशिष्टः भवति, कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टश्च । अतः यथा यत्र यत्र धूमः वर्तते तत्र तत्र वह्निः वर्तते तथैव यत्र यत्र धूमः वर्तते तत्र तत्र समवायेन वह्नित्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टः सः भवेदेव, वह्नेः समवायेन वह्नित्वविशिष्टत्वस्य कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वस्य

●

✲ નવું સ્થલ, અવ્યાપ્તિ વજ્રલેપાયિત ✲

સ્થલ છે -

પર્વતઃ (પક્ષ) **कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्,**

(સાધ્ય = **तद्वत्त्व**) **धूमात्** (હેતુ) ।

જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય - આ તો વ્યાપ્તિ છે જ. વહ્નિ સમવાયસંબંધથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જ હોય અને વહ્નિ અનિત્ય વસ્તુ હોવાથી કાલાદિ અમુકને છોડી તેમાં કાલિકસંબંધથી દુનિયાની તમામ ચીજવસ્તુઓ રહે. આથી, કાલિકસંબંધથી મહાનસીયત્વ પણ વહ્નિમાં રહેશે. પછી તે વહ્નિ પર્વતીય હોય કે ચત્વરીય. પણ, તેમાં કાલિકસંબંધથી મહાનસીયત્વ રહી જ જાય.

વિ ન શ્રા

આ રીતે, → જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય જ.

→ જે વહ્નિ હોય તે કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને

→ સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ.

તેથી, → જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ - આ પ્રમાણે વ્યાપ્તિ થઈ જશે. ફલતઃ પ્રસ્તુત સ્થલ સત્સ્થલ સાબિત થશે.

આ સ્થલે આપણે અભાવ લઈએ - સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય (જો મહાનસીયત્વ જાતિ હોય તો સમવાયથી મહાનસીયત્વ-

चाऽवश्यम्भावात् । अतः 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्येतत्स्थलं यथा सत्, तथैव 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद्'- इत्येतदपि सदेव, अत्र च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः भवल्लक्षणानुसारेण दुर्वारः एव । स चैवम् - तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव प्राप्यते, यतः समवायेन महानसीयत्व-

●

વિશિષ્ટ થવાની વાત સંગત થાય. જો તમે મહાનસીયત્વને જાતિ ન માનતા હો તો મહાનસીયત્વની જગ્યાએ તાર્ણત્વ રાખી આ જ અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આવશે ? - તે અમે આગળ દેખાડીશું.) તેનો અભાવ. મહાનસવૃત્તિવહ્નિ લઈએ તો મહાનસવૃત્તિવહ્નિમાં કાલિકસંબંધથી વહ્નિત્વ રહે જ છે. અને સમવાયથી મહાનસીયત્વ પણ રહે જ છે. આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પર્વત ઉપર મળી જ જાય. મહાનસમાં રહેનારી અનિત્ય કોઈ પણ વસ્તુ કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ થઈ જ જાય. તેનો અભાવ પર્વત ઉપર મળી જાય.

❁ સ્થલની સમજણ - સીધી માહિતી ❁

પ્રસ્તુત સ્થલમાં → સાધ્ય - કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તે.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ. મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - ઉભય જાતિ હોવા છતાં પણ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન છે. માટે, મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ તરીકે મળશે.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - કાલિક અને સમવાય.

તથા જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો જે અભાવ લીધો તે અભાવીય

→ પ્રતિયોગી - સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તે.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ.

विशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वात्, ततश्च प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठा या प्रतियोगिता तस्याः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृश-प्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तमानतया तादृश-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात् तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेदिति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

●

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ.

કારણ કે મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ જાતિસ્વરૂપ હોવા છતાં પણ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન છે. → પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

અહીં એક વાત નોંધપાત્ર છે કે જ્યારે મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં વહ્નિમહાનસીય-અભાવ લેતા હતા ત્યારે મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ વહ્નિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદક હતું અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ મહાનસીયત્વ તાદૃશવહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક હતું. જ્યારે અહીં તો સાધ્યતાઅવચ્છેદક પણ મહાનસીયત્વઉત્તરવહ્નિત્વ છે અને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદક પણ મહાનસીયત્વઉત્તરવહ્નિત્વ છે. બન્ને એક જ છે. જોઈએ - આ અભાવ લક્ષણઘટક થાય છે કે નહીં ?

કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટસાધ્યક પ્રસ્તુત સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો તાદૃશવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય.

❖ સાધ્યતા + પ્રતિયોગિતા અવ.ના અધિકરણો સમાન ❖

પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ બે છે - (૧) મહાનસીયત્વ અને

त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वमेव भवेत् ।

प्रकृतस्थले साध्यतावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, यः समवायसम्बन्धेन वह्नित्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टः तस्यैव प्रकृते साध्यत्वात् । ततश्च या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तस्याः साध्यतावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्नत्वात्, तदित-रेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया ग्रहणं शक्यमेव, तादृशप्रतियोगिताश्रयस्य साध्यतावच्छेदकत्वस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वात् तादृश-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेदिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव स्यात्, अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तादृशाभावीय(= समवायेन महा-नसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीय)प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपविधया च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकता-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे

●

વહ્નિત્વ. આ બન્નેમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અનુયોગિતા રહેલી છે. મહાનસીયત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બન્ને ભિન્ન-ભિન્ન છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા કહો તો જ ઉભયઅવચ્છેદકતા મળે. અને તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા તો મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં જ રહે. આ રીતે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાન-સીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં ઉભયમાં જ રહે છે. એકલા મહાનસીયત્વમાં કે એકલા વહ્નિત્વમાં ન રહે.

તથા સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો જે અભાવ લીધો છે તે અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં

तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशः यः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः तदीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना स्यादेव । अतः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तिप्रतियोगिताविधया तादृशाभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते ।

महानसवृत्तिपदार्थे एव समवायेन महानसीयत्वं वर्तते, महानसवृत्तिनश्वरपदार्थे च कालिकेन वह्नित्वमपि स्यादेव, उदाहरणरूपेण महानसीयवह्निः गृह्यते, तत्र च समवायेन महानसीयत्वमपि वर्तते, कालिकेन वह्नित्वमपि इति तदभावः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावरूपेण गृह्यते । पर्वते च महानसवृत्ति न किमपि वर्तते, पर्वतवृत्ति किमपि समवायेन महानसीयत्वविशिष्टं नैव भवेदिति पर्वते समवायेन महानसीयत्वविशिष्टानां सर्वेषाम् अभावोऽस्त्येव, ततश्च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टस्याऽभावो भवेदेव पर्वते, यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टस्याऽभावो वर्तते तत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टस्याभावस्याऽवश्यम्भावात् ।

●

ઉભયમાં રહે છે. તેથી પૂર્વોક્ત રીતે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં જ રહેશે. વહ્નિત્વમાં અને મહાનસીયત્વમાં પણ નહીં અને એકલા વહ્નિત્વમાં કે એકલા મહાનસીયત્વમાં પણ નહીં. માટે, ઉક્તવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. વહ્નિત્વ-મહાનસીયત્વગતદ્વિત્વ નહીં, મહાનસીયત્વગતએકત્વ પણ નહીં અને વહ્નિત્વગત-એકત્વ પણ નહીં.

આ રીતે, કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ સાધ્યક પ્રસ્તુત સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

य शो ल ता
वि न श्री

तथा च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावाधिकरण-विधया ग्राह्ये पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः, अव्याप्तिश्च तदनुयायिनी ।

'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणानुसारेणाऽपि उक्ताऽव्याप्तिः तदवस्था एव, यतः प्रकृतस्थले साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते,

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. તથા

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવથી નિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

આથી, સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો જે પ્રસ્તુત અભાવ છે તે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ થઈ જશે. (આપણે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી જે પણ પ્રતિયોગિતા લીધી છે તે ક્રમશઃ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મથી અનવચ્છિન્નત્વ અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મથી અનવચ્છિન્નત્વ ક્રમશઃ બન્ને પ્રતિયોગિતામાં રહી જશે.) માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક સમવાયથી મહાનસીયત્વ-વિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો સંયુક્ત અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. કારણ કે સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ મહાનસમાં રહેનારી અનિત્ય વસ્તુઓ જ થશે. તદતિરિક્ત કોઈ નહીં થાય. માટે, પર્વતમાં તો તે વસ્તુઓ ન રહેતી હોવાથી સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વ-વિશિષ્ટ હોય તેવી વસ્તુઓનો અભાવ મળી જશે. ધૂમ હેતુ ત્યાં વૃત્તિ છે. માટે, અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

अतः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव गृह्यते, सा च साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते एव । तादृशसाध्यता-वच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानतया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठसाध्यत्वा-वच्छेदकतात्वोभयेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभय-स्मिन्नेव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव स्यादिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

प्रकृते यः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टस्याऽभावः गृहीतः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तते, तादृश-महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि प्रतियोगित्वेन अव-च्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना भवति, नान्येन केनचिदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिताव-च्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभय-स्मिन्नेव सम्भवतीति तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-मेव भवेत् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशा-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-

प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना एव स्यादिति तादृशोऽभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः अव्याप्तिश्च।

एवं 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणानुसारेणाऽपि तदवस्था एव उक्ताऽव्याप्तिः, यतः या महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्ना, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वाच्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति नैव कथ्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मेणाऽनवच्छिन्ना सा महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते एव । साध्यतावच्छेदकत्वस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानतया तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तते इति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् एव वर्तमाना भवेदिति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेदिति महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव गृह्यते । तादृशप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वञ्च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते इति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया तादृश-

यशोलता

प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नैव गृह्यते इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते इति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेदिति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यत्किञ्चित्तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् तादृशाभावीयप्रतियोगिता यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना एव स्यादिति तादृशोऽभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयादव्याप्तिः दुर्वारा एव ।

एवं 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इति लक्षणमपि न न अव्याप्तिग्रस्तम्, यतः प्रकृतलक्षणानुसारेणाऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वाच्च, तदितरस्मिन्नवर्तमानत्वात् । तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, तादृशप्रतियोगिताश्रयसाध्यतावच्छेदकताद्वितयस्य पर्याप्त्या महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताधिकरणविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

य शो ल ता

एवं तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्चोभयस्यैव प्राप्तेः तादृशप्रतियोगितायाः एतत्प्रतियोगितावच्छेदकताद्वितये एव वर्तमानत्वात् तदितरस्मिन् अवर्तमानत्वाच्च । तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं पूर्वं यथाऽसकृत् प्रदर्शितं तथा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यावत्तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्यादेवेति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः । एवञ्च लक्षणचतुष्टयमपि प्रकृते अव्याप्तिग्रस्तमेव ।

यदि च समवायेन महानसीयत्वस्य कुत्रापि वृत्तिता नाभ्युपेयते, महानसीयत्वस्य सखण्डोपाधिरूपत्वाभ्युपगमात् तदा 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः, धूमाद्' - इत्यत्र स्वरूपेण महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः विभावनीया ।

यद्वा 'पर्वतः कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद्' - इत्यत्रैव समवायेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः वाच्या, तार्णत्वस्य जातित्वेऽविवादेन तस्य समवायेन वृत्तित्वसम्भवात् । अव्याप्तिश्चैवम् - प्रकृते साध्यतावच्छेदकं तार्णत्वमपि भवति, वह्नित्वमपि भवति इति साध्यतावच्छेदकता तार्णत्वेऽपि वर्तते वह्नित्वेऽपि च, तार्णत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशतार्णत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते,

तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानतया तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् एव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत् । अतः तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि तार्णत्ववह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

यः समवायेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः गृहीतः तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि तार्णत्वे वह्नित्वे चोभयस्मिन्नेव भवेत्, तादृशतार्णत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणानवच्छिन्नत्वाच्च । तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानतया तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेदिति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना एव स्यादिति तादृशोऽभावः धर्तुं शक्यते ।

यशोलता

यत्र धूमः वर्तते तत्र वह्निः भवेदेव, यश्च वह्निः स कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः स्यादेवेति यत्र यत्र धूमः तत्र तत्र कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः स्यादेवेति सत्स्थलमिदम्, पर्वते यदि तृणजन्यः वह्निः वर्तते तदा पर्वते तादृशोऽभावो न गृह्यते, तार्णवह्नेः समवायेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टत्वात्, किन्तु महानसादौ न तार्णवह्निः वर्तते, अपि तु आरणेयादिवह्निः विद्यते, तत्र च तृणजन्यं न किमपि वर्तते इति महानसे समवायेन तार्णत्वविशिष्टस्याऽभावात् समवायेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः स्यादेव, तत्र च धूमहेतुः

वृत्तिः इति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः । एवम् अन्यत्र लक्षणत्रितयस्मिन्नमपि भावनीयम्। ग्रन्थकृता तु समवायेन महानसीयत्ववृत्तित्वाभ्युपगन्तृमतमाश्रित्यैव निरूपितं निरूपयिष्यते चेति वयमपि तथैव निरूपयिष्यामः, अग्रे सर्वत्र महानसीयत्वस्थाने तार्णत्वं विनिवेश्य स्वयं विभावनीयम्।

ननु अस्तु उक्तरीत्याऽव्याप्तिः, किन्तु भवता अव्याप्तिप्रदर्शनाय गुरुपथाश्रयणं किमर्थं क्रियते ? भवता हि 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद्'- इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः प्रदर्शिता, 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावग्रहणं नैव शक्यम्, तद्ग्रहणाय साध्यतावच्छेदककोटौ महानसीयत्वप्रवेशः आवश्यकः । तदर्थं च 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्'- इत्येवं स्थलं प्रदर्शनीयम्, किन्तु तत्राऽव्याप्त्यापादनाय तादृशो गुरुतरः अभावः किमर्थं गृहीतः ? महानसीयवह्न्यभावः एव गृह्यताम् ? तमादायाऽपि अव्याप्तिः सम्भवत्येव, तथा हि - पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्वे वह्नित्वे चोभयत्र सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते एव, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मेण अनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानतया तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव स्यात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्ना, अर्थात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिता-

निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना अस्त्येवेति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः अव्याप्तिश्च । एवञ्च महानसीयवह्न्यभावमादाय 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्'- इत्यत्राऽव्याप्तिसम्भवे समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावग्रहणं निरर्थकं व्यर्थायासरूपमेव, 'अर्के चेद् मधु विन्देत, किमर्थं पर्वतं व्रजेद्'- इति न्यायेन ऋजुणा सिध्यतोऽर्थस्य वक्रेण साधनाऽयोगादिति । य शो

यदि च "ननु ! 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्'- इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः सम्भवत्येव न, यतः प्रकृते साध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणं न केवलं साक्षादेव ग्राह्यम्, अपि तु परम्परयाऽपि, साध्यतावच्छेदकता च साक्षाद् महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव वर्तते, किन्तु परम्परया तु महानसीयत्वत्वे वह्नित्वत्वे चेत्यादौ साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकेऽपि वर्तते, महानसीयत्वस्य वह्नित्वस्य च प्रकृते शब्दतः उल्लिख्यमानत्वाद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाश्च महानसीयत्वत्वेन वह्नित्वत्वेन चावच्छिन्नत्वमिति महानसीयत्वत्वे वह्नित्वत्वे च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदके स्वाश्रयाश्रयत्वादिसम्बन्धेन परम्परया साध्यतावच्छेदकत्वं स्यादेव । तथा च प्रकृते साक्षात् परम्परया च साध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं वह्नित्वं महानसीयत्वत्वं वह्नित्वत्वञ्चेत्यादिकं प्राप्यते । अतः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु भवेत् । इयञ्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया गृह्यते, अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य- ल ता

नुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु एव भवेत् । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वम् एव स्यात् ।

महानसीयवह्न्यभावग्रहणे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया च अधिकरणविधया महानसीयत्वं वह्नित्वञ्चैव प्राप्येते, महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकं नैव प्राप्यते, महानसीयवह्न्यभावग्रहणे महानसीयत्व-वह्नित्वयोः शब्दतः अनुल्लेखेन महानसीयत्वत्वेन वह्नित्वत्वेन च महानसीयत्व-वह्नित्वयोरभानात्, शब्दतः अनुल्लिख्यमानजातेः स्वरूपतो भाननियमात्। तथा च महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वयोः ज्ञानमेव यदि न सम्भवति तर्हि तत्र परम्परयापि तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता कथं सम्भवेत् ? ततश्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव प्राप्यते, न महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकमिति महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपक-
य पर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, तादृशप्रतियोगिता च महानसीयवह्न्य-
शो भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति महानसीयवह्न्यभावीय-
ल प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-
ता वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव गृह्यते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत् । ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वमिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वगतबहुत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वासम्भवात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वरूपे वर्तमाना नास्त्येव इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते । ततः कथं तमादाय अव्याप्त्यापादनं युज्यते ?

समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्त्यापादानं युज्यते एव, यतः प्रकृते एतादृशाभावग्रहणे महानसीयत्व-वह्नित्वयोः शब्दतः उल्लेखो भवतीति महानसीयत्व-वह्नित्वयोः न स्वरूपतः भानमपि तु महानसीयत्वत्वेन वह्नित्वत्वेन चैव । अतः महानसीयत्वनिष्ठा तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वत्वेनाऽवच्छिन्ना भवति, वह्नित्वनिष्ठा च तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वत्वेनावच्छिन्ना भवतीति महानसीयत्वत्वे वह्नित्वत्वे च प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकता सम्भवत्येव । ततश्च एतादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षादधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव प्राप्यते, परम्परया च अधिकरणविधया महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकमपि प्राप्यते इति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकमेव प्राप्यते, अतः तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वेषु भवेत् । इयमेव प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया गृह्यते । ततश्च तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु एव भवेदिति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वमेव स्यात् ।

य शो ल ता

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वमेव लभ्यते इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वरूपे तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वरूपे वर्तमाना स्यादेव । अतः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते । ततश्च तमादाय अव्याप्तिप्रदर्शनमेव युक्तं स्यात् खलु ?" ***इति विभाव्यते;***

तदापि न निस्तारः, समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावमादायाऽव्याप्तिसम्भवे समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावपर्यन्तानुधावनस्य सुतरां निरर्थकत्वात् । तथा हि - पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वस्य वह्नित्वस्य च शब्दतः उल्लेखेन महानसीयत्वत्वेन वह्नित्वत्वेन च महानसीयत्वस्य वह्नित्वस्य च भानं भवति, अत एव महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता महानसीयत्वत्वेन अवच्छिन्ना भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च वह्नित्वत्वेन अवच्छिन्ना भवति । अत एव च साध्यतावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादेः प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वमेव प्राप्यते ।

यशोलता

समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वे वह्नित्वे च शब्दतः उल्लिख्यमाने वर्तते, अत एव महानसीयत्वस्य महानसीयत्वत्वेन भानं वह्नित्वस्य च वह्नित्वत्वेन भानम्, महानसीयत्वनिष्ठा प्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वत्वेनाऽवच्छिन्ना भवेत्, वह्नित्वनिष्ठा च प्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वत्वेनावच्छिन्ना भवेदिति महानसीयत्वं वह्नित्वञ्च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदके । तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साक्षाद् महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव वर्तते, परम्परया तु महानसीयत्वत्वे वह्नित्वत्वे चाऽपि वर्तते इति साक्षात् परम्परया च समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताया अधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकम् एव प्राप्यते इति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु एव भवेत् । तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेण तु अनवच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु एव भवेदिति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वमेव स्यात् ।

ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वरूपस्यैव प्राप्त्या साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वरूपे तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्भवात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टः यः तदभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वे वर्तमाना स्यादेवेति तादृशः समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावः धर्तुं शक्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयञ्च समवायसम्बन्धेन महानसीयवह्नौ एव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति महानसीयवह्नेः पर्वतेऽवर्तमानतया पर्वते समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावः स्यादेव, तत्र च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवञ्च समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावमादायैवाऽव्याप्त्यापादनसम्भवे समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्त्यापादनं व्यर्थायासरूपम्, ऋजुपथाभिलषितसिद्धिसम्भवेऽपि गुरुपथाश्रयणा***दिति चेत्*** ?

य शो ल ता

न; समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवेन समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावग्रहणस्याऽत्यन्तं सङ्गतत्वात् । तथा हि - 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यं कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः सः वर्तते, अतः साध्यतावच्छेदकधर्मविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयं प्राप्यते । साध्यतावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वयोः शब्दतः उल्लेखेन साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकविधया महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वोभयं प्राप्यते । अत्र महानसीयत्वं साध्यतावच्छेदकं साध्ये कालिकेन वर्तते, वह्नित्वं साध्यतावच्छेदकञ्च साध्ये समवायेन वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिक-समवायोभयं प्राप्यते । यथा च साध्यतावच्छेदकता साक्षाद् महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते, परम्परया तु साध्यतावच्छेदकतावच्छेदके महानसीयत्वत्वे वह्नित्वत्वे च वर्तते तथैव

साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धेऽपि समवाये कालिके च स्यादेव, तथा च साध्यतावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया केवलं महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिकमेव न प्राप्यते, अपि तु समवायः कालिकसम्बन्धश्चाऽपि लभ्येते इति साध्यतावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकसम्बन्धाः प्राप्यन्ते । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकेषु भवेत्, इत्थञ्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवावच्छिन्ना भवति, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकेषु भवेत् । अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वं स्यात् ।

प्रकृते यदि समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावः धर्तुं शक्यते तदा तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वं स्यात्तदावश्यकम् । प्रकृते समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावीयप्रतियोगी समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टः वर्तते, तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयं शब्दतः उल्लिख्यमानं प्राप्यते इति महानसीयत्वस्य महानसीयत्वत्वेन भानाद् वह्नित्वत्वेन वह्नित्वस्य भानाच्च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वत्वेनाऽवच्छिन्ना भवति, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वत्वेनाऽवच्छिन्ना भवति इति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकधर्मविधया महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वोभयं लब्धम् । महानसीयत्वं प्रतियोगितावच्छेदकं प्रतियोगिनि समवायेनैव वर्तते, वह्नित्वमपि प्रतियोगितावच्छेदकं प्रतियोगिनि समवायेनैव वर्तते - इति विवक्षितमिति प्रकृते तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया केवलसमवायः एव लभ्यते, न कालिकसम्बन्धः इति, तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया च अधिकरणविधया सर्वे धर्माः सम्बन्धाश्च (प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकीभूताः) ग्रहीतुं यदि इष्यन्ते तदा प्रकृताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया च अधिकरणविधया

महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायाः एव लभ्यन्ते, न तत्र कालिकप्रवेशः इति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायेषु एव स्यात् । इयञ्च प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मेणाऽवच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायेषु एव भवेत्, तथा च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायगतबहुत्वमेव लभ्यते । महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वं महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायगतबहुत्वञ्च भिन्नं भिन्नमेवेति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वरूपस्यैव प्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवायगतबहुत्वरूपस्याऽप्राप्तेश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं नैव वर्तते इति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन समवायेन तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वरूपे वर्तते नैवेति तादृशः अभावः धर्तुं न शक्यते, तर्हि कथं तमादायाऽव्याप्त्यापादानं सहृदयसदसि साध्यमानं शोभते ?

यदि च समवायेन महानसीत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः गृह्यते तदा अव्याप्तिः सम्भवत्येव, यतः एतदभावीयप्रतियोगिविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः सः लभ्यते इति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया शब्दतः उल्लिख्यमानं महानसीयत्व-वह्नित्वोभयं प्राप्यते, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकधर्मविधया च महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वोभयं लभ्यते एव । प्रकृते प्रतियोगितावच्छेदकं महानसीयत्वं प्रतियोगिनि समवायेन वर्तते, प्रतियोगितावच्छेदकं वह्नित्वञ्च प्रतियोगिनि

कालिकेन वर्तते इति विवक्षितम् । अतः प्रकृताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिक-समवायोभयं गृह्यते, न केवलं समवायः एवेति यदि प्रकृताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया च अधिकरणविधया प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकाः सर्वे धर्माः सर्वे सम्बन्धाश्च धर्तुमिष्यन्ते तदा एतदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकसम्बन्धाः प्राप्यन्ते इति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकेषु वर्तते एव । इयमेव प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते इति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकेषु एव स्यात्, अतः तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय -कालिकगतबहुत्वमेव लभ्यते । पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया च महानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय -कालिकगतबहुत्वमेव लभ्यते । अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगत-बहुत्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-

●

❀ અવ્યાપ્તિનું મૂળભૂત રહસ્ય ❀

અહીં મુખ્ય ફેરફાર સંબંધમાં કરેલો છે. ધર્મ કોટિ તો યથાવત્ જ છે. આ બધાં સંબંધો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધો છે. માટે, આ બધાં ધર્મકોટિના જ સંબંધો કહેવાય. સંબંધકોટિના નહીં.

દા.ત. **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થળમાં

સાધ્યતાઅવચ્છેદકધર્મકોટિ =	સાધ્યતાઅવચ્છેદકસંબંધકોટિ =
(૧) વહ્નિ,	(૧) સંયોગ,
(૨) વહ્નિત્વ,	(૨) સંયોગત્વ.
(૩) સમવાય,	

योगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्व-समवाय-कालिकगतबहुत्वरूपे तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता वर्तते एवेति तादृशः अभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयाद् अव्याप्तिः दुर्वारा एव । इत्थञ्च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायैवाऽव्याप्तिसम्भवे समवायेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयविशिष्टाभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवे च युक्तमेव समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावोपादानम् । अतः 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद्'- इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय याऽव्याप्तिः प्रदर्शिता सा सर्वथा युक्ता इति सर्वं चतुरस्रम् ।

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **अथेति** पूर्वपक्षोपदर्शने, **अत्र** = स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-

●

તેથી 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકઅભાવ' આ પ્રમાણે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકધર્મઅવચ્છિન્નત્વનો પરિષ્કાર છે તે જ તમારે એવો કરવો પડે કે જેથી ઉક્ત અવ્યાપ્તિ ન આવે. તમારું લક્ષણ આ અવ્યાપ્તિને દૂર કરવા પાંગળું છે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ સરખા જ હોવા જોઈએ કે જુદા - જુદા પણ હોય... ઈત્યાદિને લગતા કોઈ પરિષ્કાર તમારા લક્ષણમાં નથી. સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હવે તમારા આટલા પરિષ્કારથી કદાચ જુદા ન થાય. પણ, આ રીતે સંબંધકોટિમાં ફેરફાર કરીને અવ્યાપ્તિ તો આવશે જ.

આમ, (૧) એકત્વ વગેરેની જે લોકો પર્યાપ્તિ નથી માનતા તે લોકોના મતે તમારું લક્ષણ સંભવતું ન હોવાથી તથા (૨) **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टवान् धूमात्** - આ સ્થલમાં 'સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય' - તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવતી હોવાથી તમારે તમારું લક્ષણ છોડી દેવું જોઈએ.

गूढार्थत

***अथात्रै**कत्वादेः पर्य्याप्त्यनभ्युपगमे वह्निमान् धूमाद् - इत्यादावव्याप्तिः,*

कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टस्य समवायेन वह्नित्वविशिष्टस्य साध्यतायां धूमे सद्धेतौ समवायेन महानसीयत्वविशिष्टस्य कालिकेन वह्नित्वविशिष्टस्याऽभावमादायाऽव्याप्तिश्च ।

●

यशोलता

वृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणे, **अव्याप्तिरि**त्यन्वयः, **एकत्वादेः**, आदिपदेन एकपदार्थमात्रवृत्तिसाध्यतावच्छेदकत्वादिग्रहणम्, **पर्याप्त्यनभ्युपगमे**, अर्थात् पूर्वोक्तरीत्या ये विद्वांसः एकत्वस्य, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकत्वादेः पर्याप्त्या वृत्तित्वं नाभ्युपगच्छन्ति तेषां मते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपाऽप्रसिद्ध्या 'पर्वतो **वह्निमान् धूमाद्' - इत्यादौ**, आदिग्रहणेन 'गगनं मेघवत्, तथाविधगर्जनाश्रवणाद्' इत्यादिस्थलग्रहणम्, **अव्याप्तिः** ।

ये हि एकत्वादेः पर्याप्तिमभ्युपगच्छन्ति तेषां मतेऽपि लक्षणमिदं दुष्टमेवेति प्रदर्शयितुमाह - **कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टस्य समवायेन वह्नित्वविशिष्टस्य साध्यतायां धूमे सद्धेतौ** = पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद् - इत्याकारकसत्स्थले **समवायेन महानसीयत्वविशिष्टस्य कालिकेन वह्नित्वविशिष्टस्य अभावमादाय** = समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय **अव्याप्तिश्च** इति भावः ।

●

❀ પંક્તિનો રહસ્યાર્થ, શબ્દાર્થમાં ❀

વિનમ્રા

શબ્દાર્થ :- મુખ્યપૂર્વપક્ષ :- ભાગ્યશાળી ! તમારા પ્રસ્તુત લક્ષણમાં એકત્વ વગેરેની (આદિશબ્દથી એક અનુયોગિતા વગેરેની) પર્યાપ્તિ ન માનવામાં આવે તો **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવે છે. મતલબ કે જે લોકો એકત્વ વગેરેની પર્યાપ્તિ નથી માનતા તે લોકોના મતે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ જ અપ્રસિદ્ધ થતા એટલે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ લઈ ન શકાતા અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

તથા કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય

एतदव्याप्तिनिवारणाय कश्चित् प्रयतते - **न चे**त्यादिना । अयमाशयः - 'अशक्तोऽहं गृहारम्भे शक्तोऽहं गृहभञ्जने'- इति न्यायेन भवान् किमर्थं स्वीयां बुद्धिं लक्षणनिरासाय एव व्यापारयति ? लक्षणपरिष्कारायाऽपि बुद्धिं व्यापारयतु । अस्माकं बुद्धिस्तु सदा सर्जकत्वस्वभावा, भवता यदि अव्याप्तिः आपाद्यते तदाऽस्माकं मतिः तन्निवारणाय परिष्कारं प्रदर्शयति । एतमभावमादायाऽव्याप्तिवारणाय लक्षणं हि एवमङ्गीकर्तव्यम् - "स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-(स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-त्वोभयसम्बन्धेन)साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावा-

●

તત્સાધ્યક ધૂમહેતુક સત્સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે. એટલે કે

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સત્સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે. કારણ કે તે અભાવ તમારા લક્ષણ મુજબ સાધ્યાભાવ તરીકે લઈ શકાય છે. અને તેના અધિકરણ એવા પર્વતમાં ધૂમ વૃત્તિ છે.

❋ અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા મથામણ ❋

અવાંતર પૂર્વપક્ષ :- (न चै.) (આ અવાંતર પૂર્વપક્ષ મુખ્ય પૂર્વપક્ષે આપેલી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશે.) ભાગ્યશાળી ! લક્ષણ છે એટલે અવ્યાપ્તિ પણ આવે. પરંતુ તેનાથી લક્ષણ થોડું છોડી દેવાય. થોડો પરિષ્કાર કરો એટલે અવ્યાપ્તિ દૂર ! જુઓ ! તમે જે અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આપી તેનું વારણ કરવા માટે હવે પરિષ્કૃત લક્ષણ અમે આ પ્રમાણે બનાવશું.

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ -

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત -

પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

धिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः" इति । एवं हि लक्षणं यदि अभ्युपगम्यते तदा न स्यादेवोक्तरीत्याऽव्याप्तिः । तत्रादौ 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र नूतनलक्षणानुसारेण लक्षणसमन्वयः प्रदर्श्यते, तदनु अव्याप्तिः यत्र स्थाने आपादिता तत्राऽपि अव्याप्तिनिराकरणं प्रदर्शयिष्यते।

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति पूर्वमसकृत् प्रदर्शितम्, यदि वह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति वह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वृत्तिः

●

માત્ર બોલ્ડ ટાઈપમાં દર્શાવાયેલ પરિષ્કાર જ ઉમેરવામાં આવેલ છે. બાકીનું લક્ષણ યથાવત્ જ છે. આ લક્ષણમાં પ્રતિયોગિતાનું એક નવું વિશેષણ ઉમેરાયું છે. અત્યાર સુધી આપણે એમ કહેતા હતા કે,

જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય તે અભાવ લઈ શકાય. પણ, હવે એવું નહીં કહી શકાય. હવે, આ પ્રમાણે કહેવું પડે કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા -

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય તથા

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ જે અવચ્છેદકતા તદ્ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાશે.

❋ નૂતન પરિષ્કાર, સ્થળ પુરાણું ❋

આમ, તો આ પરિષ્કાર કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ... ઈત્યાદિ સાધ્યક સ્થલે ઉક્ત રીતે જે અવ્યાપ્તિ આવે છે તેને દૂર કરવા માટે કરાયો છે. છતાં **पर्वतो वह्निमान् धूमात्**

अस्ति एव । यदि च वह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्याऽवच्छेदकताऽनिरूपिता भवेत् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः नूतनलक्षणानुसारेण यदभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना भवेत्, स्वसामानधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च भवेत् स एव अभावः धर्तुं शक्यते । यदभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना भवेत्, किन्तु स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता न भवेत्, सः अभावो धर्तुं न शक्यते, यदभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता भवेत्, किन्तु स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-

●

- આ સ્થલે સમજવા માટે લક્ષણસમન્વય કરીએ. **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં તો ઉક્ત પરિષ્કાર ન કરો તો પણ અવ્યાપ્તિ આવતી જ નથી - આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય કર્યા બાદ પ્રસ્તુત સ્થલમાં આપણે અવ્યાપ્તિ દૂર કરીશું.

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવ લઈએ. વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ.

હવે તે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત છે કે નહીં ? તે જોવાનું છે.

પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. માટે, બન્ને અવચ્છેદકતા વચ્ચે સામાનાધિકરણ્ય છે. આમ, સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કે જે વહ્નિઅભાવીય-

नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना नास्ति तादृशोऽभावोऽपि धर्तुं नैव शक्यते । तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमानाऽपि यदि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-त्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता स्यात् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् । अतः वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता सा स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपिका एकैव वह्नित्वनिष्ठा प्रतियोगिता-वच्छेदकता इति यदि सा स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा भवेत् तदा वह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता भवेत्, तादृशवह्न्य-

●

પ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ સમવાય છે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વ જે સંબંધથી વહ્નિમાં રહે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કહેવાય. વહ્નિત્વ વહ્નિમાં સમવાયસંબંધથી રહે છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય જ થશે.

❋ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય ❋

આ જ રીતે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય જ છે. કારણ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વ જે સંબંધથી વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગી વહ્નિમાં રહે તે સંબંધ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કહેવાય. પ્રસ્તુતમાં વહ્નિત્વ સમવાયસંબંધથી વહ્નિમાં રહે છે. માટે, વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય જ મળશે.

આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સમવાયસંબંધથી જ અવચ્છિન્નત્વ વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. સ્પષ્ટ છે કે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા મળશે.

य शो ल ता वि ज श्री

भावीयप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनैव निरूपितत्वात्, तदितरेणाऽ-निरूपितत्वात् । तथा च वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य -स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? इत्येव चिन्त्यते -

तत्र प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

साध्यतावच्छेदकता प्रकृतस्थले वह्नित्वे एव वर्तते, तत्रैव च वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता वर्तते इति साध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्ववृत्तित्वस्य वह्न्यभावीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

य
शो
ल
ता

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

साध्यतावच्छेदकस्य वह्नित्वस्य वह्नौ साध्ये समवायेन वर्तमानत्वात् साध्यतावच्छेदकतावच्छेदक-सम्बन्धः समवायः, वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वस्य समवायेनैव प्रतियोगिनि वह्नौ वर्तमानत्वात्। तथा च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां

●

ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઘટત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છે-દકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી. તે આ રીતે - પ્રથમ સંબંધ છે : સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅવચ્છેદકતા ઘટત્વમાં રહે જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. માટે, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સમાનાધિકરણ ન થવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી તાદૃશઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય - તે વાત વ્યાજબી જ છે.

વિ
ન
મ્રા

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

વહ્નિત્વ વહ્નિમાં સમવાયસંબંધથી રહેતું હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય છે. ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ઘટત્વ પણ ઘટમાં સમવાયસંબંધથી જ રહેલું હોવાથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય જ થશે. મતલબ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધ-

सत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव । तथा च वह्नित्वनिष्ठवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तु स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव भवेत् ।

वह्नित्वनिष्ठवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाः याः घटत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताः ता एव साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया गृह्यन्ते, वह्न्यभावीयप्रतियोगिता तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनैव निरूपिता, घटत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन तु अनिरूपिता एव, तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनैव निरूपिता तादृशसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टभिन्नघटत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता एव । तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां (१) स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वमप्यस्ति (२) स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमप्यस्ति इति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छे-

●

અવચ્છિન્નત્વ રહેલું છે. માટે, સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ટૂંકમાં, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૧) સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી. કિંતુ (૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે.

વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૧) સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે અને (૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે.

માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ અવચ્છેદકતા તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ આવશે, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા નહીં. તે તેનાથી ભિન્ન થશે. વહ્નિઅભાવીય-

दकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुलभः।

प्रकृते महानसीयवह्न्यभावस्तु धर्तुं नैव शक्यते, यतः पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया च वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति महानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताव-च्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वमपि न सम्भवति।

●

પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી જ નિરૂપિત છે, ઘટાભાવીય-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાથી નહીં. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વસામાના-ધિકરણ્ય, (૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાભિન્નઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વગેરે અવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત જ છે. તેથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે.

※ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ અગ્રાહ્ય ※

અહીં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વૃત્તિ નથી - આ વાત તો આપણે પૂર્વે જોઈ જ ગયા છીએ.

ઉપરાંતમાં, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત નથી. માટે પણ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. તે આ રીતે --

य शो ल ता वि न श्री

किञ्च, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि नास्ति, तद्यथा - प्रकृते साध्यतावच्छेदकता तु एका एव वह्नित्वनिष्ठा, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठा भिन्ना, वह्नित्वनिष्ठा च भिन्ना, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तेते, अतः यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत् तदा एव तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं सम्भवेत् ।

तत्रादौ वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

●

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બે છે - (૧) મહાનસીયત્વમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા. આમાંથી વહ્નિત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકે. કિંતુ, મહાનસીયત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

વહ્નિત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ સ્વાભાવિક છે કે વહ્નિત્વ જ હોય. અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ વહ્નિત્વ જ છે. માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

તથા વહ્નિત્વ વહ્નિમાં સમવાયસંબંધથી રહેતું હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય થશે. અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકસંબંધ પણ સમવાય જ થશે. કારણ કે વહ્નિત્વ મહાનસીયવહ્નિમાં સમવાય-સંબંધથી રહેલું છે. તેથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ મહાન-સીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

साध्यतावच्छेदकता तु वह्नित्वे एव वर्तते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता या वह्नित्वनिष्ठा साऽपि वह्नित्वे एव स्यादिति स्वाभाविकमेव । तथा च साध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्वे वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वृत्तित्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

(२) द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकः सम्बन्धः समवायः, वह्नित्वस्य साध्यतावच्छेदकस्य वह्नौ साध्ये समवायेन वृत्तेः । वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायेनैवाऽवच्छिन्ना, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताश्रयवह्नित्वस्य प्रतियोगिनि महानसीयवह्नौ समवायेनैव वृत्तेः, तथा च वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

तथा च वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्ट(प्रतियोगिता)अवच्छेदकताविधया एव गृह्यते, तन्निरूपितत्वस्य च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वाद् महानसीय-

●

અવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય.

આ રીતે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે.

❋ મહાનસીયત્વનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાની વિચારણા ❋

હવે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અંગે વિચારીએ.

પ્રથમ સંબંધ - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પ્રસ્તુત સ્થલમાં વહ્નિત્વ છે. જ્યારે મહાનસીયવહ્નિ-

यशोलता विवेचनम्

वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते एव ।

अधुना महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे सत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तु वह्नित्वे कथं स्यात् ? सा तु महानसीयत्वे एव भवेत्, अन्यथा तस्याः महानसीयत्ववृत्तित्वहानेः इति महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वमेव प्राप्यते, साध्यतावच्छेदकता तु प्रकृते वह्नित्वे एव वर्तते, न महानसीयत्वे इति साध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्वे तादृशमहानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वृत्तित्वाऽसम्भवात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धस्तु समवायः एव विद्यते, महानसीयत्वस्य जातित्वाऽभ्युपगमाऽपेक्षया महानसीयत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकस्य प्रतियोगिनि महान-

●

અભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ તો સ્વાભાવિક છે કે મહાનસીયત્વ જ હોય. આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વ વહ્નિમાં = સાધ્યમાં સમવાયસંબંધથી રહેલું હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય જ છે. અને મહાનસીયત્વ પણ જાતિ છે. માટે તે સમવાયસંબંધથી જ રહેશે. આ રીતે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય જ થશે. આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિ-

य शो ल ता वि ज्ञा

सीयवह्नौ समवायेनैव वृत्तेः महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता समवाय-सम्बन्धेन अवच्छिन्ना स्यादेव । तथा च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा भवेदेवेति ।

इत्थञ्च महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेद-कताविशिष्टत्वाऽसम्भवात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-दकता नैव ध्रियते, किन्तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽन्यावच्छे-दकताविधया एव धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य च सत्त्वात् तत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभय-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात्, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च स्वसा-मानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वाच्च महान-

●

અભાવીયમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ - મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક -

(૧) વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

→ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે અને

→ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે. માટે,

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપકવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય.

(૨) મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि स्यात्, साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि स्यादेव, साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नैव सम्भवेदिति महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताविधया धर्तव्या नैव स्यात् । तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वमपि न सम्भवति, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि नास्तीति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या

●

→ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી.

→ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે.

માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપકમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય. ફલિતાર્થ સ્પષ્ટ છે કે -

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ એવી વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિત છે. સાથે સાથે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિત છે. આપણા નવા પરિષ્કાર મુજબ તે જ અભાવ લઈ શકાય કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત હોય.

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નમહાનસીયત્વવૃત્તિ-

प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु पूर्वोक्तरीत्या वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव । एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय अव्याप्तिनिवारणं वह्न्यभावमादाय च लक्षणसमन्वयः विभावितौ ।

प्रकृते या 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद् - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः प्रदत्ता, तन्निवारणं यथा एतल्लक्षणानुसारेण भवति तथा प्रदर्शयामः -

एतत्स्थले साध्यतावच्छेदकतायाः तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्त्या वर्तमानत्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लब्धम् । अतः

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત છે. અનિરૂપિત નહીં. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ જ નહીં શકાય. ફલતઃ મહાનસીયવહ્નિઅભાવના અધિકરણમાં ધૂમ વૃત્તિ હોવાથી જે અવ્યાપ્તિ આવતી હતી, તે નહીં આવે અને વહ્નિઅભાવને લઈને લક્ષણસમન્વય કેવી રીતે થાય છે ? - તે પૂર્વે બતાવી જ દીધું છે.

આ રીતે, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય કરી દીધા બાદ મૂળ વાત ઉપર આવીએ.

❀ અવ્યાપ્તિગ્રસ્ત સ્થલે અવ્યાપ્તિનિવારણ પ્રયાસ ❀

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આપવામાં આવી હતી. હવે નવા લક્ષણ મુજબ અવ્યાપ્તિ નહીં આવે. તે આ રીતે --

જો **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** -

આ સ્થલમાં સમવાયથી જે મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લેવો હોય તો આ ઉક્તવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वम् अस्त्येव ।

किन्तु नूतनलक्षणानुसारेण यदि तादृशाभावीयप्रतियोगिता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिताऽपि भवेत् तदैव तादृशोऽभावः धर्तुं शक्यते । समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन निरूपिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन निरूपिता च । प्रकृते साध्यतावच्छेदकता द्विधा - (१) महानसीयत्वनिष्ठा साध्यतावच्छेदकता (२) वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च । तथा च यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वह्नित्व-

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ હોવી જોઈએ અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બે છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

આ બાજુ તાદૃશવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ બે છે -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા.

ઉક્તવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પૂર્વે જણાવ્યું તે પદ્ધતિએ સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ. તેથી, જો ઉક્તવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાના-

निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, एवं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत् तदैव तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यात्, अर्थात् साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यात् ।

तत्रादौ महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

साध्यतावच्छेदकता प्रकृते वह्नित्वनिष्ठा एव गृहीता इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्राप्यते । प्रतियोगितावच्छेदकता च प्रकृते महानसीयत्वनिष्ठा गृहीता

●

ધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ-(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્ન(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થઈ જાય તો ઉક્ત વિશિષ્ટદ્વયઅભાવ તમે લઈ શકશો.

પરંતુ મુખ્ય વાત એ જ છે કે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-તાદશ-વિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા થવી જોઈએ.

તાદશવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે - (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો તાદશવિશિષ્ટદ્વયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત થઈ જાય.

સંબંધદ્વયથી વૈશિષ્ટ્ય વિચાર

સૌ પ્રથમ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લઈએ. તે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? -

य शो ल ता वि न म्रा

इति तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वे एव वर्तमाना भवेत्, न वह्नित्वे । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्वे महानसीयत्वनिष्ठतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अवृत्तित्वेन स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

वह्नित्वं साध्यतावच्छेदकं वह्नौ साध्ये समवायेन वर्तते इति विवक्षितमिति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, अर्थाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव प्राप्यते । तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकं महानसीयत्वं प्रतियोगिनि समवायेनैव वर्तते इति विवक्षितम् । तथा च तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैव अवच्छिन्ना वर्तते इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य महानसीयत्वनिष्ठतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वात्

●

તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ મહાનસીયત્વ છે. બીજી બાજુ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ થાય. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેલી ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્પષ્ટ છે કે સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય જ છે. આ રીતે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-

स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वर्तते ।

ततश्च तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्व-सम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् असत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-विशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते।

अधुना तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः प्रकृते ग्रहणाद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-

●

સંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વ-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાન-સીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ ન થવાને કારણે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅ-વચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં રહે છે. તથા સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયત્વમાં જ રહે છે. તેથી, સ્વસામાના-ધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિક-

धिकरणविधया महानसीयत्वमेव प्राप्यते, तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च महानसीयत्वे एव वर्तते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वस्य तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

महानसीयत्वं साध्यतावच्छेदकं साध्ये वह्नौ कालिकेन वर्तमानं ग्राह्यम् इति विवक्षितम्, तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव प्राप्यते, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वस्य प्रतियोगिनि समवायेन वृत्तेः विवक्षितत्वात् समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, न कालिकेनेति तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

●

સંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીયસંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વાભાવિક છે કે સમવાયસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન હોય. કિંતુ મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ સમવાય નથી. કિંતુ કાલિક છે. આ કાલિકસંબંધથી તો સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અવચ્છિન્ન નથી. કિંતુ આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર સમવાયસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આમ, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અવચ્છિન્ન (= વિશિષ્ટ) નહીં થાય.

ટૂંકમાં, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી તાદશમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-

ततश्च महानसीयत्वनिष्ठतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव लभ्यते ।

इत्थञ्च महानसीयत्वनिष्ठतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि न सम्भवति, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि न सम्भवति इति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता न गृह्यते, किन्तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया एव ।

●

અવચ્છેદકતા તાદૃશમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

આ રીતે તાદૃશવિશિષ્ટઅભાવીય (= સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેના અભાવની) પ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા - આ બે અવચ્છેદકતામાંથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી.

❖ દ્વિતીય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનો વિમર્શ ❖

હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લઈએ. સૌ પ્રથમ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વ-

अधुना तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा अस्ति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

महानसीयत्वस्य साध्यतावच्छेदकस्यैव महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्राप्तेः, तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव वर्तमानत्वात्, महानसीयत्वेऽवर्तमानत्वाच्च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वं तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव स्यादिति स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाऽभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

महानसीयत्वस्य साध्यतावच्छेदकस्य कालिकेनैव वृत्तेः विवक्षितत्वात् पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धः कालिकः एव भवति । वह्नित्वस्य तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकस्याऽपि प्रतियोगिनि वृत्तित्वं कालिकसम्बन्धेनैव विवक्षितमिति तादृशाभावीय-

●

નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે વહ્નિત્વ અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅધિકરણીભૂત વહ્નિત્વમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - સમવાય. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આમ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠ-

वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना भवेदिति तादृशाभावीयवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धाव-च्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

इत्थञ्च तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्व-सम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन महान-सीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वो-भयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव धर्तुं शक्यते ।

तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થતી હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવ-ચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોવાનું છે -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહે છે વહ્નિત્વમાં. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા રહે છે મહાનસીયત્વમાં. માટે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ મહાનસીયત્વમાં

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे एव वर्तते इति तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अवच्छेदकसम्बन्धविधया पूर्वोक्तरीत्या कालिकः नैव प्राप्यते, समवायः एव प्राप्यते, वह्नित्वस्य साध्ये समवायेनैव वृत्तितायाः विवक्षितत्वात् । तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु पूर्वोक्तरीत्या कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, न समवायेन, वह्नित्वस्य प्रतियोगिनि कालिकसम्बन्धेनैव वृत्तितायाः विवक्षितत्वात् । तथा च वह्नित्वनिष्ठतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે અને મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ કાલિક જ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠ-

इत्थञ्च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसमानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते । य

ततश्च तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् अपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि नास्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि नास्ति इति स्वसमानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाऽभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कथं धर्तुं शक्यते ? तथा च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता - तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयमपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यता- शो ल ता

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ નહીં શકે. માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકે તેમ નથી.

❀ અવ્યાપ્તિઆપાદક અભાવ જ અગ્રાહ્ય ❀

આ રીતે, સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેના અભાવની પ્રતિયોગિતાની નિરૂપક જે બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે તે બન્ને ઉક્ત ઉભયસંબંધથી એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી. મતલબ કે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી - વિ ના શ્રા

(૧) કાલિકસંબંઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(એ) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી અને

(બી) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી

वच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया एव ग्राह्यमिति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यात्, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, न वा साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वम् ।

ततश्च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वसत्त्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वविरहात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः कथं धर्तुं शक्यते ? इति तमादायाऽव्याप्त्याशङ्काऽपि समूलं ध्वस्ता ।

●

थती. तेवी रीते

(२) समवायसंबंधअवच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिताअवच्छेदकता पण

(એ) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી અને

(બી) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી.

માટે, આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ઉક્ત સંબંધદ્વયથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કરતા ભિન્ન જ કહેવાય. મતલબ કે ઉક્ત વિશિષ્ટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ઉક્ત સંબંધદ્વયથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાભિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત છે, અનિરૂપિત નહીં. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્ત વિશિષ્ટાભાવ લઈ નહીં શકાય કે જેને લઈને અવ્યાપ્તિ આવવાની શંકા પણ થાય.

प्रकृते कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः एव ग्राह्यः । तद्यथा - यथा साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वयोः पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तमानत्वात् प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-रूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तिः तथैव तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते। तथा च कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीय-प्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येव । अतो यदि तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्याव-च्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यात् तदा तादृशोऽभावः धर्तव्यः स्यात् ।

●

※ નિર્દોષ અભાવનું ગ્રહણ શક્ય ※

અભાવ લેવો હોય તો આ જ અભાવ લેવો પડે કે - કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ.

પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

ઉપરાંતમાં, આ વિશિષ્ટઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ જ થશે. કારણ કે આ અભાવીય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ ઉભયમાં રહે છે. આ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે.

આમ, ઉક્ત વિશિષ્ટઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ જશે.

હવે એ જોવાનું કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-

अत्र तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि द्वेधा - (१) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च । साध्यतावच्छेदकताऽपि द्वेधा - महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च, ततश्च यदि तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा, एवं तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा तदा तादृशाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव, तादृशाभावीयप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन चैव निरूपितत्वात्, तदितरप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वाच्च ।

अतोऽत्र तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

●

અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત થાય છે કે નહીં.

આ અભાવીય પ્રતિયોગિતાનિરૂપક પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બે છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા.

આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય તો ઉક્ત વિશિષ્ટઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થાય.

સૌ પ્રથમ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહે છે મહાન-

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया तु वह्नित्वमेव प्राप्यते, तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वे एव वर्तते, न वह्नित्वे इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकः सम्बन्धः समवायः वर्तते, वह्नित्वस्य साध्यतावच्छेदकस्य साध्ये समवायेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वात् । तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, न समवायसम्बन्धेन, तादृशमहानसीयत्वस्य प्रतियोगिनि कालिकेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वात्, न समवायेनेति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

●

સીયત્વમાં. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ છે.

આમ, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં અવૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અવચ્છિન્ન (= વિશિષ્ટ) નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતા-

यशोलता विवेचना

ततश्च तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्येन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा कथमुच्यते ?

अधुना तादृशाऽभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वमेव प्राप्यते, तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्वे एव वर्तते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणे महानसीयत्वे तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वेन स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

●

અવચ્છેદકતામાં ન રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભય સંબંધમાંથી એક પણ સંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોય ત્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોય - તે વાત દૂરતઃ અપાસ્ત થઈ જાય છે.

❀ બે સંબંધથી વૈશિષ્ટ્યની વિચારણા ❀

હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય કે નહીં ? - તે જોવાનું છે -

પ્રથમ સંબંધ - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

(२) द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

महानसीयत्वस्य साध्ये कालिकसम्बन्धेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वाद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव प्राप्यते, तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धेनैव अवच्छिन्ना, पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वस्य प्रतियोगिनि वृत्तितानियामकसम्बन्धविधया कालिकस्यैव विवक्षितत्वात् । तथा च तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

ततश्च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियो-

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં વૃત્તિ છે. અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ મહાનસીયત્વ જ છે. આ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા મહાનસીયત્વમાં રહેલ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ કાલિક જ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી-કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાન-સીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

गितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया धर्तुं शक्यते एव । तथा च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अग्राह्यत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः ग्राह्यत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव, तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया धर्तुं नैव शक्यते।

अधुना तादृशाऽभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्तनावसरः -

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભય સંબંધથી વિશિષ્ટ કહી શકાશે.

આ રીતે, કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેના અભાવની પ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે બે અવચ્છેદકતા તેમાંથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ જ કહેવાય. વિશિષ્ટભિન્ન નહીં !

❋ વહ્નિત્વનિષ્ઠ પ્ર.અ. વિશિષ્ટ કે નહીં ? ❋

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં રહે. આમ, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા મહાન-

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व एव वर्तमानत्वात्तदधिकरणविधया महानसीयत्वमेव लभ्यते, तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु वह्नित्वे एव वर्तमाना भवेत्, न महानसीयत्वे, अन्यथा वह्नित्वनिष्ठत्वपरिच्युतेः इति तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्याऽसत्त्वात् स्वसामाना-धिकरण्यसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा कथं भवेत् ? अर्थान्नैव भवेदिति ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

महानसीयत्वस्य साध्यतावच्छेदकस्य साध्ये कालिकेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वाद् महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना भवति, अर्थाद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव लभ्यते । वह्नित्वनिष्ठतादृशाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकस्य वह्नित्वस्य प्रतियोगिनि समवायसम्बन्धेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वात् । तथा च तादृशाभावीयवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धाव-च्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-

●

સીયત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેતી ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિ ષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિ-યોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેતું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વ-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

वच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

ततश्च तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्येनाऽपि, स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाऽभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कथं धर्तुं शक्यते ?

अधुना तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्तनावकाशः ।

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे एव वर्तमाना इति तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्यात् ।

●

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ બેમાંથી એક પણ સંબંધથી જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થતી હોય ત્યારે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોય તે વાત દૂરતઃ અપાસ્ત થઈ જાય છે.

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ વહ્નિત્વ જ છે. આમ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

साध्यतावच्छेदकवह्नित्वस्य साध्ये समवायेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव प्राप्यते । पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकस्य प्रतियोगिनि समवायेनैव वृत्तितायाः विवक्षितत्वात् तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते इति तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

तथा च तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव, ततश्च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-

●

વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય જ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-

य शो ल ता वि ज्ञा

वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अग्राह्यत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया ग्राह्यत्वात् तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव कथ्यते इति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते।

य शो ल ता

तथा च कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायाः निरूपिका या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयस्य स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया अग्राह्यत्वात्, तादृशाभावीयप्रतियोगितायाश्च तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयातिरिक्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वात् तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं सम्भवत्येव ।

●

સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ કહેવાય.

❀ તાદેશ સાધ્યાભાવનું ગ્રહણ સુશક્ય ❀

સારાંશ એ આવ્યો કે -

કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેના અભાવની પ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે.

વિ ન શ્રા

કારણ કે (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે જ. તથા (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ તો છે જ.

तथा च तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वस्य स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्त्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते एव ।

●

આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સિવાય તમામ ધર્મોથી ઉક્ત વિશિષ્ટઅભાવીયપ્રતિયોગિતા અનિરૂપિત હોવાથી ઉક્ત વિશિષ્ટઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે.

નવા લક્ષણ મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોય અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાય.

→ સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવની પ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોવા છતાં પણ (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત હોવાથી,

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈ નહીં શકાય.

यशोलता
विनम्रा

समवायेन वह्नित्वविशिष्टाः वह्नयः एव, ते च सर्वे अनित्याः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टाः अपि इति पर्वते वह्निसत्त्वे कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः नैव प्राप्यते, पर्वतस्थवह्नेरपि कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टत्वात् । तथा च वह्न्यभावाधिकरणजलह्रदादौ एव कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः लभ्यते, तत्र च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः, नास्ति एवाऽव्याप्तिः ।

एवमेतत्परिष्कारेण 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद् - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः याऽऽपादिता तन्निवारणं सुलभम्, लक्षणसमन्वयश्चाऽपि सुलभः । एवं सर्वं समञ्जसं सञ्जातम् ।

●

✳ અવ્યાપ્તિનિવારણ ✳

કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવની પ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ પણ છે અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્ન-અવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત પણ છે. માટે,

કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ.

આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિને અવકાશ રહેતો નથી.

આ પ્રમાણે પંક્તિ મુજબ આપણે,

(૧) અવ્યાપ્તિ (૨) લક્ષણનો અર્થ (૩) લક્ષણસમન્વય - જોઈ ગયા. હવે પદકૃત્ય જોવાનો અવસર છે. પ્રતિયોગિતા માટેની જે બે શરત છે તે બન્ને જરૂરી જ છે. એ તો સ્પષ્ટ જ છે. કારણ કે પ્રથમ શરત રાખી દ્વિતીય શરતને તિલાંજલિ આપો તો પૂર્વે જે

अधुना पदकृत्यावसरः । कश्चिच्छङ्कते - ***ननु*** यदि स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वपरिष्कारं विहाय 'स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा तु स्पष्टमेव पूर्वोक्तरीत्या 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः भवेदेवेति । यदि च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं विहाय 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा तु 'पर्वतः कालिकेन

●

અવ્યાપ્તિ આવી હતી તે જ આવીને ઊભી રહી જાય. કારણ કે તે અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે જ તો આ બીજો પરિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. જો ફક્ત દ્વિતીય શરત જ રાખો પ્રથમ શરતને જલાંજલિ આપી દો તો **महानसीयवह्निः अत्र वर्तते - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीय-वह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવને અને વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવે, જે સ્પષ્ટ જ છે.

હવે, જ નૂતન પરિષ્કારમાં રહેલા પદોના કૃત્યને પીછાણવાનું છે. તે માટે પ્રશ્નકાર પ્રશ્ન ઉપસ્થાપિત કરે છે -

❁ ભિન્નઅનિરૂપિતત્વનો પ્રવેશ શા માટે ? ❁

પ્રશ્ન :- અરે ભાઈ ! તમે એક અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે એટલું મોટું લક્ષણ બનાવી દો છો કે પછી તે દરેક પદ શું કામના છે ? તે જાણવું અમારા માટે દુઃશક્ય બની જાય છે. અમારો પ્રશ્ન એ છે કે તમે જે નવું લક્ષણ બનાવ્યું તેમાં જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતત્વને પ્રતિયોગિતાના વિશેષણ તરીકે દર્શાવ્યું છે તેમાં વિશિષ્ટભિન્ન-અનિરૂપિત... આ પ્રમાણે કહેવાને બદલે વિશિષ્ટનિરૂપિત... આ પ્રમાણે કહીએ તો શું વાંધો ? કારણ કે એ પ્રમાણે કરવા છતાં પણ અવ્યાપ્તિ તો દૂર થઈ જ જાય છે. એટલે કે લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવો કે -

યશોલતા વિવેચન આ

महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः, तद्वान् धूमाद्'- इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा इति नान्यतरपरिष्कारोपादानेन निस्तारः, अपि तु परिष्कारद्वितयमपि लक्षणेऽवश्यं निवेशनीयम् ।

किन्तु द्वितीयपरिष्कारे यः नञ्द्वयप्रवेशः आदृतः भवता । तत्प्रयोजनमेवाऽस्माभिः न ज्ञायते ? कावश्यकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपित... इत्यत्र नञ्द्वितयप्रवेशस्य ? स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वप्रवेशः एव अभ्युपगम्यताम्, तथा चैवं लक्षणम् - स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

एवं लक्षणाभ्युपगमेऽपि नास्त्येव कुत्राऽपि अव्याप्तिः । तद्यथा - पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद् - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः प्रदर्शिता आसीत्, किन्तु अनुपदोक्तनूतनलक्षणानुसारेणाऽपि तन्निवारणं सम्भवति, यतः पूर्वोक्तरीत्या

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વ-અવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી **સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિત**પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આટલા લક્ષણથી જ **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

કારણ કે આ વિશિષ્ટાભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો આ વિશિષ્ટાભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-

प्रकृते तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका अवच्छेदकता द्वेधा - (१) महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकता (२) वह्नित्वनिष्ठावच्छेदकता । तत्र तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टाऽपि नैव भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टाऽपि नैव भवति, एवं तादृशाभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि पूर्वोक्तरीत्या स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टाऽपि नैव भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टाऽपि नैव भवति । एवञ्च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तयोरन्यतराऽपि प्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा (स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन) न भवति इति स्पष्टमेव तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्यस्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव

●

અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટનિરૂપિત હોય.

ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પૂર્વોક્તરીત મુજબ સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત નહીં થાય.

કારણ કે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક બે અવચ્છેદકતા છે - (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા. પૂર્વે જણાવી જ ગયા છીએ તે મુજબ આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ નથી થતી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-

वर्तते, किन्तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, ततः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः नैव धर्तुं शक्यते, तर्हि कथं तमादायाऽव्याप्तिः ?

किन्तु प्रकृते कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः एव ग्राह्यः, यतः तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका अवच्छेदकताऽपि द्वेधा - (१) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता । तत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव, एवं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टाऽस्त्येवेति तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं स्यादेवेति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धा-

●

અવચ્છેદકતા પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ નથી થતી.

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવાને કારણે અને આ સિવાય અન્ય કોઈથી પણ ઉક્તઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા નિરૂપિત ન હોવાથી ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ નહીં રહે. માટે, આ અભાવ લઈ નહીં શકાય.

કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈ શકાશે. કારણ કે તે અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્નેમાંથી કોઈ પણ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ થઈ જ જાય છે. માટે, તે

वच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते, तादृशाभावाधिकरणे जलह्रदादौ धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयोऽपि सुन्दरः समुपजायते इति किमर्थं नञ्द्वयप्रवेशः आदृतः ?

यच्च "ननु नञ्द्वयाऽप्रवेशे पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यात् । तथा हि - प्रकृते महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि द्वेधा - (१) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च । तत्र यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत् तदाऽपि तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं भवेत्, यदि वा वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत् तदापि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता-

●

અભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત જ છે. ફલતઃ તે અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને ક્યાં કોઈ અવકાશ રહ્યો ?

❋ મહાનસીયવહ્નિઅભાવના વારણ માટે પ્રવેશ ❋

જો તમે એમ કહો કે -

"**પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ ન આવે તે માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતત્વનો પ્રવેશ કરાવવો જરૂરી છે. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક બે અવચ્છેદકતા છે - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) મહાનસીયત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા. આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી વહ્નિત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે, પરંતુ મહાનસીયત્વવૃત્તિ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી.

યશોલતા વિનશ્રી

विशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां भवेत् । तत्रादौ महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

प्रकृते साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठा एव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु महानसीयत्वे एव वर्तते, न वह्नित्वे इति साध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्ववृत्तित्वस्य तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

य शो ल ता

साध्यतावच्छेदकस्य वह्नित्वस्य वह्नौ समवायेन वृत्तित्वस्य विवक्षितत्वात् साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धः समवायः वर्तते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, महानसीयत्वस्य तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकस्य प्रतियोगिनि समवायसम्बन्धेन वृत्तितायाः विवक्षितत्वात्, सम्बन्धविशेषानुल्लेखे महानसीयत्वस्य जातित्वाभ्युपगमेन समवायेनैव तद्वृत्तिताप्राप्तेः । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

ततश्च महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वाभावात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते ।

अधुना तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते-

(१) प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे वर्तते इति साध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे एव वर्तते, तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां साध्यतावच्छेदकताधिकरण-वह्नित्ववृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

(२) द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धः समवायः वर्तते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वस्य समवायेनैव वह्नौ साध्ये वृत्तित्वस्य विवक्षितत्वात् तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव भवेत् ।

ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन च साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव । तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं स्यादेव । तथा च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

●

હવે જો તમે ફક્ત એટલું જ કહો કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાય તો પછી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત હોવાથી મહાન-

યશોલતા
વિન

यदि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं निवेश्यते तदा महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न स्यात्, यतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते, तत्र वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव पूर्वोक्तरीत्या स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु स्वसामानाधिकरण्य -स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवति इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां यथा स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते तथैव स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते । तथा च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, ततः कुतः तमादाय लक्षणाऽसमन्वयः अव्याप्तिः वा ? या वह्न्यभावीयप्रतियोगिता तस्यां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, अर्थाद् वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमेव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च वह्नित्वे वर्तमानत्वात्, समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्नत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वमेव तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते इति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते । तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताव-

●

સીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. અવ્યાપ્તિ દુર્વાર !

જો એમ કહેવામાં આવે કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાય તો પછી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટવહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાભિન્નમહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત નહીં થાય. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. અવ્યાપ્તિ નહીં આવે. આમ, **'पर्वतो वह्निमान् धूमात्'** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે સાધ્યતા-

च्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेवेति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेवाऽव्याप्तिः । तथा च महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिवारणाय निवेशनीयमेव स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्व*मि"ति उच्यते,*

तत् सर्वथा निःसारम्, 'स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवमेव लक्षणं नास्माभिः अङ्गीक्रियते, अपि तु 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवमेव लक्षणमभ्युपगम्यते, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वनिवेशेऽपि उक्तरीत्या स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वमपि अवश्यं निवेशनीयमिति नातिरिक्तः परिष्कारः । एवं हि लक्षणाभ्युपगमे 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र महानसीय-

●

અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત - આ રીતે લક્ષણ બનાવવું જરૂરી છે. શું આટલી સીધી સાદી વાત તમારા મગજમાં સમજાતી નથી ?''

❊ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ સ્વતોનિવૃત્ત ❊

તો આ તમારી ભારે અનભિજ્ઞતા સૂચવે છે. કારણ કે લક્ષણ આપણું ફક્ત 'સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ' - આટલું જ નથી. કિંતુ, લક્ષણ આ પ્રમાણે છે કે -

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુ-

वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः नास्ति एवेति स्पष्टम्, यतः प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते इति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता कथं वर्तमाना भवेत् ? तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वविशिष्टा या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्याऽप्राप्तेः, किन्तु वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं स्यादेव, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एवेति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-

●

યોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

वच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवह्नित्वगतैकत्वे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता-विशिष्टावच्छेदकतानिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया वह्न्यभावः एव धर्तव्यः, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयादव्याप्तिशङ्काऽपि न वर्तते, एवञ्च नञ्द्वयप्रवेशानादरेऽपि उक्तरीत्या लक्षणसमन्वयसम्भवे किमर्थं नञ्द्वयप्रवेशमादृत्य गौरवमङ्गी-करणीयम् ***इति चेत्*** ?

न, 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्'- इत्यत्र समवायेन कालिकेन च महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तेस्तदवस्थत्वात् । तथा हि - समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति,

●

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો લઈ જ શકાય નહીં. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવ-ચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગત-એકત્વરૂપમાં વૃત્તિ છે જ નહીં ! માટે, વહ્નિઅભાવ જ લેવો પડે. લક્ષણસમન્વય થઈ જાય.

સ્પષ્ટ છે કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતત્વનો પ્રવેશ કરાવવાની કોઈ જરૂરત નથી.

એક વાતની સ્પષ્ટતા રહે કે - આ બધી અવ્યાપ્તિઓ તો પૂર્વેના લક્ષણે વાળી-ચોળીને સાફ કરી દીધી છે. માટે તો મુખ્ય પૂર્વપક્ષે તદ્દન નવું સ્થળ લઈ અવ્યાપ્તિ આપવાની કોશિશ કરી. માટે, જૂના સ્થળમાં આવતી અવ્યાપ્તિ માટે તો કોઈ પરિષ્કાર જ કરવાની જરૂરત ન હોય તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્ન... ઈત્યાદિ રીતે પરિષ્કાર કરવાની શી જરૂરત ? તો શું છે કોઈ કારણ આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવવા પાછળ ?

❋ ભિન્નઅનિરૂપિતત્વના પ્રવેશની સાર્થકતા ❋

ઉત્તર :- અવશ્ય ! કારણ વિના એક પદ પણ વધારે લખવાનો અમને શોખ નથી - આ વાત અમે તમને પૂર્વે જણાવી જ ગયા છીએ. ફરીથી અમારી આ પ્રતિજ્ઞાને અમે સાર્થક કરી દેખાડીએ - જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત - આ પ્રમાણે લક્ષણમાં પ્રવેશ કરાવવાને બદલે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટનિરૂપિત - આ પ્રમાણે જ જણાવવામાં આવે તો એટલે કે લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવવામાં આવે કે -

कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगिता-निरूपिकाः तिस्रः प्रतियोगितावच्छेदकताः - (१) समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता, (२) कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता (३) कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च ।

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ -

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ તો

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં જે સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે. સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ મહાનસમાં રહેનારી અનિત્ય તમામ વસ્તુ આવે અને આ બે ઉપરાંત જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તે મહાનસીયવહ્નિ જ આવશે. બીજું કોઈ નહીં. આમાં, સમવાય અને વહ્નિત્વ બન્ને નિત્ય, એક પદાર્થ સ્વરૂપ છે. માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બેમાં રહેશે મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં. વહ્નિત્વમાં બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેશે, મહાનસીયત્વમાં એક જ પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા રહેશે. મતલબ કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ત્રણ છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિ-કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૩) વહ્નિત્વવૃત્તિ-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા. આ ત્રણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાના પર્યાપ્તિસંબંધથી અધિકરણ બે જ થશે - મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ. મતલબ કે આ ત્રણેય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિસંબંધથી મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં જ રહેશે. માટે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-(= પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન)પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં ઉભયમાં જ રહેશે. ન વધારેમાં ન ઓછામાં. માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. સાધ્યતા-

यद्युक्तलक्षणानुसारेण एषः अभावः धर्तुमिष्यते तदा एतदभावीयप्रतियोगितायां - (१) स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं (२) स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च स्याताम्, तदावश्यकम् । तत्र च प्रकृते पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव पर्याप्तत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते । तथा उक्ताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः त्रिविधत्वेऽपि तादृशावच्छेदकतात्रितयस्याऽपि पर्याप्त्या अधिकरणविधया महानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव प्राप्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव अनुपदोक्तत्रिविधप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वात्, तदितरस्मिन् अवर्तमानत्वाच्च । तथा च तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते ।

●

અવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે જ. આટલી વાત મગજમાં સ્થિર કરી હવે લક્ષણના આધારે જોઈએ.

જો સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ - આવા પ્રકારના પદાર્થનો અભાવ લેવો હોય તો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોવી જોઈએ અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત હોવી જોઈએ.

પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ હોવાથી અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ હોવાથી પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमानत्वं तादृशाभावीयप्रतियोगितायां वर्तते एव ।

अथ तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वमस्ति न वा ? इति चिन्त्यते । समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एतासु यदि एकाऽपि प्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत् तदाऽपि तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदक-

●

અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહી જશે.

હવે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ પણ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે આપણે જોવાનું છે.

य शो ल ता वि ન શ્રા

सम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं भवेत् ।

तत्र (१) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यसत्त्वेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तद्वैशिष्ट्यं नैव सम्भवति इति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति ।

एवं समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वेन स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य सत्त्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वेन स्वाव-

●

❀ અવ્યાપ્તિપ્રદાયક અભાવનું વિશ્લેષણ ❀

કારણ કે જો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટ અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત થઈ જાય.

પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે ત્રણ અવચ્છેદકતા છે તેમાંથી (૧) સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધ-

च्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्याऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नास्त्येव। तथा च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

(२) एवं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वेन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यसत्त्वेऽपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्याऽसम्भवेन स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्याऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

●

અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે અવચ્છેદકતા તો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતા - આ બેમાંથી કોઈ એકથી પણ વિશિષ્ટ નથી - તે વાત પૂર્વે જોઈ જ ગયા છીએ.

માટે, બધી વાતનો મદાર ત્રીજા નંબરની (૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ઉપર છે. એટલે કે જો સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ થઈ જાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

एवं तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसाध्यता-वच्छेदकतावैशिष्ट्यसम्भवेऽपि तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदक-समवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्याऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-त्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमपि न सम्भवति इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया धर्तुं न शक्यते।

एतच्च पूर्वमुक्तमपि तथाविधविनेयानुग्रहार्थं पुनः सङ्क्षेपतः उक्तमिति । अधुना या कालिक-सम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता सा स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्तनावसरः। तत्रादौ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तत्र च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता न वर्तते, तस्याः महानसीयत्वे एव वर्तमानत्वात् । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधि-करण्यसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां नैव वर्तते ।

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાનિરૂપિત થઈ જાય.

❋ વૈશિષ્ટ્ય-અવૈશિષ્ટ્યની વિચારણા ❋

આથી, સૌ પ્રથમ તો વહ્નિત્વવૃત્તિ-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

य शो ल ता वि नं प्रा

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तु समवायसम्बन्धेन अवच्छिन्नत्वं न स्यादिति सहजम् । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न स्यादेव ।

तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कथं सम्भवेत् ?

●

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ મહાનસીયત્વ. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા મહાનસીયત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેતી ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ મહાનસીયત્વ અને આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ

अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं तत्र सम्भवति न वा ? - इति चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्वे एव वर्तमानतया तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया महानसीयत्वं प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्वे वर्तते एवेति तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य सम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नतादृशसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतायां भवेदेव ।

●

-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ન તો સ્વસામાનાધિકરણ્યથી વિશિષ્ટ છે કે ન તો સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી, ત્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોય તે વાત દિવાસ્વપ્નતુલ્ય લાગે. મતલબ કે તે વાત સર્વથા અશક્ય છે.

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ વહ્નિત્વ જ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

इत्थञ्च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेवेति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशमहानसीयत्वनिष्ठकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

तथा च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति, कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहान-

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ પણ સમવાય જ છે. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तयोः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधयाऽग्राह्यत्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया ग्राह्यत्वात् तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिततादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वं स्यादेव ।

ततश्च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां (१) स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वस्य (२) स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य च सत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन

●

❋ અવ્યાપ્તિઆપાદન વજ્રલેપ ❋

આ રીતે,

ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ત્રણ અવચ્છેદકતામાંથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવાથી, ઉક્ત-અભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ (પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત થઈ જશે. ફલતઃ તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તાદશઅભાવ લઈ શકાશે. તે અભાવનું અધિકરણ પર્વત. તેમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણઅસમન્વય થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાની જેમ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાને પણ ત્રણ કરવી હોય તો, **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** -

આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈ પૂર્વોક્ત રીતે જ અવ્યાપ્તિ આપી દેવી.

જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવો તો

साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छे-दकतानिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते। समवायेन महानसीयत्वविशिष्टः महानसवृत्तिपदार्थः भवेत्, स चाऽनित्यः कालिकेन महानसीयत्व -वह्नित्वोभयविशिष्टोऽपि भवेदेव । तादृशपदार्थः पर्वते नैव वर्तते, अन्यथा महानसीयत्वोपद्रुतेः इति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति, कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः पर्वते लभ्यते, तत्र च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः नञ्द्वयाऽप्रवेशे ।

यदि हि नञ्द्वयप्रवेशमादृत्य पूर्वोक्तं 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभय-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपका-भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा नास्त्येवाऽव्याप्तिः, यतः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति, कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन

●

લક્ષણનો આકાર થશે -

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ -

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

✻ અનિરૂપિતત્વના પ્રવેશથી અવ્યાપ્તિ દૂર ✻

આ લક્ષણ મુજબ,

પર્વતઃ કાલિકેન મહાનસીયત્વવિશિષ્ટત્વે સતિ યઃ સમવાયેન વહ્નિત્વવિશિષ્ટઃ તદ્વાન્, ધૂમાત્ - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને જે

वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि च वर्तते, तत्र केवलैका एव कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वा स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवति ।

तथा च तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च यदभावीयप्रतियोगितायां वर्तेते तत्र स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं कथं स्यात् ? इत्थञ्च तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छे-

●

સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ તો જ લઈ શકાય કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોય અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત હોય.

તાદૃશઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વમાં વૃત્તિ છે. તેથી, હવે જોવાનું એ જ કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થાય છે કે નહીં ? કારણ કે જો આ અભાવીય પ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય તો તાદૃશઅભાવ લઈ શકાય. અને જો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-

यशोलता विनम्रा

दकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपवृत्तित्वसत्त्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वविरहात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य -स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता

●

સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત થાય તો આ અભાવ લઈ ન શકાય.

જો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણે'ય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઓ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થઈ જાય.

પરંતુ જો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણમાંથી કોઈ એક પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવ-ચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભયસંબંધથી

च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं नैव शक्यते इति कुतः तमादायाऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ? किन्तु प्रकृते पूर्वोक्तरीत्या कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः एव ग्राह्यः, तादृशाभावाधिकरणे च जलह्रदादौ धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः काऽपि। ततश्च नञ्द्वयप्रवेशपूर्वकमेव लक्षणमभ्युपेयमिति स्थितम् ।

●

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા -

આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ ન થાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત ન થાય. કિંતુ, નિરૂપિત થઈ જાય.

આપણે પૂર્વે જોઈ જ ગયા છીએ કે,

પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી માત્ર સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા -

આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે.

ઉભયત્ર નઞ્‌ના પ્રવેશથી લક્ષણની નિર્દોષતા

જ્યારે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે પ્રતિયોગિતા-

यदि च नञ्द्वयप्रवेशमादृत्याऽपि स्वसामानाधिकरण्यप्रवेशं निराकृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येव लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्व-

●

અવચ્છેદકતા તો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નથી થતી.

માટે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી તો નિરૂપિત છે જ. ઉપરાંતમાં, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્ન જે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તેનાથી પણ નિરૂપિત છે.

તેથી, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત નહીં થાય.

આમ, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વૃત્તિ હોવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત ન હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક ઉક્તઅભાવ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે પૂર્વે જણાવી ગયા તે મુજબ નવા પરિષ્કૃત લક્ષણ પ્રમાણે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-

विशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः यः तद्वान्, धूमाद्' - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः तदवस्था एव भवेत्, यतः तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तदुभयमपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टमपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन

●

અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય તે જ અભાવ લઈ શકાય છે.

આમ,

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ તો લઈ શકાશે નહીં. કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લેવો પડશે. તે અભાવ લક્ષણઘટક બની શકે છે તે વાત પૂર્વે જણાવી જ ગયા છીએ. આ અભાવનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

ટૂંકમાં, **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેના અભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત... ઈત્યાદિ રીતે લક્ષણ બનાવવું અનિવાર્ય છે. અન્યથા ઉક્ત સ્થલમાં ઉક્ત અભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

⁂ સંબંધદ્વયપ્રવેશનું પ્રયોજન ⁂

હવે, જો સંબંધકોટિમાં ફક્ત સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વનો જ પ્રવેશ કરાવવામાં આવે, સ્વસામાનાધિકરણ્યનો પ્રવેશ ન કરાવવામાં આવે તો

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને જે અવ્યાપ્તિ આવતી હતી તે દૂર નહીં થાય. કારણ કે, આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-

साध्यतावच्छेदकताविशिष्टं भवत्येव । या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तस्यां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्याऽसम्भवेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य वर्तमानत्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं वर्तते एवेति स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, न तु अविशिष्टावच्छेदकताविधया ।

●

વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જ જાય છે. તે આ પ્રમાણે -

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ભલે ન થાઓ ! કારણ કે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ કાલિક છે. જ્યારે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય તે સમજ્યા.

પરંતુ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જ જાય ને ! કારણ કે બન્નેના અવચ્છેદક સંબંધ સમવાય જ છે. બન્નેના અધિકરણ ભિન્ન-ભિન્ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય. પરંતુ બન્નેના અવચ્છેદક સંબંધ સરખા હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી તો સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન

एवं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वाऽसत्त्वेन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्याऽसम्भवेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात्

●

-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ જ રીતે, સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય. કારણ કે બન્નેના અવચ્છેદક સંબંધ જુદા - જુદા છે. પરંતુ, કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થશે જ. કારણ કે બન્ને અવચ્છેદકતાના અવચ્છેદક સંબંધ સરખા છે.

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થનાર પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમ-વાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે.

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવ-ચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ રીતે, પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાન-સીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયો-ગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાને કારણે પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं स्यादेवेति स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधयैव तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, न तु स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया ।

तथा च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तयोः उभयोरपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयातिरिक्तप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां विरहाच्च तादृशाभावीय-

●

સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થઈ જશે. આ પ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ.

❀ સામાનાધિકરણ્યના અપ્રવેશથી અવ્યાપ્તિ ❀

તમે જો સ્વસામાનાધિકરણ્યનો પ્રવેશ ન કરાવો તો તમારા લક્ષણ મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને (૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાય.

પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વૃત્તિ જ છે. અને (૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત છે. માટે, આ અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય. અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે !

प्रतियोगितायां स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव, स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं तु अस्त्येव तादृशाभावीयप्रतियोगितायाम् । तथा च स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

यदि स्वसामानाधिकरण्यं निवेश्यते तदा नोक्ताऽव्याप्तिः, यतः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता या समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा सा स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनैव समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति, स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन नैव, भिन्नाधिकरणत्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः इति पूर्वोक्तरीत्या स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभय-

●

❋ સ્વસામાનાધિકરણ્યના પ્રવેશથી અવ્યાપ્તિવારણ ❋

જો સ્વસામાનાધિકરણ્યનો પણ પ્રવેશ કરાવો તો તે અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે તેમાંથી એક પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય. જેમ કે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે તે સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય. પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી તે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય. મતલબ કે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકે તેમ નથી. માટે, આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટભિન્ન કહેવાય. તન્નિરૂપિતત્વ પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. માટે, તે અભાવ લઈ નહીં શકાય. અને પૂર્વોક્ત રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે.

યશોલતા વિનશ્રા

सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताऽपि नैव धर्तुं शक्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽपि नैव धर्तुं शक्यते इति नैव धर्तुं शक्यते अयमभावः, किन्तु कालिकेन महानसी-यत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः एव धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिरिति स्वसामानाधिकरण्यमवश्यं निवेश-नीयमिति फलितम् ।

यदि च स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वप्रवेशं निराकृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणमेवाऽभ्युपगम्यते तदापि 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्'- इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे

●

જો સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વનો પ્રવેશ ન કરાવો. માત્ર, સ્વસામાનાધિકરણ્યનો પ્રવેશ કરાવો તો તમારું લક્ષણ થાય -

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ -

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❋ દ્વિતીય સંબંધનો પ્રવેશ ન કરતા અવ્યાપ્તિ ❋

આ લક્ષણ પ્રમાણે,

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સમવાયસંબંધથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકસંબંધથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે.

કારણ કે આ લક્ષણ પ્રમાણે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः तदवस्था एव स्यात्, यतः तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तस्यां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवह्नित्ववृत्तित्वस्य असत्त्वात्, स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्याऽसम्भवेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं स्यादेवेति स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया ।

एवं तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तस्यां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वाऽ सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्याऽसम्भवेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरण-

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાય.

આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ.

ઉપરાંતમાં આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાય-

वह्नित्ववृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं सम्भवत्येवेति स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया ।

इत्थञ्च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्याऽसत्त्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य सत्त्वात् कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिककसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्याऽसत्त्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यसत्त्वाच्च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिका समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-

●

સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્નેમાંથી કોઈ એક સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવાથી આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નથી અનિરૂપિત પણ થઈ જશે.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાના-ધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય, પરંતુ સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય. મતલબ કે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ કહેવાય, વિશિષ્ટ ભિન્ન નહીં.

આ જ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિક-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં રહેતી ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

प्रतियोगितावच्छेदकताऽपि च स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव गृह्येते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया इति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव, स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तते एवेति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય. કિંતુ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં રહેતી હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. આમ, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય.

ફલિતાર્થ એ થયો કે પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ છે. વિશિષ્ટભિન્ન નહીં. માટે, પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટભિન્નનિરૂપિત નહીં થાય. ફલતઃ આ અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત, ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય, અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

યશોલતા વિજ્ઞા

यदि च स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वं निवेश्यते तदा तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिकायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं यद् गृहीतं तत् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन नैव प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् ।

एवं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं नैव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् ।

●

❋ દ્વિતીય સંબંધના પ્રવેશથી દોષ દૂર ! ❋

જો સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વનો પણ લક્ષણમાં પ્રવેશ કરાવશો તો આપણું અખંડ લક્ષણ થઈ જશે. તે મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય - તે અભાવ લઈ શકાય.

પ્રસ્તુત સ્થલમાં જે સમવાયસંબંધથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકસંબંધથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લીધો છે. આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદક-તાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ. પરંતુ, આ સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત નથી. કારણ કે પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨)

एवञ्च पूर्वोक्तरीत्या तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -एतदुभयमपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया एव गृह्यते, साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया नैवेति तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वसत्त्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रति-

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે તે બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બેમાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થાય.

પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તેવું નથી. કારણ કે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય. પણ, સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ થાય. પરંતુ, સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

એ જ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાના-

योगिता तन्निरूपकाभावविधया समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः एव धर्तव्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः । इत्थञ्च लक्षणगतप्रत्येकपदसार्थक्यं परिभावितमिति उभयसम्बन्धघटितम् उभयपरिष्कारपरिष्कृतम् उभयत्र नञ्प्रवेशपरिकलितमेव लक्षणमभ्युपगन्तव्यमिति स्थितम् ।

●

धिકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય. પણ, સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી.

તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ થાય. પણ, સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ ન થાય.

ટૂંકમાં, ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્નેમાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ ઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ નથી થતી.

માટે, આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નથી અનિરૂપિત નહીં થાય. ફલતઃ આ અભાવ લઈ નહીં શકાય. કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો જ અભાવ લેવો પડશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

ટૂંકમાં, **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** -

આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયનો સંબંધકોટિમાં પ્રવેશ કરાવવો અનિવાર્ય છે. આ રીતે, પદકૃત્ય આપણે જોઈ ગયા.

હવે ફક્ત એક જ વસ્તુ આપણે જોવાની છે. પૂર્વે જણાવ્યું હતું કે 'મહાનસીયત્વ જાતિ છે' આવું માનનારાઓના મતે આ વાત સંગત થાય. જો 'મહાનસીયત્વ જાતિ નથી' એવું માનવામાં આવે તો આ વાત સંગત ન થાય. કારણ કે જો જાતિ ન હોય તો સમવાયસંબંધથી રહે નહીં. માટે, આ સ્થલની જગ્યાએ તે લોકોના મતે નવું સ્થલ લેવું પડશે. આપણા પદાર્થનું પુનરાવર્તન પણ થઈ જાય તે માટે નવા સ્થલે પણ અવ્યાપ્તિદાન + લક્ષણસમન્વય બન્ને જોઈ લઈએ.

સૌ પ્રથમ અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આવે ? તે જોવાનું છે. માટે, લક્ષણ ફક્ત 'સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ' - આટલું જ છે તેમ સમજી 'અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આવે છે ?' - તે જણાવતું નીચેનું લખાણ વાંચશો -

❁ મહાનસીયત્વને જાતિ ન સ્વીકારનારના મતે નિરૂપણ ❁

અવ્યાપ્તિ :- તમે જે લક્ષણ બનાવ્યું છે તે સર્વાંગસંપૂર્ણ નથી. અને થઈ શકે તેમ પણ નથી. કારણ કે અમે જે અવ્યાપ્તિ દેખાડવા જઈ રહ્યા છીએ તેને દૂર કરવી તમારા માટે શક્ય નથી.

સ્થળ છે - **पर्वतः कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** - આ સ્થલમાં સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે.

પર્વત ઉપર આરણેય (= અરણિના લાકડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો) અગ્નિ છે તે અગ્નિ કાલિકસંબંધથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ પણ છે અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ પણ છે. દુનિયાના તમામ વહ્નિ સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકસંબંધથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ હોય જ. માટે, જ્યાં - જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં કાલિકથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ - આ પ્રમાણે વ્યાપ્તિ મળી જશે.

પર્વત ઉપર જે આરણેય વહ્નિ છે તેમાં સમવાયસંબંધથી તાર્ણત્વ તો ન જ રહે.

સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ તાર્ણવહ્નિ મળી શકે. પર્વત ઉપર તેનો અભાવ મળી જાય.

હવે, લક્ષણ મુજબ આ અભાવ લઈ શકાય છે કે નહીં ? તે જોવાનું રહે છે.

આ અભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય.

પ્રસ્તુતમાં

→ સાધ્ય - તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - કાલિક અને સમવાય.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ.

તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ - બન્ને જાતિ હોવા છતાં પણ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન હોવાથી તે બન્નેનું ક્રમશઃ તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ રૂપે ભાન થાય. માટે, તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ થાય.

તથા સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવને અનુલક્ષીને-

→ પ્રતિયોગી - તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ. તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન જાતિ હોવાથી તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ રૂપે તેમનું ભાન થાય. માટે, તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ થાય.

આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિસંબંધથી તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે. તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા જુદી જુદી છે. મતલબ કે સમવાય-

સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા જુદી અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા જુદી - આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું પર્યાપ્તિસંબંધથી અધિકરણ મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ થાય.

માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન (+ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઈતરધર્મઅનવચ્છિન્ન)પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે. પરિણામે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય.

પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ બે છે - (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા. આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જુદી જુદી છે. આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું = પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું પર્યાપ્તિસંબંધથી અધિકરણ તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ જ મળે. ફલતઃ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન = પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પણ તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

વિ ન શ્રા

❋ તાર્ણત્વઘટિત સ્થલે અવ્યાપ્તિ ❋

આ રીતે,

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પણ તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ. તથા ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પણ તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

આથી, સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવની પ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ થઈ જશે. ફલતઃ તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક, સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. કારણ કે પર્વત ઉપર માત્ર આરણેય વહ્નિ જ છે. અને

તે સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ નથી. માટે, સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ પર્વત ઉપર મળી જાય. તેમાં ધૂમ હેતુ વૃત્તિ હોવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

આ રીતે,

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ - આ લક્ષણ મુજબ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्**, '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - વગેરે સ્થળોમાં ભલે અવ્યાપ્તિ ન આવતી હોય તો પણ તે લક્ષણમાં

पर्वतः कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે જ.

વિ

ન

મ્રા

✳ સંબંધદ્વયના પરિષ્કારથી અવ્યાપ્તિ નિવારણ ✳

અવ્યાપ્તિનિરાકરણ :- એક આટલી અમથી અવ્યાપ્તિ આપી દીધી ને કેટલું ગાજવા માંડ્યા. અધૂરો ઘડો છલકાય ઘણો ! તે આનું નામ ! એક પરિષ્કાર ઉમેરી અમે નવું લક્ષણ બનાવીએ કે તમારી અવ્યાપ્તિ દૂર !

હવે, અમારું લક્ષણ થશે -

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ-

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણ મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય તે જ અભાવ લઈ શકાય છે.

મતલબ કે **पर्वतः कालिकेन तार्णत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात्** - આ સ્થલમાં સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લેવો હોય તો તે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ હોવી જોઈએ અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

ફક્ત તે પ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય - તેટલું કાફી નથી. આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ રૂપમાં વૃત્તિ હોવા ઉપરાંતમાં જો તે પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હશે તો જ પ્રસ્તુત અભાવ લઈ શકાશે.

વિનશ્રા

પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા જો (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ ઉભય સંબંધથી વિશિષ્ટ થાય તો પ્રસ્તુતઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય.

❀ વૈશિષ્ટ્યની વિચારણા ❀

સૌ પ્રથમ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - તાર્ણત્વ અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ છે - તાર્ણત્વ. આ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા તાર્ણત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેતી હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

વિ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે

ના સમવાય તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક

પ્રા કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી ઉક્ત સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં કહેવાય. કિંતુ વિશિષ્ટભિન્ન થશે.

અત્યારે અવસર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બદલવાનો છે. માટે, હવે આપણે સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ

-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ તાર્ણત્વ છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ છે. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે સમવાય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાયસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થતી નથી. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન કહેવાય.

આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામા-નાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતા - આ બેમાંથી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ નહીં થાય. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-

સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન કહેવાય.

હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ વહ્નિત્વ જ છે. તેથી, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસંબંધ સમવાય છે. આમ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે. પરંતુ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી. માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - તાર્ણત્વ. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં વૃત્તિ છે. આ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં (= તાર્ણત્વમાં) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે કાલિક અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ કાલિકસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક-કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થઈ શકે.

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ્યારે સ્વસામાનાધિક-રણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ

બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ ન થતી હોય ત્યારે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત હોય - તેવી કલ્પના શેખચલ્લીના તરંગ જેવી બની જાય. કારણ કે ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટથી ભિન્ન જ થાય છે.

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોવા છતાં પણ,

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત ન હોવાથી ઉક્તઅભાવ = સમવાયથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈ નહીં શકાય.

કિંતુ કાલિકથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ જ લેવો પડશે. આ અભાવીય

→ પ્રતિયોગી -- કાલિકથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ -- સંયોગ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ -- તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ -- કાલિક અને સમવાય.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ -- તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ.

કારણ કે તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ જાતિસ્વરૂપ હોવા છતાં પણ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન હોવાથી તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ રૂપે જ ક્રમશઃ તાર્ણત્વનું અને વહ્નિત્વનું જ્ઞાન થાય. માટે, તાર્ણત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ ધર્મ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક થશે.

પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદક-

તાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે જ.

આ રીતે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિ-રિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વરૂપમાં વૃત્તિ થઈ જશે.

હવે, જો પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થાય તો તે અભાવ લઈ શકાય. પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા છે - (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા. જો આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો જ પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નનિરૂપિત ન થાય.

સૌ પ્રથમ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે વહ્નિત્વ. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહે છે તાર્ણત્વમાં. આમ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકશે નહીં.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે

વિ ન શ્રા

-સમવાય. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાય-સંબંધથી અવચ્છિન્ન નથી, કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવ-ચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેશે નહીં. ફલતઃ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવ-ચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકશે નહીં.

ફલિતાર્થ :- જ્યારે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ બે સંબંધમાંથી કોઈ એક સંબંધથી પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી ત્યારે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય - તે વાત અશક્યપ્રાયઃ થઈ જાય છે.

વિ હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

ન

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

શ્રા

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ તાર્ણત્વ છે અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ તાર્ણત્વમાં જ રહે છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅધિકરણીભૂત તાર્ણત્વમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાના-ધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્નતાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ કાલિકસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાથી

વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. માટે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ થશે, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં કહેવાય.

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - તાર્ણત્વ. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહે છે વહ્નિત્વમાં. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા તાર્ણત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક. અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આમ, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ શકશે નહીં.

ફલિતાર્થ :- જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધમાંથી એક પણ સંબંધથી વિશિષ્ટ નથી. તો પછી સ્વસામાનાધિ-

કરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ શી રીતે હોય ? ન જ હોય.

હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે કે નહીં ? - તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - વહ્નિત્વ. અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ વહ્નિત્વમાં વૃત્તિ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - સમવાય. અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાય-સંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ થશે, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

આ રીતે, ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભય સંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી તો વિશિષ્ટ થાય જ છે.

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. તે જ રીતે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-તાર્ણત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં. ફલતઃ ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે.

આ રીતે, કાલિકથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવીય-પ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ થઈ જવાથી અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક કાલિકથી તાર્ણત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વ-વિશિષ્ટનો અભાવ લઈ શકાશે.

न चैतदभावमादायाऽव्याप्तिवारणाय साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकत्वाऽनिरूपितत्वमपि प्रतियोगिताविशेषणं वाच्यम् ।

●

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **एतदभावम् आदाय अव्याप्तिवारणाय** = 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिनिवारणार्थं **साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकत्वाऽनिरूपितत्वमपि प्रतियोगिताविशेषणं वाच्यम्**, यथा अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगिताविधया स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं विशेषणमुक्तं तथा साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि निवेशनीयमिति अपिना समुच्चितोऽर्थः ।

पूर्वं हि साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वपरिष्कारे साध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्व-स्वानवच्छेदकानवच्छिन्नत्व-स्ववृत्तित्वैतच्चतुष्टयसम्बन्धेन गृहीतमासीत्, ततः किम् अत्रापि तादृशसम्बन्धचतुष्टयेनैव साध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यमभिप्रेतमुत न ? इत्याशङ्कायामाह -

●

તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ નહીં રહે.

આમ, મહાનસીયત્વને જાતિ માનવામાં આવે તો અને મહાનસીયત્વને જાતિ ન માનવામાં આવે તો - બન્ને રીતે કેવી રીતે પૂર્વોક્ત લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ આવે છે અને કેવી રીતે તે અવ્યાપ્તિ નવા લક્ષણ દ્વારા દૂર થાય છે તે વાત આપણે જોઈ ગયા.

શબ્દાર્થ :- અવાંતર પૂર્વપક્ષ :- पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને જે અવ્યાપ્તિ તમે આપી તેનું વારણ કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વને પણ પ્રતિયોગિતાના વિશેષણ તરીકે કહેવું. અને વૈશિષ્ટ્ય - સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-સંબંધથી સમજવું. માટે, લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે કે -

वैशिष्ट्यञ्च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-त्वोभयसम्बन्धेन ।

*तथा च प्रतियोगितानिरूपितमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायास्साध्यतानिरूपितमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धानवच्छिन्न-त्वान्नाऽव्याप्ति**रिति वाच्यम्;***

●

वैशिष्ट्यञ्च = साध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यञ्च **स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन** । तथा च "स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः"- इत्येवं लक्षणं फलितम् । यथा चैतल्लक्षणाभ्युपगमे नास्त्युक्ताऽव्याप्तिः तथा प्रदिदर्शयिषया प्राह - **तथा चेति** । समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिता (निरूपिका कथ्यतां निरूपिता वा, नो विशेषः विशेषः कश्चिदिति) या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तस्यां महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताया एव सामानाधिकरण्यं सम्भवति इति वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यञ्च स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तत्र न सम्भवति, स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं तत्र सम्भवति तथापि **प्रतियोगितानिरूपितमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतायाः** = तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपकमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः **साध्यतानिरूपितमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धानवच्छिन्नत्वात्** = महान-

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ -

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવવાથી તમે જે અભાવ લીધો તે અભાવીય મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધથી

सीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धेन अनवच्छिन्नत्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं तादृशाभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव सम्भवेदिति स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपितमहानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकता नैव गृह्यते । ततश्च साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तादृशाभावीयप्रतियोगितायां नैव सम्भवेत्, तादृशप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात्, तथा च न हि तादृशाभावमादायाऽव्याप्तिसम्भवः इत्याह - **नाऽव्याप्ति**रिति ।

●

અનવચ્છિન્ન હોવાથી અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

પ્રશ્ન :- આટલું જ કહેવાથી અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે દૂર થાય ? તમારા લક્ષણ પ્રમાણે અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જાય છે. પણ, ગ્રંથકારે જે કહ્યું, જે પ્રમાણે અવ્યાપ્તિ દૂર કરવાનો હેતુ આપ્યો તેટલાથી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જાય ? થાય તો કેવી રીતે ?

ઉત્તર :- આ રીતે - તમે આટલું તો સ્વીકારશો જ કે કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ - સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટસાધ્યક પ્રસ્તુત સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય.

પૂર્વપક્ષે અવ્યાપ્તિ આપી હતી તેના દ્વારા જ ખ્યાલ આવી ગયો હતો કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ તો છે જ. તેથી જો સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધ-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધ - આ ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા થઈ

જાય તો તે અભાવ લઈ શકાય. અવ્યાપ્તિ આવી જાય.

જો ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય તો ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાના-ધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅનિરૂપિત થાય અને તો જ ઉક્તઅભાવ લઈ શકાય, અવ્યાપ્તિ આવે.

જો મારે એમ જણાવવું હોય કે અમારા લક્ષણ મુજબ અવ્યાપ્તિ નથી આવતી તો મારે ઉક્ત અભાવ લઈ નથી શકાતો તે સાબિત કરવું પડે. તે તો જ શક્ય બને કે જો ઉક્ત-અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત ન થાય. તે પણ તો જ શક્ય બને કે જો ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્નેમાંથી કોઈ એક પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ બન્નેમાંથી કોઈ એક સંબંધથી પણ (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થાય.

તેથી ગ્રંથકાર જો એટલું જણાવી દે કે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાંથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવ-ચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ બે સંબંધમાંથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી અને સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી થતી તો આપણે સમજી જઈએ કે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિક-

સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વ-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્નેમાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે જ - એવું નથી.

આના પારંપરિક પ્રત્યાઘાતથી (Chain Reaction) એમ પણ નક્કી થઈ જાય કે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત છે. માટે, ઉક્ત અભાવ લઈ નહીં શકાય. તેને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

ટૂંકમાં, જો એમ સાબિત થઈ જાય કે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિક-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી - તો અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જાય. સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ નથી - આ વાત સુજ્ઞેય છે. માટે, ગ્રંથકારશ્રી તેની ઉપેક્ષા કરી ફક્ત એટલું જ જણાવે છે કે મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ રહેલું ન હોવાથી અવ્યાપ્તિને અવકાશ નથી. ફક્ત એટલું કહેવા દ્વારા જ અવ્યાપ્તિ નહીં આવે - તેવું પરંપરાએ સાબિત થાય જ છે. શબ્દસંક્ષેપ પણ ન્યાયની આગવી ઓળખ કહી શકાય. ટૂંકમાં, આ પ્રમાણે અવાંતર પૂર્વપક્ષે નવો પરિષ્કાર કરી મુખ્ય પૂર્વપક્ષે આપેલી અવ્યાપ્તિ દૂર કરી, છેલ્લે અવાંતર પૂર્વપક્ષનું ફાઈનલ લક્ષણ જોઈ લઈ શબ્દાર્થ પૂરો કરીએ. પછી મુખ્ય પૂર્વપક્ષ આનો શું જવાબ આપે છે ? - તે જોઈશું.

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્ન (અથવા તો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન)પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન -અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન (અથવા તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન)-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ,

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-

अन्यत्स्थलेऽव्याप्तिं प्रदर्श्य एतत्परिष्कारमपि दूषयितुमुपक्रममाणः आह - **इति न च वाच्यम्**, तत्र च हेतुमाह - **कालिकेने**त्यादि ।

अयमाशयः उत्तरपक्षरूपतयोपस्थितस्य मुख्यपूर्वपक्षस्य परिष्कारखण्डनाय समुत्सुकस्य - अहो भवतो वाग्विलासः ! किं विश्वे 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्येतदेकमेव स्थलं विद्यते, येन तत्राऽव्याप्तिनिराकरणसम्भवमात्रेण 'अस्मल्लक्षणं निर्दुष्टं सर्वाङ्गसुन्दरञ्चे'ति जोघुष्यते भुजामास्फाल्य । अस्तु, अधुना तादृशं स्थलं प्रदर्शयामः, यत्र भवल्लक्षणं लूनविशीर्णं भविष्यत्येव, नात्र संशयावकाशः - पठतु सावधानमनसा, स्थलं - पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टः यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद् - इत्याकारकम्, यत्र यत्र धूमः तत्र तत्र वह्निः - इत्येवमुच्यते एव, अर्थाद् यत्र यत्र धूमः स्यात्, तत्र तत्र वह्निः स्यादेव । वह्नौ वह्नित्वं समवायेनाऽपि वर्तते, कालिकेनाऽपि

●

અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

મુખ્ય પૂર્વપક્ષ આ લક્ષણમાં પણ અવ્યાપ્તિ દેખાડવા પુનઃ મેદાને પડે છે -

મુખ્ય પૂર્વપક્ષ :- શું તમે એમ સમજો છો કે તમે આટલો પરિષ્કાર કર્યો એટલે તમે બચી જશો ? જો તમે આવું માનતા હો તો અમારે તમને કહેવું રહ્યું કે એ તમારો ભ્રમ છે. કારણ કે આ વખતે અમારા ભાથાના શસ્ત્રો ખૂટ્યા ખૂટે તેમ નથી. એક સ્થળે તમે અવ્યાપ્તિ દૂર કરી તે વાત સાચી. હવે એનાથી જુદું નવું જ સ્થળ લઈએ -

पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति,
समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति,
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति
यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ જે હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે.

वर्तते, वह्नित्वञ्च प्रमेयमेव, विश्वे विश्ववस्तूनां प्रमेयत्वमुद्रानतिक्रान्तेः, स्याद्वादमुद्रावदिति समवायेन कालिकेन च वह्नित्वविशिष्टः वह्निः समवायेन कालिकेन च प्रमेयविशिष्टः स्यादेव, वह्निश्च कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टः समवायेन वह्नित्वविशिष्टश्च वर्तते एवेति विश्वस्थाः सर्वेऽपि वह्नयः समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टाः वर्तन्ते एवेति यत्र वह्निः वर्तते तत्र समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टो यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः सः भवेदेव, वह्नेरेव तथात्वात् । ततश्च धूमसत्त्वे वह्नेरवश्यम्भावाद् वह्नेश्च उक्तरूपत्वाद् यत्र यत्र धूमः तत्र तत्र कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः भवेदेव, यत्र यत्र कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टो नास्ति तत्र धूमोऽपि न स्यादेवेति व्याप्तेः सिद्धेः 'पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टो यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमाद्'- इत्येतत्सत्स्थलम् ।

●

સાધ્યકોટિમાં કોઈ પણ વહ્નિ આવી શકશે. જ્યારે અભાવીયપ્રતિયોગિકોટિમાં માત્ર મહાનસીયવહ્નિ જ આવી શકશે. તે આ પ્રમાણે - દુનિયાના જેટલા પણ વહ્નિ છે તે બધાં સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ તો છે જ. તથા તે બધાં વહ્નિ અનિત્ય હોવાથી કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ પણ થાય જ. માટે, જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય - આ પ્રમાણે જેમ કહી શકાય છે તેમ જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ - આ પ્રમાણે કહી શકાય. આ મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - એ બન્ને પ્રમેય જ છે. પદાર્થસામાન્ય જ્યારે પ્રમેય હોય ત્યારે મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ પણ પ્રમેય હોય જ ને !

તેથી 'વહ્નિ કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ છે, માટે કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ છે જ. તથા સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ છે, માટે સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ છે જ' - આ પ્રમાણે કહી શકાય.

આ રીતે,
કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ
કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ
} = દુનિયાના તમામ વહ્નિ.

अत्र च कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टः यः समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः अव्याप्तिश्च । तद्यथा - यदि एतदभावः धर्तुमिष्यते तदा भवतः नूतनलक्षणानुसारेण एतदभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वञ्च स्याताम्, तदावश्यकम् ।

●

જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય - આ પ્રમાણે કહી શકાય છે તે રીતે જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ, સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ, કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ - આ પ્રમાણે કહી શકાય છે. પરિણામે ઉક્ત સ્થળ સાચું છે.

મહાનસીયવહ્નિમાં પણ આ ચાર વસ્તુ તો હોય જ, ઉપરાંતમાં તેનામાં મહાનસીયત્વ સમવાયસંબંધથી પણ રહે. માટે, જે ચાર વસ્તુ ઉપર બતાવી તેમાંથી કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટની જગ્યાએ સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ મૂકી દો. હવે માત્ર મહાનસીયવહ્નિ જ પકડાશે.

આમ,	કાલિકથી	પ્રમેયવિશિષ્ટ	= મહાનસીયવહ્નિ
	સમવાયથી	પ્રમેયવિશિષ્ટ	
	સમવાયથી	મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને	
	સમવાયથી	વહ્નિત્વવિશિષ્ટ	

(અહીં પ્રમેયને વચ્ચે નાંખવાથી ફાયદો શું છે ? આવો જો ઉદ્વેગપ્રયુક્ત પ્રશ્ન પ્રગટતો હોય તો પાઠકે થોડી ધીરજ પાંગરવા દેવી. આગળ જેમ - જેમ વધતાં જશો તેમ તેમ આ બધું કરવાનું પ્રયોજન સમજાઈ જશે. પછી તમને પણ આ વિચારનારની બુદ્ધિને દાદ આપવાનું મન થઈ આવશે. ઉત્સાહથી આગળ વધો -) મહાનસીયવહ્નિનો અભાવ પર્વત ઉપર મળી જાય.

આમ, પ્રસ્તુત સ્થલમાં

સાધ્ય - કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ, સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

य शो ल ता

प्रकृते साध्यतावच्छेदकताः चतस्रः - (१) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, (२) समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, (३) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, (४) समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च । तथा च प्रकृते साध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया (१) कालिकसम्बन्धेन वर्तमानं प्रमेयम्, (२) समवायसम्बन्धेन वर्तमानं प्रमेयम्, (३) महानसीयत्वम्, (४) वह्नित्वञ्च, वस्तुतः प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वानि एव प्राप्यन्ते, अर्थात् प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव तादृश-

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય, મહાનસીયત્વ, વહ્નિત્વ.
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - કાલિક, સમવાય.
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ, મહાનસીયત્વત્વ, વહ્નિત્વત્વ.

(મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ શબ્દતઃ અનુલ્લિખ્યમાન જાતિસ્વરૂપ ન હોવાથી, અર્થાત્ શબ્દતઃ ઉલ્લિખ્યમાન હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ તરીકે મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વની વાત કરી છે. જો મહાનસીયત્વને જાતિ ન માનતા હો તો મહાનસીયત્વની જગ્યાએ તાર્ણત્વને સમજી આખે આખું આ જ મેટર સમજી લેવું. હવે તાર્ણત્વને લઈને આ જ મેટર ફરીથી બતાવવું શક્ય લાગતું નથી.)

વિ ન મ્રા

તથા પ્રસ્તુત અભાવમાં,
પ્રતિયોગી - કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ, સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ, સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.
પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.
પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય, મહાનસીયત્વ, વહ્નિત્વ.
પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - કાલિક અને સમવાય.
પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ, મહાનસીયત્વત્વ, વહ્નિત્વત્વ.

આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે છે. કુલ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ચાર છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા.

साध्यतावच्छेदकता पर्याप्ता, अतः साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्त्याधिकरणविधया प्रमेय -महानसीयत्व-वह्नित्वप्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय -महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव भवेत्, नान्यत्र कुत्रचित् । इत्थञ्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मेणाऽनवच्छिन्ना एवेति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव लभ्यते ।

●

આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના પર્યાપ્તિસંબંધથી અધિકરણ તરીકે ૩ મળે. દુનિયાના પ્રમેય છે તો અનંતા. છતાં પ્રમેયપદવાચ્ય તરીકે એક જ ગણેલ છે. માટે જ આપણે અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વને જ બનાવીશું, ત્રિત્વને નહીં. માટે જ્યારે ત્રણ સંખ્યા જોવા મળે ત્યારે તે બધાં પ્રમેય પદાર્થોના ઉપલક્ષણ રૂપે સમજવું. વાસ્તવમાં ત્રણ સંખ્યા સંભવી ન શકે. પ્રરૂપણામાત્રથી તે જણાવેલ છે તેમ સમજવું. ટૂંકમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પ્રમેય, મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેલી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા તરીકે ચારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા મળશે. તેનાથી નિરૂપિત(= પ્રતિયોગિતાનિરૂપિત)પર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વમાં રહે. માટે, તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ થશે.

આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતબહુત્વ થશે.

આ જ રીતે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ ચાર છે.

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

- આ ચાર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ તરીકે પ્રમેય, મહાનસીયત્વ અને

प्रकृते समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः यः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता अपि चतस्रः एव प्राप्यन्ते - (१) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (३) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (४) समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च । ततश्च एतत्प्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वानि एव प्राप्यन्ते इति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यात्, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः पर्याप्त्या प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव वर्तमानत्वात् । किञ्च तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तथा च तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यात्, अतः तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

●

વહ્નિત્વ મળે. મતલબ કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા કે જે આ ચારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી છે તેનાથી નિરૂપિતપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - આમાં જશે. માટે, તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ થશે. આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસી-યત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ જ થશે.

આમ,

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ થશે અને ઉક્તઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ થશે. માટે, સ્વઅવચ્છે-દકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव प्राप्यते । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वरूपवृत्तित्वं कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्यादेव ।

अतः तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते न वा ? तच्चिन्तनावसरः। तत्र यदि तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या (१) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता सा कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छे-

●

યોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વમાં ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહી જશે.

તમારા લક્ષણ મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને

(૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય તે અભાવ લઈ શકાતો હોવાથી પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા જો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય તો પ્રસ્તુત અભાવ લઈ શકાય. કારણ કે પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત્તબહુત્વમાં વૃત્તિ છે જ.

दकता-विशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, या (२) समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, कालिक-सम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, या (३) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता साऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धा-वच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, या च (४) समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा, समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, एवञ्च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितानिरूपिकाः याः याः प्रतियोगितावच्छेदकताः ताः ताः सर्वाः अपि यदि साध्यतावच्छेदकताचतुष्टयाऽन्यतम-

●

ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

- આ ચારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

- આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવ-ચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય.

साध्यतावच्छेदकताविशिष्टाः अपि स्युः तदाऽपि तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्याऽवच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यात् ।

(१) अतः आदौ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

तत्र प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेये एव वर्तते इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेयवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव लभ्यते । कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च स्फुटमेव कालिकसम्बन्धा-

●

(૧) સૌ પ્રથમ આપણે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - પ્રમેય. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ રહે છે પ્રમેયમાં. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા પ્રમેયમાં જ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે -

यशोलता
विनश्री

वच्छिन्नेति प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

फलितार्थः - तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया धर्तुं शक्यते ।

(२) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

●

સમવાય. જ્યારે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આમ, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થઈ શકે.

(૨) હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ-

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेये एव वर्तते । तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेये कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, न तु समवायसम्बन्धेन । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न भवति ।

●

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પ્રમેયમાં રહે છે. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં રહે. આ મહાનસીયત્વ પ્રમેય જ છે, પ્રમેયભિન્ન નહીં. માટે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ મહાનસીયત્વસ્વરૂપ પ્રમેય જ કહેવાય. આમ, કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા મહાનસીયત્વમાં = પ્રમેયમાં વૃત્તિતા હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી પણ કાલિકસંબંધ-

य शो ल ता
वि ण श्री

फलितार्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते ।

(३) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वमेव लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च प्रमेये वर्तते, महानसीयत्वमपि प्रमेयमेवेति प्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वेऽपि वर्तमाना एव कथ्यते इति कालिक-

●

અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

(૩) હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - વહ્નિત્વ. વહ્નિત્વ પણ એક પ્રમેય જ છે. અપ્રમેય નહીં. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ = પ્રમેય છે - આ પ્રમાણે પણ કહી શકાય. આ પ્રમેયમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ વૃત્તિ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણીભૂત વહ્નિત્વમાં = પ્રમેયમાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી

सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः प्राप्यते इति स्पष्टमेव । कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना स्यादेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

फलितोऽर्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-

●

સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - સમવાય. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી, કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાને કારણે સ્વસામાના-

य शो ल ता वि ज य श्री

निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृश-कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

(४) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणं यद् वह्नित्वं तस्य प्रमेयत्वेन, तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः प्रमेये एव वृत्तितया च समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां सम्भवात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

●

ધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય, નહીં કહેવાય.

(૪) હવે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - પ્રમેય. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ વૃત્તિ છે પ્રમેયમાં. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણીભૂત પ્રમેયમાં જ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિ-કરણ્યસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ છે -

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः प्राप्यते। कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धेन अवच्छिन्ना नैव भवेत्, कालिकेनाऽवच्छिन्नत्वात् तस्य । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-विशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव धर्तुं शक्यते।

फलितार्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया धर्तुं नैव शक्यते ।

निष्कर्षः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य -स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-

●

કાલિક. અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિક-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાના-ધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-

ય શો લ તા વિ ન શ્રા

वैशिष्ट्यस्य समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य वाऽसत्त्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावैशिष्ट्यस्य च सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया सा ध्रियते ।

(५) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया प्रमेयमेव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेये एव वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेयवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

હવે,

(૫) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પ્રમેય છે. અને કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ પ્રમેય જ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણની વૃત્તિતા રહેલી હોવાથી

प्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धो लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव धर्तुं शक्यते ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि (समवायसम्बन्धावच्छिन्नतया) स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधि-

●

સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક-કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાને કારણે સ્વસામાના-ધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ

य शो ल ता वि न श्री

करण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते ।

(६) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता प्रमेये एव वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेयवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः

●

-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

(૬) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - પ્રમેય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ રહે છે પ્રમેયમાં. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા પ્રમેયમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વ-સામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે -

एव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

(७) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

●

સમવાય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાય-સંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદક સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

(૭) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે -

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता महानसीयत्वे वर्तते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेये वर्तते, महानसीयत्वमपि प्रमेयमेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्वे समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धो लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

●

મહાનસીયત્વ. આ મહાનસીયત્વ પ્રમેય કરતા જુદી વસ્તુ તો નથી, પ્રમેય જ છે. માટે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ મહાનસીયત્વ = પ્રમેય થશે અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પ્રમેયમાં વૃત્તિ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણમાં = મહાનસીયત્વમાં = પ્રમેયમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ -પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવ-

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसी-यत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

(८) समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता प्रमेये वर्तते, समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्रमेयरूपमेव लभ्यते इति समवायसम्बन्धा-वच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-

●

ચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવ-ચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ થવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન થવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં કહી શકાય.

(૮) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે વહ્નિત્વ. આ વહ્નિત્વ પ્રમેય જ છે, અપ્રમેય નહીં. માટે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ

धिकरणवह्नित्ववृत्तित्वसम्भवात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धः प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-

●

-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પ્રમેય પણ કહેવાય. સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ તો પ્રમેય છે જ. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં = પ્રમેયમાં સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે સમવાય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાય-સંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

निष्कर्षः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेन च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया ।

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેય-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય, વિશિષ્ટભિન્ન ન કહેવાય. જો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૪) સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ

(९) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? इति चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं प्राप्यते, महानसीयत्वं प्रमेयमेव, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधयाऽपि प्रमेयमेव लभ्यते इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेयवृत्तित्वस्य समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

●

એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ ન થાય તો જ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નથી, વિશિષ્ટભિન્ન છે - એવું કહેવાય. તેવું પ્રસ્તુતમાં નથી.

(૯) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં વૃત્તિ છે. આ મહાનસીયત્વ પ્રમેય જ છે. પ્રમેયઅતિરિક્ત તો નથી જ. તથા કાલિકસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ પ્રમેય જ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ જે પ્રમેય તેમાં સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः लभ्यते । समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, न तु कालिकसम्बन्धेन इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्व-सम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव गृह्यते ।

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન કહેવાય.

(૧૦) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(१०) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयमेव लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्व एव वर्तते, प्रमेयमेव महानसीयत्वमिति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, ततश्च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धा-

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં રહે છે. આ મહાનસીયત્વ પ્રમેય જ છે, પ્રમેયભિન્ન નથી અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પણ પ્રમેયમાં જ રહે છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા પ્રમેયમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે સમવાય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાય-

वच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि, स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च वर्तमानतया स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

(११) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं प्राप्यते,

●

સંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

(૧૧) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ છે કે નહીં ? - તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં રહે. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ

समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्वे एव वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनैव अवच्छिन्नत्वात् कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना न भवति, तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न स्यादेव ।

●

મહાનસીયત્વ જ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ જે મહાનસીયત્વ તેમાં જ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ રહેલી હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદક સંબંધ કાલિક છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવચ્છેદકકાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकत्वेन स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन विशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते ।

(१२) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु महानसीयत्वे वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-

●

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

(૧૨) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે વહ્નિત્વ. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં વૃત્તિ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિ-

वच्छेदकताधिकरणवह्नित्ववृत्तित्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैव ध्रियते ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

य शो ल ता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव लभ्यते, तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेना-वच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धा-वच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धा-वच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात्

●

યોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

વિ ન્ સ્રા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ સમવાય છે. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાય-સંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છે-દકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવ-ચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાને

स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकता न लभ्यते ।

निष्कर्षः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च समवायसम्बन्धाव-च्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वो-भयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसी-यत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया।

यशोलता

●

કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ ન શકે.

આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સિવાયની ત્રણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અર્થાત્ (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ ત્રણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જતી હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય. વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

વિવરણ

(આ ફળ મળ્યું, પ્રમેયને સાધ્ય તરીકે પ્રવેશ આપવાનું. બાકી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સિવાયની કોઈ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ ન થવાથી સમવાયસંબંધ-

(१३) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयमेव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे वर्तते, वह्नित्वञ्च प्रमेयमेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणप्रमेये समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वर्तमानत्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

●

અવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્ન થઈ જાત. અને અવ્યાપ્તિ આપવાના ઓરતા ત્યાં જ અધૂરા રહી ગયા હોત. આ અંગેની થોડી વિશેષ ચર્ચા પ્રશ્નોત્તરીના રૂપમાં આગળ જોઈશું. અત્યારે આપણે જ્યાંથી અટક્યા છીએ ત્યાંથી આગળ વધીએ -)

(૧૩) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પ્રમેય છે. આ અનંતા પ્રમેયોમાં વહ્નિત્વનો પણ સમાવેશ છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ પણ કહેવાય જ. સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ વહ્નિત્વમાં જ વૃત્તિ છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા પ્રમેયમાં = વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धो लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, न तु कालिकेन इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना नैव भवेत् ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ છે - સમવાય. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે. માટે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા હવેની કોઈ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન પણ થાય છતાં સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

(१४) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे = प्रमेये एव वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वाऽसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः एव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैवा-

●

(૧૪) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે કે જે એક પ્રમેય સ્વરૂપ જ છે. તથા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ પણ પ્રમેય જ છે = વહ્નિત્વ વગેરે જ છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા પ્રમેયમાં = વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ છે કાલિક. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક-

ऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः ग्राह्यत्वमेव । य शो ल ता

(१५) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી વિશિષ્ટ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન કહેવાય. વિ ન શ્રા

(૧૫) હવે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિક-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वमेव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु महानसीयत्वे नैव वर्तते, वह्नित्वे एव वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वविरहात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवति ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-

●

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ છે - મહાનસીયત્વ. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહે છે - વહ્નિત્વમાં. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા મહાનસીયત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ ન હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ છે - કાલિક. જ્યારે સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધથી અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક કાલિકસંબંધથી અવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાન-

विशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कथं धर्तुं शक्यते ?

(१६) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? इति चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे एव वर्तते, तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-

●

સીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

ફલિતાર્થ :- જ્યારે કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ - આ ઉભય સંબંધમાંથી એક પણ સંબંધથી વિશિષ્ટ નથી ત્યારે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ -સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય તે વાત શશશૃંગસમ ભાસે છે.

(૧૬) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધ-અવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

પ્રથમ સંબંધ છે - સ્વસામાનાધિકરણ્ય.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ થશે - વહ્નિત્વ. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ રહે છે વહ્નિત્વમાં જ. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ એવા વહ્નિત્વમાં સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વૃત્તિ હોવાથી

यशोलता विनशा

साध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्नत्वं वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवाय-

●

સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

દ્વિતીય સંબંધ છે - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનો અવચ્છેદક સંબંધ સમવાય છે. તથા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સમવાયસંબંધથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ રીતે, સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકસમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વ-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

ફલિતાર્થ :- સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જશે.

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-

सम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव ।

निष्कर्षः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया च अग्राह्यत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया च तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः ग्राह्यत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधयैव समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, न तु साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया ।

इत्थञ्च समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या समवाय-

●

સંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ થશે. વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ચારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે, વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तासां सर्वासां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव ग्राह्यत्वात्, साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताविधया अग्राह्यत्वाच्च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तादृशः यः, समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावः तदीयप्रतियोगितायां स्यादेव ।

पदार्थसङ्ग्रहाय स्पष्टावबोधार्थञ्च प्रकृते कोष्ठकरचना एवम् ।

	विशेषणीभूता साध्यतावच्छेदकता	विशेष्यीभूता प्रतियोगितावच्छेदकता	स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन विशिष्टा	स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन विशिष्टा
१.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	अस्ति
२.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	नास्ति

●

ટૂંકમાં,

સ્વસામાનાધિકરણ્ય - સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ ઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા	(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**
	(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**
	(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**
	(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**

३.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	अस्ति
४.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
५.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
६.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	अस्ति
७.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
८.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	अस्ति	अस्ति

●

	(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા	(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**
	(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**
	(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**

કઈ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી, કઈ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ થાય છે - તે આના દ્વારા સ્પષ્ટતયા ખ્યાલ આવશે. હવે થોડું ઉલટસુલટ કરી આપણે આગળનું મેટર જોઈએ -

९.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
१०.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	अस्ति	अस्ति
११.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
१२.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	नास्ति	अस्ति
१३.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	अस्ति	नास्ति
१४.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना प्रमेयनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	अस्ति	अस्ति
१५.	कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	नास्ति	नास्ति
१६.	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा	अस्ति	अस्ति

यशोलता

अत्रत्यकोष्ठकदर्शनेन इदं स्पष्टं यदुत कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते एव, तत्र च स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वञ्च वर्तते एव । अतः स्वाव-

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેય-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેય-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નમહાન-સીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા	**વિશિષ્ટ**
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાન-સીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વ-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેય-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેય-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વ-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા	**વિશિષ્ટ**
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસી-યત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વ-નિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી		**અવિશિષ્ટ**

પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ છે કે -

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી પ્રસ્તુતઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,
(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ચારે ચાર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઓ

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

च्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते ।

पूर्वोक्तरीत्या समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः महानसीयवह्निरेव भवति । पर्वते च महानसीयवह्निः नास्ति इति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः यः तदभावाधिकरणविधया पर्वतः प्राप्यते, तत्र च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः, अत एवाऽव्याप्तिश्च भवेदेव। इत्थञ्चोक्तरीत्या परिष्कारादरेऽपि 'पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेय-

●

(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા -

આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જ જાય છે.

માટે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક કોઈ પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્ન ન હોવાથી ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે.

આ રીતે, પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ હોવાથી

તથા (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

विशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान् धूमात्' - इत्येतत्स्थले कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादाय अव्याप्तिः वज्रलेपायिता इति स्थितम् ।

ननु पूर्वं यदा अव्याप्तिः प्रदर्शिता तदा 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्याकारकं स्थलं गृहीतम्, तत्र च समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः दर्शिता, अर्थाद् अत्र वह्नित्वनिष्ठा साध्यतावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्ना गृहीता, वह्नित्वनिष्ठा च प्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्ना गृहीता । प्रकृते यत्राव्याप्तिः प्रदर्शिता तत्र वह्नित्वनिष्ठा साध्यतावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना गृहीता, प्रतियोगितावच्छेदक-

(૧) કાલિકસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
(૨) સમવાયસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
(૩) સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
(૪) સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ

= મહાનસીયવહ્નિનો અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય. આ રીતે, તમે જે ડબલપરિષ્કારવાળું લક્ષણ બતાવ્યું તે મુજબ પણ

पर्वतः (१) **कालिकेन प्रमेयविशिष्टः,**
(२) **समवायेन प्रमेयविशिष्टः,**
(३) **कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टः**
(४) **समवायेन वह्नित्वविशिष्टश्च यः तद्वान् धूमात्** - આ સ્થલમાં
(૧) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
(૨) સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
(૩) સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ
અને (૪) સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે !

પૂર્વે જે સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લીધો હતો તે કોઈ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપક

यशोलता
विजया

ताऽपि समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना गृहीता, किमर्थमेवं विशेषः आदृतः ? यदि अत्र समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताग्रहणेऽपि अव्याप्तिः सम्भवति तर्हि पूर्वमपि तथैव दर्शनीया, पूर्वं यदि कालिकसम्बन्धः गृहीतः तर्हि नूतनस्थले तत्परावर्तनाऽऽवश्यकता काऽस्ति ? किं कालिकसम्बन्धग्रहणे अव्याप्तिः न सम्भवति ? ***इति चेत् ?***

यशोलता

न, उक्तोत्तरत्वात्, पूर्वं यदि समवायसम्बन्धावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठा प्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते तदा प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ साक्षात्परम्परासाधारणरूपेण गृहीतायां कालिकस्य प्रवेशः एव नास्ति, साध्यतावच्छेदकताकोटौ च वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपयोः भेदप्रसङ्गः । ततश्च कथं हि अव्याप्तिः प्रदर्शयितुं शक्यते ? अत्र च समवायसम्बन्धग्रहणेऽपि नास्ति तादृश्यापत्तिः, यतः 'पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्यत्र समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्व-

●

થતો ન હતો. મતલબ કે તે અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થતી ન હતી, પ્રમેયનો પ્રવેશ કરાવી ગ્રંથકારે એવું સ્થળ બનાવ્યું કે જેથી બધી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ ગઈ. કારણ કે પ્રમેયમાં દુનિયાના તમામ ધર્મો સમાઈ જ જવાના છે. શાંત ચિત્તે આ વાત વિચારશો તો સમજાઈ જશે.

विनम्रा

પ્રશ્ન :- પૂર્વે જે અભાવ લીધો હતો તેમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો લીધો હતો. હવે સમવાયથી જ મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અને સમવાયથી જ વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો લીધો - આવું કરવા પાછળ પ્રયોજન ખરું ?

ઉત્તર :- ચોક્કસ ! જુઓ ! આ સ્થલમાં સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લો કે કાલિકથી લો કોઈ જ ફરક પડતો નથી, ઉલટું સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લેવામાં ગ્રંથકારને શબ્દ ઓછા વાપરવા પડ્યા. અત્યારે ગ્રંથકારે પંક્તિ આ પ્રમાણે બનાવી કે -

कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टो यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तस्य साध्यतायां धूमे (सद्धेतौ) समवायेन महानसीयत्वविशिष्टोक्तत्रितय-

विशिष्टस्याऽभावग्रहणेऽपि साध्यतावच्छेदकतायाः साक्षात्परम्परासाधारणाधिकरणविधया समवाय -कालिक-प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्व-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादयः एव लभ्यन्ते, प्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि साक्षात्परम्परासाधारणाधिकरणविधया समवाय-कालिक-प्रमेय -महानसीयत्व-वह्नित्व-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादयः एव लभ्यन्ते, वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः कालिकसम्बन्धानवच्छिन्नत्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः ग्रहणात् प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ कालिकसम्बन्धप्रवेशस्य अवश्यम्भावित्वात्। तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया यद्यद्धर्मगतबहुत्वं लभ्यते, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तत्तद्धर्मगतबहुत्वमेव प्राप्यते इति नास्त्येव काऽप्यापत्तिः ।

य शो ल ता

अत्र कालिकस्थाने समवायप्रवेशे शब्दलाघवमपि सम्पनीपद्यते, यतः ग्रन्थकारेण '**समवायेन महानसीयत्वविशिष्टोक्तत्रितयविशिष्टाभावमादाय**' - इत्येवोक्तम्, उक्तत्रितयविशिष्टपदेन साध्यविधया यत्त्रितयं निवेशितं तदेव गृह्यते, तत्र च समवायेन प्रमेयविशिष्टं कालिकेन प्रमेयविशिष्टं समवायेन वह्नित्वविशिष्टं च गृहीतमिति अत्रापि तदेव ग्रहीतव्यमिति स्पष्टमवसीयते,

●

विशिष्टाभावमादायाऽव्याप्तेः । અહીં ફક્ત 'સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ' - આટલો જ ફેરફાર સાધ્ય કરતાં પ્રતિયોગીમાં કર્યો. જો કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ લેવું હોય તો બે ફેરફાર કરવા પડે. તે માટે ગ્રંથકારે પંક્તિ આ પ્રમાણે બનાવવી પડે કે -

कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टः यः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तस्य साध्यतायां धूमे समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः यः उक्तद्वितयविशिष्टः तस्याभावमादायाऽव्याप्तेः। આ પ્રમાણે પંક્તિ બનાવવી સ્પષ્ટ રીતે ગુરુભૂત છે. તથા પરિણામમાં ફરક કોઈ પડતો જ નથી. કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ બનાવો કે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ બનાવો - અવ્યાપ્તિ તો આવે જ છે. માટે, ગ્રંથકારે શબ્દસંક્ષેપ ઉપર ભાર આપી આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

વિ જ્ઞ પ્રા

પૂર્વેના લક્ષણમાં આ પરિસ્થિતિ ન હતી. ત્યાં જો શબ્દસંક્ષેપને મહત્ત્વ આપી સમવાયથી જ વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લે તો અવ્યાપ્તિ જ ન આવી શકે. ચલો ! પ્રશ્ન ઉઠ્યો જ છે તો આ વાતને થોડી વિગતે સમજીએ, જેથી કંઈક સંતોષ પણ થાય -

साध्यविधया समवायेन वह्नित्वविशिष्टस्यैव ग्रहणादत्रापि तस्यैव प्राप्तिः, यदि कालिकेन वह्नित्वग्रहणमभिप्रेतं तदा तस्यापि स्वातन्त्र्येण उल्लेखः कर्तव्यः भवेदिति गौरवमपरिहार्यम्। अतः ग्रन्थकृता समवायेन वह्नित्वस्य ग्रहणं कृतमिति अवधेयम् । कालिकेन वह्नित्वग्रहणे अव्याप्तिः न सम्भवति इति न, अपि तु सम्भवत्येव । तद्यथा -

●

પૂર્વેનું આપણું લક્ષણ હતું - સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ. આ લક્ષણમાં જો આ પ્રમાણે સ્થળ બનાવી નિમ્નોક્ત અભાવ લેવામાં આવે તો અવ્યાપ્તિ આવી ન શકે. એટલે કે,

पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति
यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને

પૂર્વોક્ત લક્ષણ મુજબ અવ્યાપ્તિ આપી શકાય તેમ નથી. આપાતદૃષ્ટિથી વિચારશો તો = ઉપરછલ્લી રીતે જોશો તો લાગશે કે અવ્યાપ્તિ આવે જ છે. તે આ રીતે -

આ સ્થલમાં સાધ્ય - કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

દુનિયાના કોઈ પણ વહ્નિ સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી મહાનસીયત્વ-વિશિષ્ટ હોવાથી દુનિયાના તમામ વહ્નિ આ સ્થલમાં સાધ્ય તરીકે છે.

સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.
સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ.
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ
તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - કાલિક + સમવાય.

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી જ વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો જે અભાવ પ્રસ્તુતમાં લીધો તે અભાવનો

પ્રતિયોગી - સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

य शो ल वि ज य

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ મહાનસીયવસ્તુઓ જ હોય. તેમાં પણ સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ માત્ર મહાનસીયવહ્નિ જ આવશે. આ રીતે, પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગી મહાનસીયવહ્નિ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - મહાનસીયત્વત્વ-વહ્નિત્વત્વ.

પ્રસ્તુતમાં, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ બે છે - મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ. પર્યાપ્તિસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા આ બેમાં જ રહે છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બે છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લેવામાં આવે ત્યારે આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા આવી જાય. હા ! માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન જ લેવાની, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરે ધર્મોથી અનવચ્છિન્ન લેવાની. આવા પ્રકારની સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી જે પ્રતિયોગિતા તન્નિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં જ રહે. માટે, તાદૃશઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. આ રીતે, પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. તથા પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં રહે છે. આથી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં રહે છે.

પ્રસ્તુતમાં, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બે છે -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા.

આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છે-દકતાત્વથી અવચ્છિન્ન થશે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન

પ્રતિયોગિતા તો સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ બે પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં જ રહે. કોઈ એક પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. માટે, તાદૃશ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં જ રહે. તાદૃશ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે . આમ, ઉક્તઅભાવીય(= મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય)પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

આ રીતે,

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ, અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયો-ગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ.

માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદક-તાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વૃત્તિ હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. કારણ કે તમારા લક્ષણ મુજબ (યાદ રહે ! આ લક્ષણ એટલે મુખ્ય પૂર્વપક્ષ શરૂ થયો તે પહેલા જે લક્ષણ હતું તે. અત્યારે તેની વાત ચાલે છે.) જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છે-દકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં રહે તે અભાવ લઈ શકાય છે.

આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર !

આમ, **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति**

यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના = મહાનસીયવહ્નિના અભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવે છે તો પછી સમવાયની જગ્યાએ

કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટના અભાવને લેવાની જરૂરત શી ? થોડું ઊંડાણથી વિચારશો, અથવા પૂર્વે જણાવેલી એક વાત યાદ કરશો તો આનું સમાધાન મળી જશે.

સાદું એક દૃષ્ટાંત જોઈએ -

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં

સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ કોટિ અને સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધકોટિ - એમ બે કોટિ મળે.

-- વહ્નિત્વ	-- સંયોગ
-- સમવાય વગેરે...	-- સંયોગત્વ વગેરે...

અહીં વાસ્તવમાં સમવાય એ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક છે, છતાં પરંપરાએ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તેમાં પણ રહે. આ જ વાત પ્રસ્તુત સ્થલમાં લગાડીએ તો

સ્થલ - **पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति**
यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મકોટિ	સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધકોટિ -
-- મહાનસીયત્વ,	-- સંયોગ
-- વહ્નિત્વ,	-- સંયોગત્વ વગેરે...
-- કાલિક,	
-- સમવાય,	
-- મહાનસીયત્વત્વ વગેરે	

અહીં પણ સાક્ષાત્ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા માત્ર મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં જ છે. કિંતુ, પરંપરાએ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા કાલિક-સમવાય-મહાનસીયત્વત્વ-વહ્નિત્વત્વ વગેરેમાં પણ રહે. આમ, સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ પૂછવામાં આવે તો જવાબમાં (૧) મહાનસીયત્વ, (૨) વહ્નિત્વ, (૩) કાલિક, (૪) સમવાય, (૫) મહાનસીયત્વત્વ, (૬) વહ્નિત્વત્વ - આ છના નામ આપવા પડે. આ જ વાત અભાવમાં પણ લાગુ પાડો.

પ્રસ્તુતમાં અભાવ લીધો છે - સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયસંબંધથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય

વિ
ન
મ્રા

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મકોટિ

(૧) મહાનસીયત્વ,
(૨) વહ્નિત્વ,
(૩) સમવાય,
(૪) મહાનસીયત્વત્વ,
(૫) વહ્નિત્વત્વ...

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકસંબંધકોટિ

(૧) સંયોગ,
(૨) સંયોગત્વ,

અહીં સાક્ષાત્ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. કિંતુ, પરંપરાએ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાય-મહાનસીયત્વત્વ-વહ્નિત્વત્વમાં પણ માનવી પડે. તેથી, સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ તરીકે (૧) મહાનસીયત્વ, (૨) વહ્નિત્વ, (૩) સમવાય, (૪) મહાનસીયત્વત્વ, (૫) વહ્નિત્વત્વ... આટલા તો જણાવવા જ પડે.

હવે જો લક્ષણમાં પણ સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા લેવાની હોય અને સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા લેવાની હોય તો સાક્ષાત્પરંપરાસાધારણસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાય-મહાનસીયત્વત્વ વગેરેમાં રહેલું બહુત્વ થશે.

જ્યારે સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-યોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-મહાનસીયત્વત્વ વગેરેમાં રહેલ બહુત્વ થશે. આ બન્ને પ્રકારના બહુત્વ જુદા જુદા છે.

જેવી રીતે ઘટ-પટ-મઠ-લકુટમાં રહેલ બહુત્વ અને પટ-ઘટ-મઠમાં રહેલ બહુત્વ - આ બન્ને બહુત્વ જુદા જુદા જ થાય. કારણ કે પ્રથમ બહુત્વના અધિકરણોમાં લકુટનો સમાવેશ છે, દ્વિતીય બહુત્વના અધિકરણોમાં લકુટનો સમાવેશ નથી. માટે, આ બન્ને બહુત્વ જુદા - જુદા થશે. તેવી જ રીતે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાય વગેરેમાં રહેલ બહુત્વ અને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય વગેરેમાં રહેલ બહુત્વ... આ બન્ને બહુત્વ જુદા - જુદા થશે. માટે, ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-

અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાયગતબહુત્વમાં વૃત્તિ ન હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તાદશ-મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય.

કારણ કે લક્ષણ મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદ-કતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય તે અભાવ જ લઈ શકાતો હોવાથી પ્રસ્તુત અભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો તે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય. તેવું તો છે નહીં. માટે ઉક્ત મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાતા અવ્યાપ્તિ આપવી મુશ્કેલ બની જાય, અશક્યપ્રાયઃ બની જાય.

માટે, ગ્રંથકારે સમવાયસંબંધથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ જણાવ્યો, સમવાયથી જ મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી જ વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ નહીં.

જો સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લેવામાં આવે તો તે અભાવીય

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મકોટિ		અને	**પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધકોટિ**	
--	મહાનસીયત્વ		--	સંયોગ
--	વહ્નિત્વ		--	સંયોગત્વ...
--	કાલિક			
--	સમવાય			
--	મહાનસીયત્વત્વ........... આ પ્રમાણે થાય.			

આથી, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ હવે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાયાદિગતબહુત્વ જ થશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાયા-દિગતબહુત્વ છે જ.

'पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद् - इत्यत्र कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः तदैव सम्भवति, यदा तादृशाभावीय-प्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-वृत्तित्वं स्यात्, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता-विशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वञ्च स्याताम् । प्रकृते साध्यतावच्छेदकता प्रमेय-महानसीयत्व -वह्नित्वेषु वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिसम्बन्धेन अधिकरणविधयाऽपि प्रमेय

●

આથી, સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લેવામાં આવે તો પણ પ્રસ્તુત અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છે-દકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં (= મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાયાદિગતબહુત્વમાં) વૃત્તિ થઈ જ જશે. માટે, તાદશ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્તઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

માટે, ગ્રંથકારે ત્યાં શબ્દસંક્ષેપ છોડી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને તે રીતે સમવાયથી મહાન-સીયત્વવિશિષ્ટનો અને કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લીધો. પ્રસ્તુતમાં આ પ્રશ્ન નડતો નથી. કારણ કે -

पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टः,
समवायेन प्रमेयविशिष्टः,
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टः,
समवायेन वह्नित्वविशिष्टो यः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં

(૧) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ,
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ

(૨) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ,
કાલિકથી વહ્નિત્વ વિશિષ્ટનો અભાવ

-महानसीयत्व-वह्नित्वानि एव प्राप्यन्ते, ततश्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यात् । पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव स्यात् ।

तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेय-महानसीयत्ववह्नित्वेषु एव वर्तते, तथा च तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताया अपि प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव वर्तमानत्वात् तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव लभ्यते । तथा च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वरूपे स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

●

ઉપરોક્ત બે અભાવમાંથી કોઈ પણ અભાવ લો તો પણ અવ્યાપ્તિ તો આવવાની જ છે. કારણ કે પ્રસ્તુત સ્થલમાં સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ

સાધ્યતાઅવચ્છેદકધર્મકોટિમાં	ઉક્તઅભાવદ્વયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મકોટિમાં
-- પ્રમેય	-- પ્રમેય
-- મહાનસીયત્વ	-- મહાનસીયત્વ
-- વહ્નિત્વ	-- વહ્નિત્વ
-- સમવાય	-- સમવાય અને
-- કાલિક...ઈત્યાદિ ધર્મો આવે છે.	-- કાલિક... આ ધર્મો જ આવે છે.

માટે, ઉક્તઅભાવદ્વયમાંથી કોઈ પણ અભાવ લેવામાં આવે તો પણ તાદશઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ જ થશે. તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ જ થવાનું છે. આથી ઉક્ત બન્ને અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકગતબહુત્વમાં રહેવાની જ છે.

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तित्वं सम्भवत्येव, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगत-बहुत्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् ।

एवं तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभय-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि वर्तते एव । तत्र पूर्वोक्तरीत्या (१) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टत्वाच्च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

●

ઉક્ત બે અભાવમાં ફરક એટલો જ છે કે પ્રથમ અભાવમાં માત્ર એક જ વાર કાલિકસંબંધ લીધો છે, જ્યારે બીજા અભાવમાં બે વાર કાલિકસંબંધ લીધો છે. પણ તેટલા માત્રથી કોઈ ફરક નથી પડતો ! હા ! જો બેમાંથી એક અભાવમાં કાલિકસંબંધ લીધો હોત અને એક અભાવમાં કાલિકસંબંધ લીધો જ ન હોત તો ઘણો ફરક પડી જાત. પણ અહીં તો બન્ને અભાવમાં એક વાર તો કાલિકસંબંધનું ગ્રહણ થઈ જ ગયું છે.

તથા બન્ને અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-(૨) સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાભિન્નઅનિરૂપિત જ છે. પ્રથમ અભાવમાં આ વાત કેવી રીતે શક્ય બને છે ? - તે વિસ્તારથી જણાવી દીધું.

દ્વિતીય અભાવમાં આ વાત સંક્ષેપમાં જોઈ લઈએ.

દ્વિતીય અભાવ છે - કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ

एवं (२) स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात्, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वाच्च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव गृह्यते ।

एवं (३) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताया अपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वौभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव गृह्यते ।

●

આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૪) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ ચારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એકાદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય.

यशोलता विजयप्रा

(४) अधुना (१) या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च वह्नित्वे वर्तते, वह्नित्वञ्च प्रमेयमेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वात् कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव

●

ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ચારે ચાર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બન્ને સંબંધથી ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી ઓછામાં ઓછી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય જ છે. તદ્યથા -

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	

लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, न समवायसम्बन्धेनेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदक-सम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न स्यादेव ।

तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

(२) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धा-वच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

●

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	

य शो ल ता
वि न म्रा

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु वह्नित्वे एव वर्तते, न महानसीयत्वे इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वावच्छेदकसम्बन्धा-

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	

वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

(३) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे एव वर्तते इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वस्य सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

●

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન- પ્રમેયનિષ્ઠ- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન- પ્રમેયનિષ્ઠ- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	(૪) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન- વહ્નિત્વનિષ્ઠ- પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન- મહાનસીયત્વનિષ્ઠ- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	
(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન- વહ્નિત્વનિષ્ઠ- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु कालिकसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्व-सम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते ।

(४) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-

●

આ રીતે, પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ છે કે ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ચારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૪) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

- આ ચાર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી ઓછામાં ઓછી કોઈ એક સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય જ છે.

प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्तनावसरः -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयमेव प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्रमेये एव वर्तते, वह्नित्वस्य प्रमेयत्वात्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च वह्नित्वे वर्तमानत्वात् । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः एव लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-

●

માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત જ થશે.

આ રીતે, પૂર્વોક્ત બન્ને અભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-કાલિક-સમવાયાદિગતબહુત્વમાં (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લો તો. અન્યથા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં) વૃત્તિ હોવાથી અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્ત બન્ને અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય. અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

य शो ल ता
वि ज्ञा

त्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-प्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव ।

तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिक-सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

इत्थञ्च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-ऽविशिष्टत्वेऽपि, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च कालिकसम्बन्धाव-च्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता-विशिष्टावच्छेदकताविधया एव गृह्यते ।

य शो ल ता

ततश्च कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः यः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता, या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता ताः सर्वाः अपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव ग्राह्याः, एतत्प्रतियोगितावच्छेदकताचतुष्टयातिरिक्तेन न केनाऽपि प्रतियोगितावच्छेदकत्वेन तादृशाभावीयप्रतियोगिता निरूपिता इति तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं भवेदेव । तथा च तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वो-भयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-

नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वस्य च सत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते ।

महानसवृत्तिः यः कश्चिदनित्यः पदार्थः भवेत्, तस्मिन् कालिकेन समवायेन च (महानसीयत्वादिरूप)प्रमेयं स्यादेव, समवायेन महानसीयत्वं कालिकेन वह्नित्वञ्चापि स्यातामेवेति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः यः महानसीयपदार्थः तस्य पर्वतेऽवश्यमसत्त्वात् समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन वह्नित्वविशिष्टः यः तदभावाधिकरणविधया पर्वतः धर्तुं शक्यते, तस्मिंश्च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः अव्याप्तिश्च । एवं कालिकेन वह्नित्वग्रहणेऽपि अव्याप्तिः सम्भवत्येवेति फलितम् ।

●

આ રીતે, **पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति**
समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति
यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં (૧) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લો કે

(૨) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ,
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને
કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લો તથા

સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા લો કે માત્ર સાક્ષાત્ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લો તો પણ અવ્યાપ્તિ આવવાની જ છે તો પછી શબ્દસંક્ષેપનો આદર કરવો અનાવશ્યક તો ન જ કહેવાય. માટે, ગ્રંથકારે શબ્દસંક્ષેપનો આદર કરી પ્રથમ અભાવ ઉપર પોતાની પસંદગીનો કળશ ઢોળ્યો. (હવે તો સમજ્યાં ને ? હા ! તો ધન્યવાદ ! ના, તો ખૂબ-ખૂબ ધન્યવાદ ! જેથી બીજી વાર પુનરાવર્તન કરવાનો અણમોલ લહાવો આપના નસીબવંતા લલાટમાં આલેખાયેલો છે. પાછા વળો, પુનઃ વાંચો, આગળ વધો...)

પ્રશ્ન :- તમારે જો પૂર્વોક્ત સ્થલમાં જ અવ્યાપ્તિ આપવી હોય તો વાત જુદી છે. બાકી જો ઉક્ત લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ આપવાનું જ તમારું લક્ષ્ય હોય તો પછી આટલા લાંબા - લાંબા સ્થળો સુધી જવાની કોઈ જરૂરત નથી.

पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति
यः समवायेन प्रमेयविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલમાં

વિ

સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ અને કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ
ના આવી જશે. જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય જ.

મ્રા વહ્નિમાં કાલિકસંબંધથી મહાનસીયત્વ તો હોય જ. અને સમવાયથી વહ્નિત્વ પણ હોય જ. મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - બન્ને પ્રમેય હોવાથી વહ્નિ સમવાયથી અને કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોય જ. માટે, જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં કાલિકસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે જે સમવાયસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોય તે હોય જ.

માટે, આ સ્થલ સત્સ્થલ થશે. આ સત્સ્થલમાં આપણે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈએ. મહાનસીયવહ્નિમાં સમવાયસંબંધથી મહાનસીયત્વ રહે અને કાલિકસંબંધથી વહ્નિત્વ રહે. મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ છે તો પ્રમેય જ. માટે, સમવાયસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે કાલિકસંબંધથી પ્રમેયવિશિષ્ટનો અભાવ = મહાનસીયવહ્નિનો અભાવ પર્વત ઉપર મળે. પ્રસ્તુતમાં

→ સાધ્ય - પ્રમેયવિશિષ્ટ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ.

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

તથા ઉક્તઅભાવીય

→ પ્રતિયોગી - પ્રમેયવિશિષ્ટ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ.

→ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

આમ, પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત-ધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પ્રમેય-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ. (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લેવામાં આવે તો. અન્યથા પ્રમેયગતબહુત્વ.) તથા પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક રૂપ પણ પ્રમેય-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ યદ્વા પ્રમેયગતબહુત્વ. વિ

માટે, પ્રસ્તુતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વરૂપમાં વૃત્તિ થઈ જશે. ना म्रा

હવે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતા થાય છે કે નહીં ? તે જોઈએ -

જો ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક -

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા -

આ બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય તો ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય.

આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્ત બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ઉક્ત બન્ને સંબંધથી ઓછામાં ઓછી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય જ છે. તદ્યથા -

સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	(૧) સમવાયઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**વિશિષ્ટ**	(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	**અવિશિષ્ટ**	

વિ
ન
મ્રા

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

- આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જ જશે. માટે, આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે.

આ પ્રમાણે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

अत्रेदमवधेयम् - पूर्वं यदा 'पर्वतः कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्यत्र समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति कालिकेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः प्रदर्शिता तदा तन्निराकरणावसरे समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नाऽभवत्, ततश्च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता निवेशनीयाऽभवद् येन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा समुपजायते, एवं कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि निवेशनीयाऽभवत्, येन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि साध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत् । ततश्च साध्यतावच्छेदकताकोटौ तादृशावच्छेदकताद्वितयं निवेशितम्, तत्साम्यापादनाय प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ अपि तन्निवेशितमिति उक्तस्थलं सञ्जातम् ।

●

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોવાથી અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત પણ હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્ત અભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય.

આ રીતે, **पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति**

यः समवायेन प्रमेयविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોય તેના અભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવે જ છે. તો પછી આટલા લાંબા લાંબા સ્થલે અવ્યાપ્તિ આપવાની જરૂરત ખરી ?

ઉત્તર :- વાહ મહાશય વાહ ! તમારી બુદ્ધિને દાદ આપવી પડે. ભલા ! તમે અભાવ જે લીધો તે સાચો ! તે લક્ષણમાંથી પાસ પણ થઈ જાય છે. પણ, તે અભાવ પર્વત ઉપર રહેવો તો જોઈએ ને ! તમે જે અભાવ લીધો તે વહ્નિઅભાવ પણ હોઈ શકે છે. એટલે કે સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ અને કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ વહ્નિ પણ હોઈ શકે છે. તેનો અભાવ પર્વત ઉપર થોડો મળે ! પર્વત ઉપર જો ધૂમ હોય તો

યશોલતા વિજ્ઞાન

वस्तुतः एतादृशगुरुभूतस्थले एवाऽव्याप्त्यापादनं शक्यते इति नैव, अतोऽपि लघुभूतस्थलेऽपि अव्याप्तिः आपादयितुं शक्यते एव, यदि 'पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमाद्' - इत्यत्र कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः सम्भवत्येव । तथा हि - यदि उक्तस्थले कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावमादायाऽव्याप्तिः आपादयितुमिष्यते तदा तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वञ्च स्याताम्, तदावश्यकम्।

●

(૧) સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ અને કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટનો અભાવ

(૨) કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ અન સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટનો અભાવ-

આ બે અભાવ ન જ હોય. વાસ્તવમાં અર્થતઃ આ બે અભાવ એક જ છે !

તમારે નાનામાં નાનું સ્થળ જ શોધવું હોય તો અમને પૂછો, અમે તમને જણાવીશું.

पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति
यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે
જે સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવે.

જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિ હોય જ. વહ્નિમાં સમવાયસંબંધથી વહ્નિત્વ હોય જ, કાલિકસંબંધથી મહાનસીયત્વ હોય જ અને સમવાયસંબંધથી વહ્નિત્વ વગેરે રૂપ પ્રમેય પણ હોય જ. માટે, જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં ત્યાં સમવાયથી પ્રમેયવિશિષ્ટ, કાલિકથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય જ - આ પ્રમાણે વ્યાપ્તિ થતા ઉક્ત સ્થલ સત્સ્થલ સાબિત થશે.

તથા ઉક્ત અભાવના પ્રતિયોગી તરીકે માત્ર મહાનસીયવહ્નિ જ આવશે. કારણ કે

तत्र प्रकृते साध्यतावच्छेदकताः तिस्रः - (१) समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, (२) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, (३) समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च । अर्थात् साध्यतावच्छेदकता प्रमेय-महानसीयत्व -वह्नित्वेषु एव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति साध्यतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिसम्बन्धेनाधिकरणविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वानि एव प्राप्यन्ते । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यात् । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता चेयं साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया तादृशप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यादिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव लभ्यते ।

●

સમવાયથી મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ માત્ર મહાનસીયવહ્નિ જ આવે. આ મહાનસીયવહ્નિમાં કાલિકસંબંધથી વહ્નિત્વ/મહાનસીયત્વ વગેરે પ્રમેય તો રહેતા જ હોય. માટે, મહાનસીયવહ્નિ કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ પણ થઈ જશે.

આ રીતે, પ્રસ્તુત સ્થલમાં

સાધ્ય - પ્રમેયવિશિષ્ટ, મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય, મહાનસીયત્વ, વહ્નિત્વ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ, મહાનસીયત્વત્વ, વહ્નિત્વત્વ.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

તથા ઉક્તઅભાવીય -

પ્રતિયોગી - પ્રમેયવિશિષ્ટ, મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ અને વહ્નિત્વવિશિષ્ટ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેય, મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સંયોગ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક ધર્મ - પ્રમેયત્વ, મહાનસીયત્વત્વ અને વહ્નિત્વત્વ.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદક સંબંધ - સમવાય અને કાલિક.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સાક્ષાત્ પ્રમેયમહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - આ ત્રણ ધર્મમાં રહે

एवं प्रकृते कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताः अपि तिस्रः (१) कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (३) समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च । एतत्त्रितयप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वानि एव लभ्यन्ते इति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव भवेत् । इयञ्च प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधयाऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तथा च तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव स्यादिति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वमेव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-

●

છે. જ્યારે, પરંપરાએ સમવાય-કાલિક-પ્રમેયત્વ-મહાનસીયત્વત્વ... વગેરેમાં રહે. તેથી જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના અધિકરણ તરીકે કોણ આવે ? - એમ પૂછવામાં આવે ત્યારે પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય વગેરે બધાં લેવા પડે. આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય -કાલિકાદિગતબહુત્વ (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લેવામાં આવે તો. બાકી, માત્ર પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ) થાય.

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સાક્ષાત્ - પ્રમેય, મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. તથા પરંપરાએ - સમવાય, કાલિક, પ્રમેયત્વ, મહાનસીયત્વત્વ વગેરેમાં રહે. આથી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિક-પ્રમેયત્વાદિગતબહુત્વ (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા લીધી હોય તો. જો માત્ર સાક્ષાત્ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ લેતા હો તો પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતબહુત્વ) જ મળે.

આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-

धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वरूपे तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं स्यादेव ।

यदि साक्षात्-परम्परासाधारणाधिकरणानि गृह्यन्ते तदाऽपि नास्ति काऽप्यापत्तिः, यतः साध्यतावच्छेदकतायाः साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्व-समवाय -कालिक-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादयः एव प्राप्यन्ते, तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि साक्षात् परम्परया चाधिकरणविधया प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्व-समवाय -कालिक-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादयः एव लभ्यन्ते इति साक्षात्-परम्परासाधारणसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्व -समवाय-कालिक-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु वर्तते, साक्षात्-परम्परासाधारणतादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि प्रमेय -महानसीयत्व-वह्नित्व-समवाय-कालिक-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिषु एव भवेत् ।

●

પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ તથા ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ. માટે, સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વાદિબહુત્વમાં વૃત્તિ થઈ જશે.

હવે જો આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય તો તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક નિરુક્ત અભાવ લઈ શકાશે. કારણ કે તમારા લક્ષણ મુજબ જે અભાવીય પ્રતિયોગિતા (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-

य शो ल ता
वि न श्री

तथा च (एवमपि) साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया च प्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्व-समवाय-कालिक-प्रमेयत्व-महानसीयत्वत्व-वह्नित्वत्वादिगतबहुत्वस्यैव प्राप्त्या स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वं कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्यादेव ।

अधुना तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभय-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं भवति न वा ? तच्चिन्त्यते। तत्र यदि तादृशाभावीयप्रतियोगितानिरूपिका (१) या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता सा यदि समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदताविशिष्टा भवेत्, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, (२) या च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साऽपि यदि समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, समवाय-

●

યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ હોય અને (૨) સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત હોય તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ લઈ શકાય છે.

ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણેય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જો સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા,

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા -

सम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत्, (३) या च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साऽपि यदि समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेत्, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा वा भवेत् तदापि कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव । अतः प्रकृते तदेव चिन्त्यते -

(१) अत्रादौ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयमेव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधयाऽपि प्रमेयमेव लभ्यते । तथा च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः प्राप्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदक-

●

આ ત્રણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી પણ વિશિષ્ટ થઈ જાય તો ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જાય.

આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્ત ત્રણેય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી ઉક્ત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાંથી એકાદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય જ છે.

य शो ल ता

सम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा न स्यादेव ।

फलितार्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशकालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

(२) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

य शो ल ता

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता प्रमेये वर्तते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं लभ्यते, महानसीयत्वञ्च प्रमेयमेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वस्य कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि कालिकसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते।

फलितार्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-

निष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया कालिक-सम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव ।

(३) अथ कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयं प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि वह्नित्वे वर्तते, वह्नित्वञ्च प्रमेयमेवेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेय-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा स्यादेव।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः लभ्यते, कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु कालिकेनैवाऽवच्छिन्ना, न तु समवायेनेति कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्न-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकता-विधया कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

फलितार्थः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धा-वच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामाना-धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया नैव धर्तुं शक्यते ।

निष्कर्षः - कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य -स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽ-

विशिष्टत्वेऽपि, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया धर्तुं शक्यते एव ।

●

તે આ રીતે →

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન પ્રમેયનિષ્ઠ- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી
- સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી *વિશિષ્ટ*
- સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વસંબંધથી *અવિશિષ્ટ*

પરિણામ : અવિશિષ્ટ

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી
- સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી *વિશિષ્ટ*
- સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વસંબંધથી *વિશિષ્ટ*

પરિણામ : વિશિષ્ટ

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી
- સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી *વિશિષ્ટ*
- સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વસંબંધથી *અવિશિષ્ટ*

પરિણામ : અવિશિષ્ટ

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન

(४) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वे एव लभ्यते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणमहानसीयत्ववृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धोऽस्ति, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धेनाऽवच्छिन्ना, न कालिकसम्बन्धेनेति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वविरहात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं न शक्यते ।

●

-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય -સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય, વિશિષ્ટભિન્ન = અવિશિષ્ટ નહીં.

(५) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वं प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावचछेदकता तु महानसीयत्वे एव लभ्यते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैव अवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसमवायसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वेऽपि स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव स्यात् ।

(६) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता प्रमेये वर्तते, समवायसम्बन्धावच्छिन्न-

य शो ल ता

महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि महानसीयत्वे = प्रमेये एव वर्तते, महानसीयत्वस्य प्रमेयत्वादिति समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवत्येव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायः एव प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैव अवच्छिन्ना । तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया तादृशसमवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव ।

निष्कर्षः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामाना-

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

	સ્વસામા. સંબંધથી	**સ્વઅવ. સંબંધથી**	**પરિણામ**
(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ
(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	અવિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ

धिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते एव ।

(७) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया प्रमेयमेव लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च वह्नित्वे = प्रमेये एव वर्तते, वह्नित्वस्य प्रमेयत्वात् । तथा च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्य-सम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवाय-सम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः

●

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અવિશિષ્ટ = વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અંગે વિચાર-વિમર્શ કરી લીધા બાદ હવે છેલ્લી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાને અનુલક્ષીને કંઈક વિચારી લઈએ -

एव लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि समवायसम्बन्धेनैव अवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव भवेत् ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनापि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

(८) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया महानसीयत्वं लभ्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया कालिकसम्बन्धः प्राप्यते, समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु समवायसम्बन्धेनैवाऽवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदतावच्छेदककालिकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा नैव भवेत् ।

फलितार्थः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता कथं धर्तुं शक्यते ?

(९) अथ समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवति न वा ? तच्चिन्त्यते -

प्रथमः सम्बन्धः - स्वसामानाधिकरण्यम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणविधया वह्नित्वमेव प्राप्यते, तत्रैव च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वर्तते इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताधिकरणवृत्तित्वसत्त्वात् स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा भवेदेव ।

द्वितीयः सम्बन्धः - स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वम् ।

समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धविधया समवायसम्बन्धः एव प्राप्यते, तेनैव च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता अवच्छिन्ना इति समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसमवायसम्बन्धावच्छिन्नत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टा एव भवेत् ।

फलितार्थः - ततश्च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्यसम्बन्धेनाऽपि स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनाऽपि च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते ।

निष्कर्षः - समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वसामानाधिकरण्य

-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन कालिकसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽविशिष्टत्वेऽपि समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वात् समवायसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताविशिष्टत्वाच्च स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधयैव समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते ।

ततश्च कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितानिरूपिका या कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या समवायसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या च समवायसम्बन्धावच्छिन्नवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तासां सर्वासां साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकताविधया एव ग्राह्यत्वात्, तदितरावच्छेदकतानिरूपकत्वस्य तादृशाभावीयप्रतियोगितायाम् असत्त्वाच्च तादृशाभावीयप्रतियोगितायां स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धा-

●

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

	સ્વસામા. સંબંધથી	સ્વઅવ. સંબંધથી	પરિણામ
(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નમહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	અવિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ
(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા (૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન થવા છતાં પણ (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી અને (૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-સંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે. વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

वच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि स्यांदेव । ततश्च कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकप्रमेय-महानसीयत्व-वह्नित्वगतबहुत्वरूपवृत्तित्वस्य स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपित-

●

આમ, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ ત્રણે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઓ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી

(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને

(૩) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

- આ ત્રણમાંથી કોઈ એકાદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થાય જ છે. માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભય-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે. આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છે-દકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેય-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વમાં વૃત્તિ તો છે જ.

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

(૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ પણ છે. અને (૨) સ્વસામા-નાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટ-ભિન્નઅનિરૂપિત પણ છે. માટે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્તઅભાવ લઈ શકાશે.

त्वस्य च सत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना, स्वसामानाधिकरण्य-स्वावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकता-विशिष्टान्यावच्छेदकताऽनिरूपिता च या प्रतियोगिता तन्निरूपकाभावविधया कालिकेन प्रमेय-विशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति यः समवायेन वह्नित्वविशिष्टः तदभावः धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्निरेव समवायेन महानसीयत्वविशिष्टोऽपि भवति, समवायेन वह्नित्वविशिष्टोऽपि भवति, (कालिकेन प्रमेयविशिष्टस्तु भवेदेव) महानसीयवह्निः पर्वते नैव वर्तते इति कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति समवायेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति समवायेन वह्नित्वविशिष्टः यः तदभावाधिकरणविधया पर्वतः प्राप्यते, तत्र च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिरिति ।

●

તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

આ રીતે, **पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति**
कालिकेन महानसीयत्वविशिष्टत्वे सति
समवायेन यः वह्नित्वविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થલે
કાલિકથી પ્રમેયવિશિષ્ટ હોતે છતે
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે
સમવાયથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આવે છે.

પરંતુ, ગ્રંથકાર આ જ અવ્યાપ્તિ બતાવે તે જરૂરી નથી. ગ્રંથકારે જે સ્થળે અવ્યાપ્તિ બતાવી તે સ્થળે તો અવ્યાપ્તિ આવે જ છે ને ! બસ ! આટલું કાફી છે.

જો તમે એમ કહેતા હો કે "આ સ્થળે કેમ ? આનાથી નાના સ્થળે પણ અવ્યાપ્તિ આપી શકાય છે.

સ્થળ લઈએ - **पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति**
यः समवायेन प्रमेयविशिष्टः तद्वान्, धूमात् - આ સ્થળમાં
કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે
સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો

અભાવ લઈને પણ અવ્યાપ્તિ આવી શકે છે.

અરે ! **पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टवान् धूमात्** - આ સ્થળમાં

સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટના અભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવી શકે છે. કારણ કે ઉક્ત બન્ને અભાવના પ્રતિયોગી તરીકે માત્ર મહાનસીય વસ્તુઓ જ પકડાય છે. તેનો તો પર્વત ઉપર અભાવ મળી જ જાય.

તથા આ બન્ને અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત પણ થાય જ છે. તદ્યથા - પ્રથમઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા બે છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પણ બે છે -

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

આ બેમાંથી કોઈ એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વિશિષ્ટ થાય જ છે. તદ્યથા -

વિ ન શ્રી

કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

	સ્વસામા. સમબંધથી	**સ્વઅવ. સંબંધથી**	**પરિણામ**
(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ
(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્યસંબંધથી અને સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વસંબંધથી - આ ઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ

-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાય, અવિશિષ્ટ = વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા

	સ્વસામા. સમબંધથી	**સ્વઅવ. સંબંધથી**	**પરિણામ**
(૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
(૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી	વિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ	અવિશિષ્ટ

આ રીતે, સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાય-સંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેય-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ ન હોવા છતાં પણ સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેય-નિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ હોવાને કારણે સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદક-સંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ જ કહેવાશે, અવિશિષ્ટ = વિશિષ્ટભિન્ન નહીં.

આ રીતે, ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

(૧) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને

(૨) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા -

આ બન્ને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવ-ચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી (૧) સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) કાલિકસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બેમાંથી ઓછામાં ઓછી એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જવાને કારણે ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-વિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત થઈ જશે.

માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્તઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય નહીં થાય. અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

હવે દ્વિતીય અભાવ લઈએ -

સ્થળ હતું - **पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टवान्, धूमात्** - આ સ્થળમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લીધો હતો. આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિત છે. કારણ કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વ-ઉભયસંબંધથી સમવાયસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રમેયનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્તઅભાવનું અધિકરણ જે પર્વત, ત્યાં ધૂમ વૃત્તિ હોવાથી અવ્યાપ્તિ જડબેસલાક. આમ, આટલા નાના - નાના સ્થળે પણ અવ્યાપ્તિ આવે જ છે."

જો આ પ્રમાણે તમારે કહેવું હોય તો અમારે ખેદ સાથે તમને કહેવું પડે છે કે તમે હજુ અમારા લક્ષણને સમજી પણ શક્યા નથી. ફરીથી જણાવીએ છીએ કે - અમારું લક્ષણ ફક્ત 'સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધઅવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ' - આટલું જ નથી. કિંતુ,

'સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં વૃત્તિ અને સ્વસામાનાધિકરણ્ય-સ્વઅવચ્છેદકસંબંધ-અવચ્છિન્નત્વઉભયસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ' - આ પ્રમાણે લક્ષણ છે.

તમે જે **पर्वतः कालिकेन प्रमेयविशिष्टत्वे सति**

यः समवायेन प्रमेयविशिष्टः तद्वान्, धूमात् -

આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટ હોતે છતે જે કાલિકથી વહ્નિત્વવિશિષ્ટ હોય તેનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આપી તે સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેય-સમવાય-કાલિકાદિ-ગતબહુત્વ (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લેવામાં આવે તો. અન્યથા પ્રમેયગતબહુત્વ) છે. જ્યારે ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ -સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વ (જો સાક્ષાત્-પરંપરાસાધારણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લો તો, અન્યથા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ.)

આમ, ઉક્ત અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં = પ્રમેય-સમવાય-કાલિકાદિગતબહુત્વમાં વૃત્તિ ન હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ જ લઈ નહીં શકાય. માટે, તેને લઈને અવ્યાપ્તિ આવવાની વાત ઊભી જ નથી રહેતી.

દ્વિતીય સ્થળ હતું **पर्वतः समवायेन प्रमेयविशिष्टवान्, धूमात्** । આ સ્થલમાં સમવાયથી મહાનસીયત્વવિશિષ્ટનો અભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આપી હતી. પરંતુ આ સ્થલે પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રમેયગતબહુત્વ હોવાથી તથા ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વગતએકત્વ હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી ઉક્તઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક પ્રમેયગતબહુત્વરૂપમાં વૃત્તિ ન થઈ શકે. ફલતઃ તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક ઉક્તઅભાવ લઈ નહીં શકાય. અવ્યાપ્તિની વાત લાખો યોજન દૂર !

• • •

॥ વિભાગવાર પૃષ્ઠ સૂચિ ॥

(ચૌદ વિભાગોમાં કયા વિભાગમાં કેટલા પૃષ્ઠો અને કેટલી દીધિતિઓ સમાવેશ પામી છે તેની સૂચિ અહીં પ્રસ્તુત કરાઈ છે.)

વિભાગ	દીધિતિ	પૃષ્ઠ
વિભાગ - ૧	૧ + ૨	૩૧૨
વિભાગ - ૨	૩	૬૪૪
વિભાગ - ૩	૪	૧૦૮૮
વિભાગ - ૪	૫	૧૩૯૬
વિભાગ - ૫	૫	૧૭૬૬
વિભાગ - ૬	૫	૨૦૯૪
વિભાગ - ૭	૫	૨૪૩૬
વિભાગ - ૮	૫	૨૭૮૨
વિભાગ - ૯	૫ + ૬	૩૧૦૨
વિભાગ - ૧૦	૬	૩૪૧૦
વિભાગ - ૧૧	૭	૩૭૪૬
વિભાગ - ૧૨	૭	૪૦૨૦
વિભાગ - ૧૩	૭ + ૮	૪૨૮૮
વિભાગ - ૧૪	૯ તથા પરિશિષ્ટ	૪૪૨૪ + પરિશિષ્ટ

ઊડાનની પરિસીમા
'GSLV' છે,
ઊંચાઈની પરિસીમા
'એવરેસ્ટ' છે,
ઊંડાઈની પરિસીમા
'પેસેફિક' છે,
તેમ વ્યાપ્તિના વિશ્વમાં
તર્કની ઊડાનની....
તર્કની ઊંચાઈની....
તર્કની ઊંડાઈની.....
પરિસીમા છે :

"ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક"

- प्रकाशक -
श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

9 789382 019725

MULTY GRAPHICS
(022) 23873222•23884222